เมื่อตะวันออกพบตะวันตก
: พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า

“When East Meets West : A Variety of Royal Treasures at the Wang Na”

กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร
Ministry of Culture, Fine Arts Department

เมื่อตะวันออกพบตะวันตก :
พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า

When East Meets West
A Variety of Royal Treasure at the Wang Na

หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ
เรื่อง "เมื่อตะวันออกพบตะวันตก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า"
ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ระหว่างวันที่ ๒ กรกฎาคม - ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๗

“เมื่อตะวันออกพบตะวันตก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า”
หนังสือประกอบนิทรรศการพิเศษ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ระหว่างวันที่ ๒ กรกฎาคม - ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๗

ISBN	978-616-543-257-3	
พิมพ์ครั้งแรก	๑,๕๐๐ เล่ม มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๗	
ผู้จัดพิมพ์	สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม	
ที่ปรึกษา	นายเอนก สีหามาตย์	อธิบดีกรมศิลปากร
	นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	นายจรูญ นราคร	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	นายอนันต์ ชูโชติ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
	นางสุนิสา จิตรพันธ์	ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง
	นายสหภูมิ ภูมิธฤติรัฐ	ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ผู้ตรวจ	นายสมชาย ณ นครพนม	นักโบราณคดีทรงคุณวุฒิ
บรรณาธิการ	นางจารุณี อินเฉิดฉาย	
ผู้เขียน/เรียบเรียง	นางจารุณี อินเฉิดฉาย	นางรักชนก โคจรานนท์
	นางสาวเด่นดาว ศิลปานนท์	นางกาญจนา โอษฐยิ้มพราย
	นางสาวฤทัยวัลคุ์ มโนสา	นางสาวศุภวรรณ นงนุช
แปลภาษาอังกฤษ	(หนังสือและนิทรรศการ)	นางสมลักษณ์ เจริญพจน์ Ms. Beverly Frankel
ประสานงานจัดพิมพ์	นายดิษพงศ์ เนตรล้อมวงศ์	
ออกแบบหนังสือ	นายสุขสวัสดิ์ ตั้งวิรุฬห์	
ภาพถ่าย	นายสุภชัย ติยาภรณ์	
พิมพ์ที่	บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)	
	๓๗๖ ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐	
	โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๙๐๐๐, ๐ ๒๘๘๒ ๑๐๑๐	
	โทรสาร ๐ ๒๔๓๓ ๒๗๔๒, ๐ ๒๔๓๔ ๑๓๘๕	
	E-mail : aprint@amarin.co.th Homepage : www.amarin.com	

คำนำ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีแผนในการบูรณะซ่อมแซมอาคารจัดแสดงและอาคารโบราณสถานหลายแห่ง ภายใต้โครงการพัฒนาและปรับปรุงพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ในส่วนการดูแลของกรมศิลปากร ซึ่งในปีงบประมาณ ๒๕๕๗ กำหนดให้บูรณะปรับปรุงพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ อาคารอนุสรณ์สถานที่สำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทั้งตัวอาคารและการจัดแสดงนิทรรศการภายในอาคาร ดังนั้น จึงต้องปิดพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ในช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งคาดว่าไม่ต่ำกว่า ๖ เดือน ดังนั้น เพื่อเป็นการทดแทนนิทรรศการภายในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ที่เปิดให้เข้าชมเป็นปรกติธุระ กรมศิลปากร โดยสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงกำหนดให้จัดนิทรรศการพิเศษ ที่เนื่องด้วยวัตถุพิพิธภัณฑ์ในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระอนุชาธิราชในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงได้รับพระราชทานบวรราชาภิเษกในพระเกียรติยศเป็นอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ปรากฏพระนามกล่าวขานในนานาอารยประเทศว่า The Second King of Siam พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน ทรงศึกษาภาษาอังกฤษอย่างเชี่ยวชาญ ทรงสนพระทัยศึกษาค้นคว้าวิทยาการจากโลกตะวันตกและทรงนำมาปรับใช้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ อาทิ ทางด้านวิศวกรรมเครื่องกล ทรงต่อเรือกลไฟแบบยุโรปได้เป็นครั้งแรกในสยาม ทรงเปิดโรงกลั่นลมพระประทีป เป็นต้น ทรงช่วยราชการแผ่นดินมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นที่รู้จักกล่าวขานอย่างดีจากชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาติตะวันตก

พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เป็นพระที่นั่งที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับหลังจากที่ทรงได้รับพระราชทานบวรราชาภิเษกแล้ว ลักษณะเป็นอาคารตึกสองชั้นแบบสถาปัตยกรรมยุโรป มีบันไดมุขด้านหน้าขึ้นชั้นบนซึ่งเป็นเฉลียงยาวก่อนเข้าสู่พื้นที่ส่วนห้องประทับ ที่ประกอบด้วยห้องบรรทม ห้องหนังสือ ห้องสรง และห้องเสวย ส่วนชั้นล่างเป็นที่อยู่ของเจ้าพนักงานข้างที่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๙๔ จนเสด็จสวรรคตเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๘ รวมระยะเวลาที่ใช้เป็นที่ประทับ ๓๕ ปี หลังจากนั้นเป็นแต่เพียงที่ประทับชั่วคราวในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวเสด็จฯ พระราชวังบวรสถานมงคลเป็นบางครั้งเท่านั้น พระราชทานนามใหม่ว่า “พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์” ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ก็มิได้ใช้การแต่อย่างใด ได้รับการบูรณะอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงจัดเป็นอนุสรณ์สถานแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในเวลาต่อๆ มานั้น ได้มีการซ่อมแซมตัวอาคารที่ชำรุดในบางส่วนเพื่อให้คงสภาพที่สามารถให้ประชาชนเข้าชมได้

แผนของการบูรณะและปรับปรุงในพุทธศักราช ๒๕๕๗ นี้ ถือได้ว่าเป็นการบูรณะซ่อมแซมครั้งใหญ่ ทั้งในส่วนของโครงสร้างอาคาร และการปรับปรุงการจัดแสดงนิทรรศการภายในอาคาร รวมถึงการอนุรักษ์วัตถุจัดแสดงที่จะเป็นองค์ประกอบหลักในการนำเสนอตามลักษณะการใช้งานมาแต่เดิมผสมผสานกับการสร้างบรรยากาศตามลักษณะของอาคารอนุสรณ์สถานทั่วไป ซึ่งตามแผนแล้วจะใช้เวลาในการบูรณะอาคารและปรับปรุงการจัดแสดงเป็นเวลา ๒ ปี กรมศิลปากรจึงได้มอบให้สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เคลื่อนย้ายวัตถุภายในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

นำออกมาจัดนิทรรศการพิเศษขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ปิดปรับปรุง สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงจัดนิทรรศการพิเศษเรื่อง "เมื่อตะวันออกพบตะวันตก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า" เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาอุปราชที่ทรงศักดิ์สูงเป็นพิเศษกว่าพระมหาอุปราชพระองค์อื่นๆ เผยแพร่พระปรีชาสามารถรอบด้านและทรงศึกษารอบรู้วิทยาการตะวันตก นำมาปรับใช้ประโยชน์ในราชการได้อย่างทันสมัย อันมีส่วนช่วยให้สยามยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการคุกคามจากซีกโลกตะวันตก ดังรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในหนังสือประกอบนิทรรศการเล่มนี้

กรมศิลปากร หวังเป็นอย่างยิ่งว่าการจัดนิทรรศการพิเศษครั้งนี้ รวมทั้งหนังสือประกอบนิทรรศการจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ และการอ้างอิงในการศึกษาเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับนานาประเทศ ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผ่านหลักฐานทางโบราณวัตถุ โบราณสถานที่นำเสนอในนิทรรศการครั้งนี้

(นายเอนก สีหามาตย์)
อธิบดีกรมศิลปากร
พุทธศักราช ๒๕๕๗

สารจากผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

นิทรรศการพิเศษในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของพิพิธภัณฑสถาน เป็นกิจกรรรมทางการศึกษาที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวในพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่จะสร้างความสนใจให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เข้ามาศึกษาหาความรู้จากพิพิธภัณฑสถานเพิ่มเติมจากการเข้าชมตามปกติ รวมทั้งเป็นโอกาสที่ภัณฑารักษ์ได้ทำการศึกษา วิจัย และเผยแพร่ความรู้ใหม่ ๆ แก่สาธารณชนในรูปแบบของนิทรรศการพิเศษ กับเป็นหนทางในการนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่จัดแสดงในห้องจัดแสดงอยู่แล้ว หรือที่อยู่ในห้องคลัง คัดเลือกมาจัดแสดงให้น่าสนใจยิ่งขึ้น โดยร้อยเรียงเรื่องราวใหม่ ให้สอดคล้องกับชื่อเรื่องนิทรรศการพิเศษที่จัดขึ้น

นิทรรศการพิเศษ เรื่อง "ตะวันออกพบตะวันตก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า" เป็นนิทรรศการที่แสดงถึงบทบาทของพิพิธภัณฑสถานที่มีต่อสังคมอย่างชัดเจน กล่าวคือ นอกจากจะเป็นนิทรรศการที่มีวัตถุประสงค์ในการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์องค์ที่สอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งทรงมีคุณูปการต่อประเทศชาติ ด้วยพระปรีชาสามารถ ความชาญฉลาดในการรับวัฒนธรรมและการศึกษาแบบตะวันตก และนำมาปรับใช้อย่างแยบยล ไม่ว่าจะเป็นเครื่องราชูปโภค ประเพณีความเป็นอยู่ โดยศึกษาเพื่อให้ "รู้เขารู้เรา" กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นส่วนหนึ่งในการนำพาประเทศชาติ ให้พ้นภัยจากการเป็นเมืองขึ้นของตะวันตก ซึ่งจะเป็นข้อคิดและบทเรียนให้กับคนไทยได้ตระหนักในเรื่องความสามัคคี ความปรองดอง ความสมานฉันท์ และความรักชาติ

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หวังเป็นอย่างยิ่งว่านิทรรศการพิเศษครั้งนี้ จะให้ความรู้ ความเพลิดเพลินเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และข้อคิดต่างๆ แก่ผู้เข้าชมนิทรรศการ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

สุดท้ายนี้ ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระราชวังบวรสถานมงคล และพระบารมีปกเกล้าของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จงอำนวยพรให้นิทรรศการพิเศษครั้งนี้ จงประสบผลสำเร็จสมดังเจตนารมณ์ และส่งผลให้คณะผู้ดำเนินงาน ผู้มีส่วนร่วม และผู้เข้าชมทุกคน ประสบแด่สวัสดิมงคล ทุกประการ

(นายสหฎูมิ ภูมิธฤติรัฐ)

บทนำ

ความมุ่งหมายของนิทรรศการพิเศษ เรื่อง *“เมื่อตะวันออกพบตะวันตก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า”* คือ การนำเสนอพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ แห่งราชอาณาจักรสยาม ตรงกับช่วงระยะเวลาที่บ้านเมืองกำลังเผชิญกับการเข้ามาของนานาชาติทางซีกโลกตะวันตก ด้วยการค้า การเผยแผ่ศาสนา และการเมือง ก่อให้เกิดผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ นำไปสู่การพัฒนาเพื่อให้เป็นสยามใหม่ในสมัยต่อมา พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีโอกาสได้ศึกษา เรียนรู้เรื่องราวความเป็นไปของโลกตะวันตก จนกระทั่งทรงเชี่ยวชาญ สามารถนำมาใช้และดัดแปลงเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติ บรรดาอาคารสิ่งปลูกสร้าง วัตถุสิ่งของและเอกสารต่างๆ ที่เนื่องด้วยพระองค์ที่ยังปรากฏสืบมาจนปัจจุบัน ล้วนเป็นหลักฐานยืนยันได้เป็นอย่างดี ซึ่งบางส่วนได้นำมาจัดแสดงไว้ในนิทรรศการพิเศษครั้งนี้ ประกอบการนำเสนอใน ๓ หัวข้อใหญ่ๆ คือ

หัวข้อที่ ๑ **“พระราชา ณ วังหน้า”** นำเสนอพระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์ดำรงพระอิสริยยศสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ *เจ้าฟ้าจุฑามณี* พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นพระอนุชาธิราชในพระมารดาองค์เดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ *เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์* และทรงรับราชการทหารตั้งแต่นั้นมา ในรัชกาลต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณ สถาปนาให้เป็นพระมหาอุปราชดำรงพระอิสริยยศสูงกว่าพระมหาอุปราชพระองค์ก่อนๆ ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ แห่งกรุงสยาม หรือ The Second King of Siam ในสายตาของนานาประเทศ จากหลักฐานบรรดาเครื่องราชบรรณาการที่ทรงได้รับจากประมุขหรือผู้นำนานาประเทศ รวมถึงอาคารพระที่นั่งและวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่เป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศในฐานะมหากษัตริย์ในพระราชวังบวรสถานมงคล เช่น พระที่นั่งคชกรรมประเวศ พระที่นั่งมังคลาภิเษก พระที่นั่งเอกอลงกฏ พลับพลาสูง พระแท่นบวรเศวตฉัตร พระที่นั่งพุดตานวังหน้า และ พระแท่นออกขุนนาง เป็นต้น

หัวข้อที่ ๒ **“จิตวิญญาณ และ ปรัชญาแห่งโลกตะวันออก“** เป็นการนำเสนอพระอัจฉริยภาพในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าเรียนศาสตร์และศิลป์ชั้นสูงในราชสำนักตามธรรมเนียมของเจ้านายในพระราชวงศ์ ได้แก่ อักขรวิธี ภาษาไทย ภาษามคธ ศีลธรรม พระศาสนา นิติศาสตร์ ราชประเพณีและวรรณคดี งานช่าง การใช้ศาสตราวุธ การสืบทอดพระศาสนาและขนบธรรมเนียมราชประเพณีต่างๆ โปรดให้ปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่งรวมถึงโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญๆ ประดิษฐานไว้ในพระอารามเหล่านั้น ทรงมีพระราชหฤทัยรักในงานด้านภาษาและวรรณศิลป์ การสังคีตและประณีตศิลป์ พระราชวังบวรสถานมงคลที่ประทับของพระองค์จึงเป็นเสมือนศูนย์กลางในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหลากหลายสาขา นอกจากนี้ ทรงรับเอาแบบแผนประเพณีของจีนมาปรับใช้ในบวรราชสำนัก ทรงมีพระนามอย่างจีนว่า “เจิ้ง” แซ่ “เจิ้ง” โปรดให้สร้างพระราชมณเฑียรที่ประทับส่วนพระองค์เป็นแบบเก๋งจีน ทรงสะสมเครื่องกระเบื้องลายครามจีน ทรงอุปถัมภ์อุปรากรจีนสำหรับการละเล่นมหรสพ

ฝ่ายพระราชวังหน้า สิ่งของเครื่องใช้ส่วนพระองค์ที่เป็นแบบจีน อาทิ พระแท่นบรรทมจีนประดับมุกพื้นหิน พระแท่นราชบัลลังก์จีน พระป้ายถวายชัยมงคลอักษรจีน โคมส่องนำเสด็จ เครื่องเรือนจีน และเครื่องลายครามจีน เป็นต้น

หัวข้อที่ ๓ "**เปิดสยามสู่โลกตะวันตก**" เป็นการนำเสนอพระปรีชาสามารถและพระราชนิยมในแบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีความอุตสาหะและใฝ่รู้ในเรื่องของการศึกษาจนเชี่ยวชาญ สามารถนำมาใช้ คิดค้น และดัดแปลงประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อบ้านเมือง ทรงเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในสายตาของชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับสยามมาตั้งแต่ครั้งปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ที่ทรงควบคุมกิจการทหาร เข้าใจภาษาอังกฤษและทรงรอบรู้ธรรมเนียมปฏิบัติอย่างตะวันตกเป็นอย่างดี กล่าวได้ว่า ทรงเป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนช่วยให้สยามรอดพ้นจากการถูกครอบครองของชาติตะวันตก พระปรีชาสามารถที่เด่นชัดในสายตาของชาวสยามและชาติตะวันตก คือ ทรงเชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ สามารถแปลและนิพนธ์ตำราปืนใหญ่ที่ใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน ในด้านการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือ และการต่อเรือ ทรงเป็นผู้นำในการริเริ่มสิ่งใหม่ๆ ตามแบบตะวันตก เช่น โปรดฯให้สร้างพระที่นั่งที่ประทับส่วนพระองค์ตามแบบตะวันตก ทรงออกแบบและใช้นามบัตรส่วนพระองค์ ทรงตั้งชื่อพระโอรสตามชื่อประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาว่า ยอร์ช วอชิงตัน รวมถึงทรงนิยมไว้พระมัสสุ เป็นต้น

จุดประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดนิทรรศการพิเศษครั้งนี้นอกเหนือไปจากการให้ความรู้ความเข้าใจในพระเกียรติประวัติและพระเกียรติคุณในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อคนไทยและประเทศไทย แล้ว นั่นคือ ต้องการให้ผู้เข้าชม รวมถึงประชาชนคนไทยทุกคน มีส่วนร่วมในการบันทึกเรื่องราวที่เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นข้อมูลในการถ่ายทอดและเผยแพร่พระเกียรติคุณให้เป็นที่แพร่หลายและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

Abstract

Background

The Fine Arts Department has authorized the restoration and renovation of the Palace to the Front, also known as the “Wang Na” in Thai. Today it is the site of National Museum of Bangkok. The restoration project includes the Bowara Sathan Mongkol Palace, and the Bowara Sathan Suthawat Chapel. One of buildings in the compound, the Itsaret Rajanuson Pavilion, houses the possessions of King Pinklao. The restoration and renovation of this building begins in 2014 and is planned for completion in two years. As a consequence of the restoration, the entire collection will have to be removed from the Itsaret Rajanuson Pavilion and placed into a storage area. However, instead of sending the objects for storage, the Fine Arts department considered it a great opportunity for the Office of National Museums to arrange a special exhibition of the collection to honor the life, intellect and competence of King Pinklao.

This special exhibition is called: “When East Meets West: A Variety of Royal Treasures at the Wang Na.” The theme centers on the fact that King Pinklao was one of the most important figures in Siamese history at a time when Siam was entering a period of great changes, one in which Western influences led to reforms and new developments that gave rise to a modern Siam.

About King Pinklao (1808-1865)

King Pinklao was one of the sons of King Rama II or Phrabat Somdet Phra Buddha Lertlar Naphalai and the Queen: Somdet Phra Sri Suriyanethara Borom Rajinee. He was the blood brother of King Rama IV or Phrabat Somdet Phra Chomklao Chao Yuhua. Born on 4th of September 1808 at the former residential palace or Phra Raja Wang Doem in Thonburi, he was presented with the name “Somdet Phra Chao Look Ya Ther Chao Fah Chuthamanee.” At the age of 12 he followed traditional customs that were designated only for royal children on the level of “Chao Fah;” one such ceremony was the Phra Raja Phiti Sokan or the “Cutting Off of the Topknot” ceremony at the age of 24, he was promoted to the title of “Somdet Phrachao Nong Ya Ther Chao Fah Krom Khun Itsaret Rangsan Achanam Sirisawatdi Trikhayusom.”.

After joining military, he took part in both army and navy activities. He became one of the key figures in military affairs from the period of King Rama III to the reign of King Rama IV. His interest

in science, in machines of industrial use, and his study of the English language elevated his value greatly and he was recognized as a very knowledgeable and modern person. As a consequence, Prince Pinklao was given responsibility for many important tasks during the reign of King Rama IV.

In 1850, when he was 42, after his brother King Mongkut had ascended to the throne, Prince Pinklao was honored by his brother, and given the title of the Viceroy to the King. Notably, his position was an exceptional one, a one of a kind, as his status was elevated to the same rank as King. Afterwards he was known as King Pinklao, equivalent in status to King Mongkut himself.

His Majesty King Pinklao Chao Yu Hua passed away on the 7th of January in the year 1865 at the age of 58. His children numbered 58; the first son was Phraong Chao Yodying Prayura Yot Bovarajorot Ratcha Kumara, born in 1838 by the royal consort, Chao Chom Manda Ame. This son was given the name ‘George Washington” as he was known to foreigners and the court. Later this son was appointed as Krom Phra Raja Wang Boworn Wichaichan in the reign of King Rama V or Phrabat Somdet Phra Chulachomklao Chao Yuhua. He became the last Prince of the Wang Na in Thai history.

The Exhibition

The exhibition of “When East Meets West: A Variety of Royal Treasures at the Wang Na.” is held at the Issaravinitchai Pavilion inside the compound of the Bangkok National Museum. It consists of three main topics:

1. The King of the Wang Na
2. The Embodiment of Eastern Philosophy
3. The Opening of Siam to the Western World

1. “The King of the Wang Na”

The exhibition is focused on the biography of King Pinklao, starting from his childhood when he was in the position of Prince Chuthamanee or Somdet Phra Chao Look Yather Chao Fah Chuthamanee, son of King Rama II of Rattanakosin. He was a brother of the future King Rama IV. In the reign of King Rama III, at age 12, he was promoted to the rank of “Somdet Phrachao Nong Ya Ther Chao Fah Krom Khun Itsaret Rangsan.”

After joining the military, he took part in both army and navy activities. He became one of the key figures in military affairs from the period of King Rama III thru to the reign of King Rama IV. During the reign of King Rama III, he was in charge of artillery and army sniper divisions and was also commander in chief of the Volunteer military, which consisted of Vietnamese, Indian and Cham troops. Being fluent in English, he was able to learn about industrial systems from the West, thus was active in building many ships and fortresses. Furthermore, he commanded many battles as a leader in the Royal Navy.

In the reign of King Rama IV, he was appointed to the position of Wang Na but his rank became higher than any previous Viceroy, because his position was elevated to be at the same level as the King of Siam himself. In the international world view, he was known as the Second King of Siam, and he was highly honored as indicated by the multitude and variety of souvenirs and gifts bestowed upon him from various foreign countries. These were presented to him on a status equal to that of the King of Siam.

Other benefits bestowed upon the Second King took the form of the many pavilions that were added to Wang Na Palace, such as the Khotchakam Prawet, Mangkhala Phisake, Ekalongkot, the High Pavilion, Phudtan Pavilion and the Throne, etc. Today, some of these have already been demolished.

The Phra Thinang Khotchakam Prawet or the Elephant Mounting Pavilion (in front of Buddhaisawan Chapel) was the first pavilion built in a tier-roof structural form that was constructed in the Wang Na palace as the attribute to the Second King.

The Seven Tiers Throne or “Phra Thaen Raja Banlang Bowara Sawetashat,” to be seated when meeting the grand audience and when presided over royal and Buddhist ceremonies. The illustrated picture was when the throne was used as the pedestal for King Pinklao’s Urn during the funeral ceremony at the Issara Vinitchai Pavilion in 1865.

2. The Embodiment of Eastern Philosophy

The exhibition aims to relate how Eastern philosophies shaped King Pinklao’s life; they can be seen in his education, his duty as preserver of customs and religion according to royal heritage, and his service to his country.

He trained on elephants and horses, and became capable in weapons, wrestling, as well as in art, literature and music. He promoted and nourished arts that continued various royal

customs and traditions. He became accomplished in the higher level of palace arts and sciences that require meticulous accuracy and elaboration of details as traditionally practiced in the court.

When he lived in the Wang Na, he nourished the arts by encouraging the promotion of royal ceremonies and religious practices. During his life, he also restored and renovated many temples. He arranged for the transfer of many Buddha images to be enshrined in temples as the main image; examples include Phra Buddha Sihing from Wat Phra Sri Rattana Satsadaram was enshrined in the Buddha Sawan Chapel. Phra Luang Pho Suk was enshrined as the main Buddha image of Wat Ratchaphatikaram ubosot., Phra Saen Muang Chiang Tang was enshrined at Wat Hong Ratanaram, and finally, Phra Serm from the city of Nong Khai was enshrined as the important Buddha image in the Phra Ratchawang Boworn Sathan Mongkol, (of the Wang Na). This Phra Serm image is at present enshrined in the vihara of Wat Pathum Wanaram.

His outstanding ability and intellect is equally displayed in the fields of literature and music. They are expressed in his written verse, and in his playing of many musical instruments; his favorites were in playing the flute (Kaen) and in singing and playing serenades in a Northeastern style music “Aew”.

Furthermore, he was open to other Eastern philosophies as demonstrated by his acceptance of Chinese traditions. He even had a Chinese Name, “Joeng Sae Joeng.” Chinese influences were on display in the court of the Wang Na; many of his pavilions were built in Chinese style; he collected Chinese blue and white ceramics and he was a patron of the Chinese opera troupes who entertained in the Wang Na.

Some of his belongings were of Chinese origin; for example, the royal bed of Chinese style was made of stone and decorated with mother of pearl inlay, as was his throne equally adorned with Chinese motifs. The collection contains a plaque written in Chinese calligraphy whose words pay respect to King Pinklao. Chinese lanterns, Chinese furniture, and painted blue and white ceramics in the collection are further evidence that these elements of Chinese origins once adorned the Wang Na.

3. The Opening of Siam to the Western World

This section of the exhibition presents King Pinklao’s acumen and admiration of Western contributions. He was fluent in English and capable of learning much about Western sciences. He applied it to his many duties, especially his military tasks; he wrote a textbook on The Use of Artillery and supervised the building of steamships. He developed a good understanding of modern Western concepts, and astutely applied inventions of the West to Siamese requirements.

In constructing some pavilions he used Western architectural designs, and furnished them with Western furniture and accessories. He added several Western motifs to some of his pavilions; one example is the Itsaret Rajanusorn Pavilion, formerly known as the Wong Chan pavilion, located on the Wang Na palace grounds.

He designed a name card for himself, a Western custom not used in Siam at that time. He grew a Western-styled mustache. He even named his son, “George Washington” in the spirit of being modern and in knowing of Western history, etc.

Siam was entering a period of big changes that began during the later years of Rama III. During that time, many powerful Western nations approached Siam to establish a relationship with them. King Pinklao was well known to foreigners as the brother of King Rama III, of high status, and the one who was in charge of and had control over Siamese military forces. He was also appreciated for his great fluency in the English language, and was conversant with Western customs. Under the reign of King Rama IV, he became elevated in rank and known to the West as the Second King of Siam. He played an important role in maintaining the independence of Siam from attempts of colonization by Western powers.

สารบัญ

		หน้า
คำนำ *โดย อธิบดีกรมศิลปากร*		**๓**
สารจากผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ		**๕**
บทนำ		**๖**
Abstract		**๘**
บทที่ ๑	**พระราชา ณ วังหน้า**	**๑๕**
	จารุณี อินเฉิดฉาย	
	ดำรงไว้ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้า	๑๕
	“เราที่สองรองภูมินทร์ คือปิ่นเกล้า”	๓๒
	พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒ หรือ The Second King of Siam	๔๒
บทที่ ๒	**จิตวิญญาณ และ ปรัชญาแห่งโลกตะวันออก**	**๕๑**
	ศึกษาศิลปวิทยาตามโบราณราชประเพณี	๕๑
	กาญจนา โอษฐยิ้มพราย	
	การทำนุธำรงศาสนาและราชประเพณี	๖๒
	เด่นดาว ศิลปานนท์	
	เจิ้งแซ่เจิ้ง : เจิ้งเจิ้ง	๖๖
	เด่นดาว ศิลปานนท์	
	พระราชนิยมและพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรม ดนตรี และศิลปกรรม	๗๐
	เด่นดาว ศิลปานนท์	
บทที่ ๓	**เปิดสยามสู่โลกตะวันตก**	**๗๗**
	การเรียนรู้และริเริ่มพัฒนา ตราไว้ในแผ่นดิน	๗๗
	ฤทัยวัลคุ์ มโนสา	
	พระรสนิยมอย่างตะวันตก	๘๙
	ศุภวรรณ นงนุช	
	สยามในสายตาชาวโลก	๙๓
	รักชนก โคจรานนท์	
รายการวัตถุจัดแสดงนิทรรศการ		**๑๒๗**
บรรณานุกรม		**๑๙๐**

พระราชา ณ วังหน้า

*จารุณี อินเฉิดฉาย**

ดำรงไว้ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้า: *"สืบสานพระบรมราชจักรีวงศ์"*

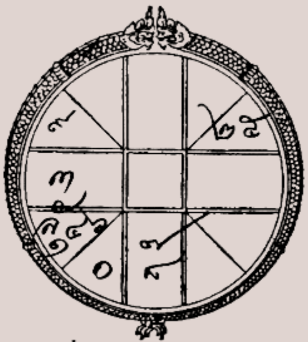

๑ ๑๕ ๑๐ มะโรง พ.ศ. ๒๓๕๑ ๕.๕๕ น.

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ ๓ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ทรงเป็นพระอนุชาร่วมพระมารดาเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๑ ณ พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระราชบิดา เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงพระนามว่า "สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณี"

"...ครั้นพระครรภ์ถ้วนทศมาสก็ประสูติในวันอาทิตย์เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตรสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๗๐ เป็นปีที่ ๒๗ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลา ๕ นาฬิกา แต่เที่ยงคืนวันนั้น พระอาทิตย์สถิตราศีสิงห์ พระพุธ พระเสาร์ พระลักขณาอยู่ราศีสิงห์ พระเคราะห์ทั้ง ๓ อยู่ร่วมราศีกัน พระจันทร์พระพฤหัสบดี ๒ พระเคราะห์อยู่ราศีกุมภ์ เล็งพระลักขณา พระอังคาร พระราหู พระเคราะห์ อยู่ราศีตุลย เป็นโยคแก่พระลักขณา แต่พระเสาร์อยู่ราศี..." [๑]

---

* ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนาภิเษก สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

[๑] ส. พลายน้อย, **พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว. กษัตริย์วังหน้า,** พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพ : มติชน, ๒๕๔๓)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพินิตประชานารถ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕) เสด็จไปฟังสวดพระพุทธมนต์ ก่อนโสกันต์ พ.ศ. ๒๔๐๘

ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี มีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ทรงเข้าประกอบพระราชพิธีโสกันต์ตามแบบอย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอชั้นเจ้าฟ้า ตามแบบโบราณราชประเพณีครั้งกรุงเก่าโดยมีเขาไกรลาส และพิธีแห่ พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ การโสกันต์ และการสมโภช ระหว่างวันที่ ๑๙ - ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๖๓ *"...ครั้นล่วงมาอีก ๖ เดือน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมพระราชวังบวรได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นแผ่นดินที่ ๒ เจ้าฟ้าพระราชโอรส ๒ พระองค์นั้นก็เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นทรงปรึกษาด้วยข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้าฝ่ายใน ว่าการพระราชพิธีโสกันต์เจ้าได้ทำลงเป็นอย่างทีแบบแผนเป็นจดหมายเหตุอยู่แล้ว* ***แต่การพระราชพิธีลงสรงตั้งพระนามเจ้าฟ้าโดยอย่างเต็มตามตำราครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่า ยังหาได้ทำเป็นแบบอย่างไม่ ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เคยเห็นก็ชรา เกือบจะหมดไปแล้วจะสาบสูญเสีย จะใคร่ทำไว้เป็นเกียรติยศเยี่ยงอย่างสักครั้งหนึ่ง*** *ข้าราชการเห็นพร้อมตามกระแสพระราชดำริ*

ครั้นถึงปีระกาเบญจศก ศักราช ๑๑๗๕ ตรงกับปีมีคริสตศักราช ๑๘๑๓ จึงได้ตั้งการพระราชพิธีลงสรงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพระองค์ใหญ่ ผูกแพไม้ไผ่ที่ท่าราชวรดิษฐ มีกรงที่สรงอยู่กลางล้อมด้วยซี่กรงชั้นหนึ่งตารางไม้ไผ่อีกชั้นหนึ่ง ร่างแหอีกชั้นหนึ่ง ผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง มีบันไดเงินบันไดทองลง ๒ ข้าง บันไดกลางเป็นเตียงหลั่นหุ้มผ้าขาว เรียกว่าบันไดแก้ว ในกรงมีมะพร้าวคู่ปิดเงินปิดทอง แลปลาทองปลาเงิน กุ้งทองกุ้งเงิน ลอยอยู่ทั้งสี่ทิศ กรงนั้นมีมณฑลสวมมีราชวัตรฉัตรทอง ฉัตรนาค ฉัตรเงิน ล้อมสามชั้น มีทหารนั่งรายรอบแลมีเรือจุกช่องล้อมวง แพที่ลงสรงแทนเขาไกรลาสในการโสกันต์ การพิธีนอก นั้นคือ การขึ้นพระบาท แลการแห่ ทางแห่ การละเล่นต่างๆ ก็เหมือนกับการโสกันต์ แห่เครื่องขาวเสด็จไปทรงฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์ ขึ้นมหาปราสาทสามวัน วันที่ ๔ จึงแห่เสด็จลงไปท่าราชวรดิษฐ์สรงในแพที่สรงแล้วแห่กลับ แล้วจึงเสด็จมารับพรสุพรรณบัฏจารึกพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติวงศ์ พงศอิศวรกระษัตริย์ ขัติยราชกุมาร ครั้งเวลาบ่ายแห่เครื่องแดงทรงเครื่องต้น มาสมโภชที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ครั้งนั้นเรียกว่าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในวันนั้นแลต่อไปอีกสองวันเป็นสามเวลา เสร็จพระราชพิธีลงสรง

ครั้นเสร็จการแล้วมีพระราชโองการดำรัสว่า การลงสรงเช่นนี้ทำแต่ครั้งเดียวนี้เถิด พอเป็นตัวอย่างไว้ไม่ให้สูญพิธีโบราณ เพราะการโสกันต์เป็นอันจำจะต้องทำสำหรับยศเจ้าฟ้าทุกๆพระองค์ การลงสรงทำเป็นสองซ้ำก็หาต้องการไม่ ไพร่ๆที่เขาลงท่าลูกเขานั้น เพราะเข้าร้อนรนจะเร่งเอา

ของขวัญ เก็บเอาเงินคนอื่นมาใช้เขาจึงรีบด่วนทำการลงท่าก่อนเวลาโกนจุก เพราะเข้าเห็นว่าการโกนจุกนั้นยังช้าอยู่ ก็ในหลวงไม่ได้ร้อนรนอะไรไม่ควรจะทำให้เป็นสองซ้ำสามซ้ำ ทำแต่โสกันต์เถิด ด้วยเป็นต้องจำใจทำตามธรรมเนียม ครั้นมาเดือน ๔ ปีชวดอัฐศก ศักราช ๑๑๗๘ เป็นเดือนมาร์ชในปีมีคริสตศักราช ๑๘๑๗ ได้มีพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎนั้นเป็นการใหญ่เหมือนกันกับครั้งโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ครั้นมาเดือน ๔ ปีมะโรงอัฐศก ศักราช ๑๑๘๒ ตรงกับเดือนมาร์ชในปีมีคริสตศักราช ๑๘๒๑ ได้มีการพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอิศวเรศจุฑามณีอีกครั้งหนึ่ง มีเขาไกรลาสแลการอื่นๆเหมือนกันกับการสองครั้งก่อน...”[๒]

ภาพวาดพระราชพงศาวดารประกอบโคลง งานพระเมรุ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ตอนพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ในสมัยรัชกาลที่ ๑

กระบวนแห่ในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร ในสมัยรัชกาลที่ ๕

“...บัดนี้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระองค์ใหญ่มีพระชนมายุได้เต็ม ๑๒ ปีแต่ปีประสูติ จึงกำหนดเวลาควรจะมีการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ ด้วยได้พระราชทานพระอิสริยยศต่างๆ เสมออย่างพระองค์ในครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกประการแล้ว ครั้งนี้จึงควรให้มีการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่เต็มตามตำรา ซึ่งมีในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ๒ ครั้นนั้น เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างไปภายหน้า ...”[๓]

---

[๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานวังหน้า : พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพหม่อมเจ้าขจรศุภสวัสดิ์ นันทวัน ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๙๖

[๓] **ประกาศพระราชพิธีโสกันต์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์** ณ วันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีฉลูสัปตศก

ผังราชสกุลจักรีวงศ์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช
+ กรมสมเด็จพระอัมรินทรามาตย์
พระบรมราชชนนี พันปีหลวง

↓

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
+ สมเด็จพระสุริเยนทรามาตย์ บรมราชินี

↓

สมเด็จเจ้าฟ้าชาย
(สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

↓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

↓

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

เนื่องจากเป็นพระอนุชาธิราชในพระมารดาเดียวกัน และประทับในพระราชวังเดิมมาด้วยกันตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงใกล้ชิด และรักใคร่กับพระบรมเชษฐา คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ทรงอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า กลุ่มหัวก้าวหน้า มีความสนิทสนมกับชาวต่างชาติในกลุ่มเดียวกัน ทรงมีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ระหว่างกันที่เป็นแบบฉบับของพระองค์เอง นั่นคือ การเขียนด้วยตัวอักษรโรมันตัวเขียน แต่สะกดเป็นคำไทย เช่น Kra Mom xan dai krab thawi bang khom la ooc chak Krung thep tang tie Na wan Duan 7 riem kham 1… ซึ่งถอดเป็นคำภาษาไทยว่า ***“กระ หม่อม ฉัน ได้ กราบ ถวาย บัง คม ลา ออก จาก กรุง เทพ ตั้ง แต่ ณ วัน เดือน ๗ แรม ค่ำ ๑…”***

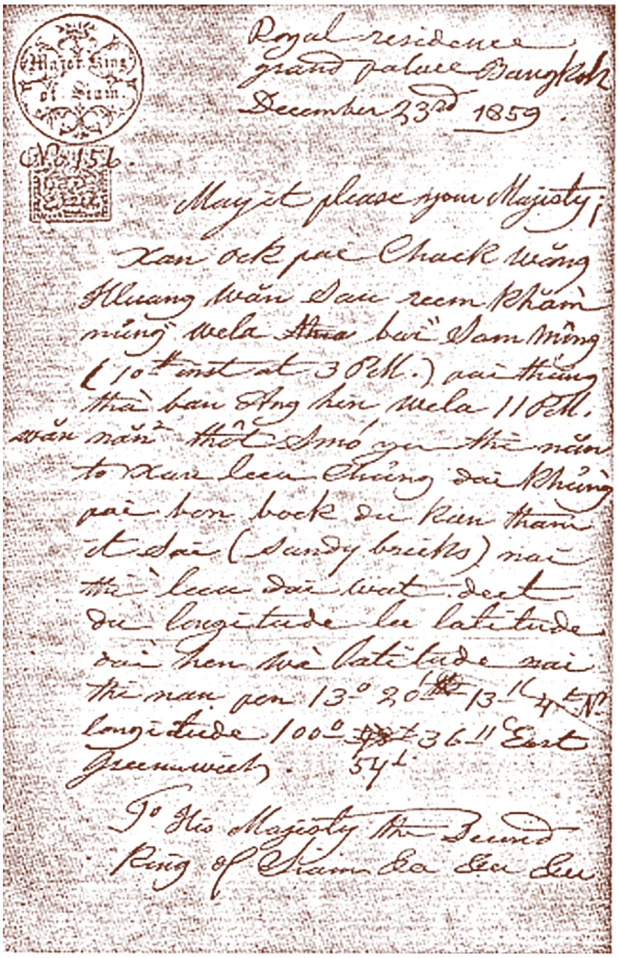
Royal residence
grand palace Bangkok
December 23rd 1859
No. 156.

May it please your Majesty;
Xan ock pai Chack wang Hluang wăn Sau reem Khăm ning wela Atua bai Sam ning (10th inst at 3 P.M.) pai thŭng thă ban Ang hin wela 11 P.M. wăn năn thôt Smó yu thì năn to xan leeu Chŭng dai Khŭng pai bon bock du Kan tham it Sai (Sandy bricks) nai thì leeu dai wat deet du longitude le latitude dai hen wă latitude nai thì nan pen 13° 20' 13" 4" N. longitude 100° 36" 54' East Greenwich.

To His Majesty the Second King of Siam &c &c &c

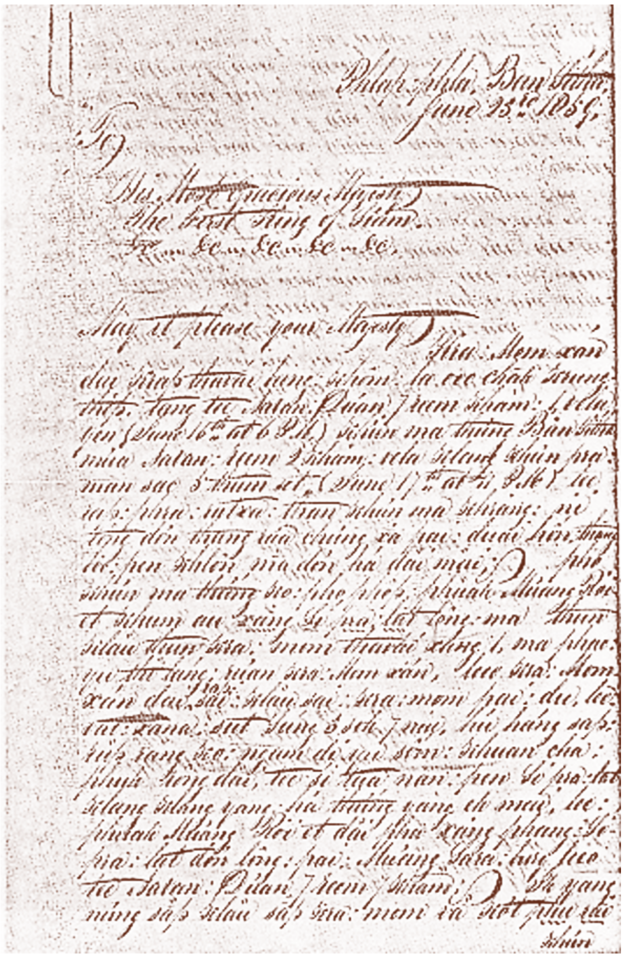
Philadelphia Bangtaun,
June 23rd 1859.
To
His Most Gracious Majesty
The First King of Siam.
&c &c &c &c.

May it please your Majesty,
Kra: Mom xan dai krab thawai bang khom la ooc chak krung thep tang tie Na wan Duan 7 riem kham 1 …

ลายพระหัตถ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ซ้าย) และ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขวา)

หรืออีกหนึ่งความผูกพันของทั้งสองพระองค์ในครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประชวรหนักแล้วกลับมารักษาพระองค์ในพระบวรราชวัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมถึงห้องพระบรรทม ทั้งๆ ที่อาจยังทรงมีเรื่องขุ่นข้องในพระราชหฤทัยในเรื่องที่ทรงได้ยินมาว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสะสมกำลังและอาวุธเป็นจำนวนมากเพื่อจะก่อการไม่ชอบมาพากลต่อพระองค์ ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว *"...เสด็จเข้ามากอดพระบาททรงพระกันแสงว่า หาช่องทางที่จะกราบทูลอยู่ช้านาน ก็ไม่มีโอกาส บัดนี้ไม่มีใคร จะขอกราบทูลน้ำใจที่ซื่อสัตย์สุจริตต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีผู้กราบบังคมทูลกล่าวโทษว่าสะสมเครื่องศาสตราวุธกระสุนดินดำขึ้นไว้ ก็ได้สะสมไว้จริงมีอยู่มาก ไม่นึกกลัวใคร แต่เปนความสัตย์จริงที่จะได้คิดประทุษร้ายต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทไม่มีเลยสักขณจิตหนึ่ง แล้วถวายสัตยสาบานเปนอันมาก ซึ่งตระเตรียมไว้นั้นเพื่อป้องกันผู้อื่นเท่านั้นเอง..."*[๔] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงรักและห่วงใยพระอนุชาธิราชเป็นอย่างยิ่ง เสด็จขึ้นไปบนที่ประทับทรงรักษาพยาบาลทั้งกลางวันกลางคืน จวบจนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๔๐๘ สิริรวมพระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา ทรงดำรงพระอิสริยยศในฐานะพระมหาอุปราชที่ทรงศักดิ์สูงเสมอด้วยพระมหากษัตริย์ เป็นเวลา ๑๕ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย *"...การพระศพ โปรดให้เรียกว่า พระบรมศพ จัดเหมือนอย่างพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุกอย่าง เว้นแต่มิได้ประกาศให้คนโกนหัวไว้ทุกข์ทั้งเมือง เป็นแต่สังกัดที่มีในพระบวรราชวัง..."*[๕] โปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในปีถัดมา ระหว่างวันที่ ๘-๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๒๐๙ ณ ท้องสนามหลวง โปรดฯ ให้ตั้งพระเมรุมาศตามแบบอย่างพระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน

"...ณ เดือน ๓ ขึ้น ๔ ค่ำ เชิญพระบรมธาตุแห่แต่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยในพระบวรราชวัง ออกประตูมหาโภคราช และประตูบวรยาตราด้านตะวันออก มาสมโภชที่พระเมรุวันกับคืนหนึ่ง แห่พระบรมธาตุกลับแล้วถึงเดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาบ่าย ๒ โมง เชิญพระบรมศพแห่ออกประตู

---

[๔] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เรื่องเดียวกัน.**

[๕] **เรื่องเดียวกัน.**

โอภาษพิมานชั้นกลางด้านเหนือ และประตูพิจิตรเจษฎาด้านตะวันตกพระบวรราชวัง ไปถึงตำหนักแพ เชิญพระบรมโกศประดิษฐานเหนือพระแท่นแว่นฟ้าในเรือพระที่นั่งกิ่งไกรสรมุข แห่ล่องมาประทับที่พระราชวังเดิม ด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประทับอยู่ตลอดในรัชกาลที่ 3 มีมหรสพสมโภชคืนหนึ่ง ครั้นเวลาดึกเคลื่อนเรือพระบรมศพมาประทับที่ท่าฉนวนวัดพระเชตุพนฯ รุ่งขึ้น ขึ้น ๖ ค่ำ เวลาเช้าแห่กระบวนน้อยไปยังที่ตั้งกระบวนใหญ่ที่สนามชัย เชิญพระบรมโกศขึ้นพระมหาพิชัยราชรถแห่ไปยังพระเมรุมาศ เมื่อเสร็จการสมโภชพระบรมอัฐิแล้ว โปรดฯให้เชิญไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ที่ในพระบวรราชวัง..."[๖]

พระแท่นราชบัลลังก์บวรเศวตฉัตร
ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย
(ที่มาของภาพ : กรมศิลปากร, ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๑๑๕).

[๖] **เรื่องเดียวกัน.**

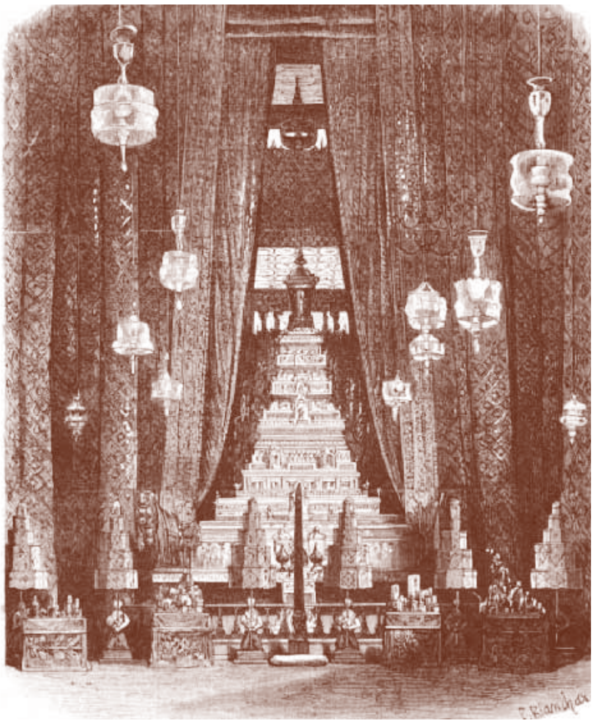

พระโกศบรรจุพระอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

"...เมื่อเสร็จการสมโภชพระบรมอัฐิแล้ว โปรดฯให้เชิญไปประดิษฐานไว้ที่พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ที่ในพระบวรราชวัง..."

**พระเมรุมาศในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ ท้องสนามหลวง
วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๐๙**

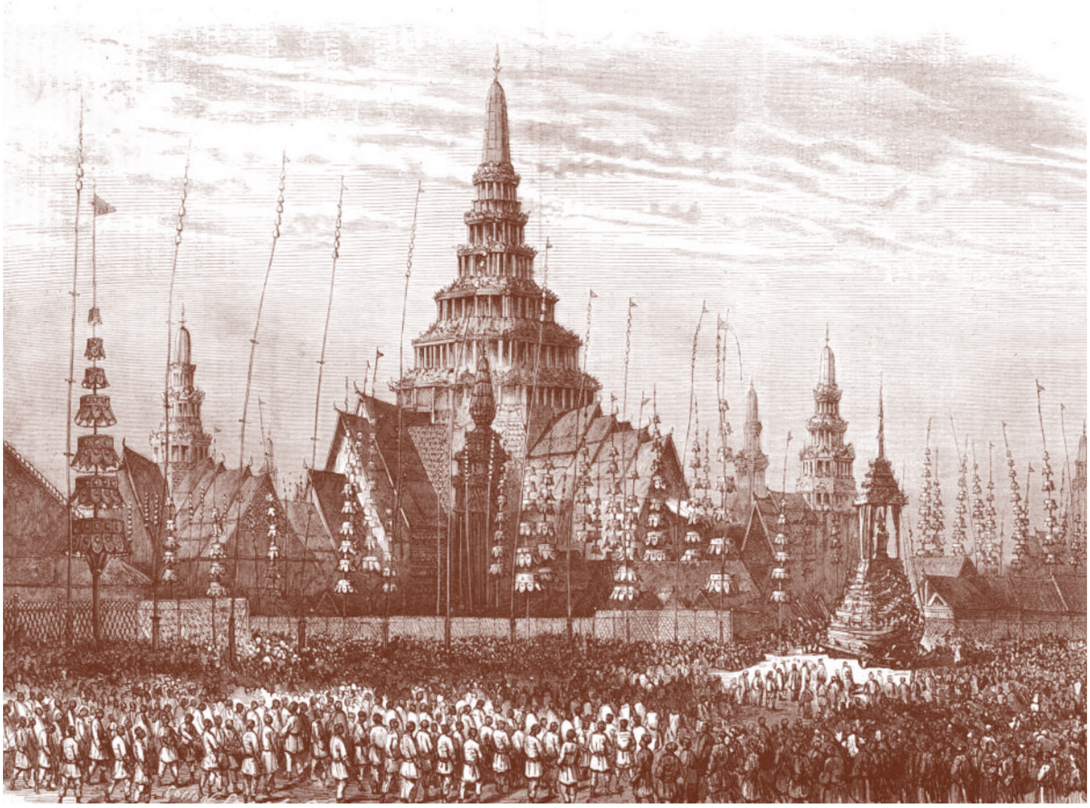

ชบวนแห่พระบรมศพพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในการพระราชพิธีถวายพระเพลิง ในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๐๙

“...แล้วเชิญพระบรมศพทรงเหนือพระยานนุมาศ แห่ทักษิณพระเมรุ ๓ รอบ แล้วเชิญพระบรมโกศประดิษฐานบนพระเบญจาทองคำ จำหลักลายกุดั่นประดับพลอยเนาวรัตน์ ภายใต้พระบรมเศวตฉัตรในพระเมรุทอง...”

"บวรราชสกุล"

"... วังหน้า เปนหนุ่มแข็งแรง ขี่ช้างน้ำมัน ขี่ม้าเทศสูงสามศอกเศษ ยิงปืนทุกวัน ชอบการทหารมาก มีวิทยาคมดี ฤๅษีมุนี แพทย์หมอมีวิทยานับถือเข้าอยู่ด้วยมาก ผู้หญิงก็รักมาก เลี้ยงลูกเมียดี.."[๗]

จากหลักฐานเอกสารหลายฉบับได้กล่าวถึงพระอัชฌาศัยในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็นเจ้านายที่เฉลียวฉลาด ชอบการทหาร ช่างสังเกต มีพระอารมณ์ขัน ไม่ถือพระองค์ และทรงพระรูปงาม เป็นที่ยำเกรงและรักใคร่แก่ผู้พบเห็น และด้วยความที่โปรดการเล่นสักวา จึงทรงทำให้ "คุณพุ่ม" หรือ บุษบาท่าเรือจ้าง" ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ นั้น ตามเสด็จเข้าไปอยู่ในพระราชวังเดิมด้วยระยะหนึ่ง ทรงมีพระสนมเจ้าจอมหม่อมห้ามอยู่มาก ตั้งแต่ยังทรงพระยศกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยังทรงค่อนสมเด็จพระอนุชาธิราชว่า *"...เสด็จไปทางไหน ใครๆ ก็ยกลูกสาวให้..."*[๘] สำหรับเจ้าจอมมารดาและพระสนมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏหลักฐานกล่าวถึงมีอยู่ ๓๔ ท่าน ดังนี้

๑ เจ้าคุณจอมมารดาเอม มีบรรพบุรุษเป็นนายสำเภาจีนแซ่อ๋อง เข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา เข้ารับราชการในราชสำนักสยามทำความดีความชอบสืบต่อกันมา ปักหลักค้าขายในกรุงธนบุรีและบางกอกสืบต่อกันอย่างมั่นคง เป็นพระมารดาในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายยอดยิ่งยศบวราโชรสรัตนราชกุมาร ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าในรัชกาลที่ ๕ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายปรีดาสิ้นพระชนม์โดยไม่มีสายสืบราชสกุล พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายเนาวรัตน์ ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ ต้นราชสกุลนวรัตน และพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวงจันทร์

๒ เจ้าจอมมารดาช้อย ณ ราชสีมา ธิดาพระยานครราชสีมา (คุณชายเมฆ ณ ราชสีมา) สืบเชื้อสายสกุลมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระมารดาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ (พระองค์เจ้าชายจรูญโรจน์เรืองศรี ต้นราชสกุล จรูญโรจน์ ณ อยุธยา)

๓ เจ้าจอมฉิม ณ ราชสีมา สืบเชื้อสายสกุลมาจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในสายของเจ้าพระยานครราชสีมา

๔ เจ้าจอมมารดามาลัย ผู้สืบสายสกุลจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

๕ เจ้าจอมมารดาเอี่ยม พระธิดาสมเด็จเจ้าฟ้าชายนเรนทราราชกุมาร สายสกุลจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีพระราชโอรส คือพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายภาณุมาศ ต้นราชสกุล "ภาณุมาศ ณ อยุธยา"

๖ เจ้าจอมผ่อง น้องสาวเจ้าจอมมารดาเอี่ยม พระธิดาสมเด็จเจ้าฟ้าชายนเรนทราราชกุมาร

๗ เจ้าจอมมาลัย พระธิดาสมเด็จเจ้าฟ้าชายนเรนทราราชกุมาร สายสกุลจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

๘ เจ้าจอมมารดากลีบ พระมารดาของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโตสินี ต้นราชสกุล "โตษะณีย์" เป็นพระสนมที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดปรานมาก ที่ประทับในพระที่นั่งวงจันทร์ (พระที่นั่ง

---

[๗] ส. พลายน้อย, **เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา), ๒๕๓๖.

[๘] **เรื่องเดียวกัน.**

อิศเรศราชานุสรณ์) กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว *“...เจ้ากลีบเปนพระมเหษี เฮอมายิสตีข้างใน..”*[๙] พระเจ้าลูกเธอและพระสนมกำนัลขึ้นเฝ้าแต่เฉพาะเวลาเสวยเท่านั้น

๙ เจ้าจอมมารดากุหลาบ พระมารดาพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุธารส หรือ “พระองค์วัน” ต้นสกุล สุธารส

๑๐ เจ้าจอมมารดาเกด พระมารดาในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ พระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าวรรัตน์” หรือ “พระองค์โตใหญ่” ต้นสกุล วรรัตน์

๑๑ เจ้าจอมมารดาหนู พระมารดาในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์ มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าหัสดินทร์” ต้นสกุล หัสดินทร์ และ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทวัน

๑๒ เจ้าจอมมารดาแย้ม พระมารดาในพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคุนธร ต้นสกุล ยุคนธรานนท์

๑๓ เจ้าจอมมารดาอ่อน พระมารดาของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนั่น ต้นสกุล สายสนั่น

๑๔ เจ้าจอมมารดาสีดา หลายสาวนายกองขุนราม มีพระธิดานามว่า พระองค์เจ้าหญิงเฉิดโฉม

๑๕ เจ้าจอมมารดาวันดี เชื้อสายลาวเวียงจันทน์ มีพระองค์เจ้า ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิมพับสรสร้อย และพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสอางองค์

๑๖ เจ้าจอมมารดาตาด

๑๗ เจ้าจอมมารดาใย

๑๘ เจ้าจอมมารดาบัว

๑๙ เจ้าจอมมารดาเพื่อน

๒๐ เจ้าจอมมารดาต๊า

๒๑ เจ้าจอมมารดาเยียง

๒๒ เจ้าจอมมารดาเท้ย

๒๓ เจ้าจอมมารดาพัน

๒๔ เจ้าจอมมารดาขลิบ

๒๕ เจ้าจอมมารดาจัน

๒๖ เจ้าจอมมารดาพลับ

๒๗ เจ้าจอมมารดาลำภู

๒๘ เจ้าจอมมารดาพลอย

๒๙ เจ้าจอมมารดาส่วน

๓๐ เจ้าจอมมารดาแก้ว

๓๑ เจ้าจอมมารดาพรหมา

๓๒ เจ้าจอมมารดาหงส์

---

[๙] http://www.reurnthai.com/index.php?topic=5553.100;wap2

๓๓ เจ้าจอมมารดาสายบัว

๓๔ คุณหญิงคล้าย ธิดาเจ้าพระยานครน้อย

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชโอรสพระราชธิดา ๕๘ พระองค์ พระโอรสองค์แรก คือ พระองค์เจ้ายอดยิ่งประยูรยศ บวรราโชรสรันราชกุมาร ประสูติเมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๑ ในเจ้าจอมมารดาเอม ซึ่งต่อมาทรงบวรราชาภิเษกเป็น *กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ* ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระโอรสและพระธิดาที่ประสูติก่อนการพระราชพิธีบวรราชาภิเษก ๓๓ พระองค์ และประสูติหลังจากบวรราชาภิเษก ๒๕ พระองค์[๑๐] ทรงมีพระราชทายาทสืบสายสกุล ๑๑ ราชสกุล คือ

๑. สุธารส ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุธารส หรือ "พระองค์วัน" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑๐ และที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดากุหลาบ

๒. วรรัตน์ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าวรรัตน์" หรือ "พระองค์โตใหญ่" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑๒ ในเจ้าจอมมารดาเกศ

๓. ภาณุมาศ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุมาศ ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑๘ และที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม

๔. หัสดินทร ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์ มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าหัสดินทร์" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑๙ และที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาหนู

๕. นวรัตน์ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตธำรงสวัสดิ์ มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าเนาวรัตน์" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๒๐ และที่ ๔ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม

๖. ยุคนธรานนท์ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคุนธร ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๒๓ ในเจาจอมมารดาแย้ม

๗. โตษะณีย์ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโตสินี ชาววังทั่วไปเรียกว่า "พระองค์โตเล็ก" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๓๔ และที่ ๕ ในเจ้าจอมมารดากลีบ

๘. นันทวัน ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทวัน ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๓๖ และที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาหนู

๙. พรหเมศ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรหเมศ ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๕๐ ในเจ้าจอมมารดาพรหมา

๑๐. จรูญโรจน์ ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ มีพระนามเดิมว่า "พระองค์เจ้าจรูญโรจน์เรืองศรี" ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๕๓ และที่ ๒ ในเจ้าจอมมารดาช้อย

๑๑. สายสนั่น ต้นราชสกุลคือ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนั่น ทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๕๕ ในเจ้าจอมมารดาอ่อน

---

[๑๐] http://th.wikipedia.org/wiki พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผังบวรราชสกุลในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

- กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (เป็นต้นราชสกุลอีก ๙ ราชสกุล วิไลยวงศ์ กาญจนะวิชัย กัลยาณวงศ์ สุทัศนีย์ วรวุฒิ รุจจวิชัย วิบูลยพรรณ รัชนี วิสุทธิ)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุธารส (ต้นสกุล สุธารส)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรัตน์ กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ (ต้นสกุล วรรัตน์)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุมาศ (ต้นสกุล ภาณุมาศ)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหัสดินทร์ กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์ (ต้นสกุล หัสดินทร)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเนาวรัตน์ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ (ต้นสกุล นวรัตน)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายุคนธร (ต้นสกุล ยุคนธรานนท์)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโตสินี (ต้นสกุล โตษะณีย์)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้านันทวัน (ต้นสกุล นันทวัน)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรหเมศ (ต้นสกุล พรหเมศ)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญโรจน์เรืองศรี กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ (ต้นสกุล จรูญโรจน์)
- พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสนั่น (ต้นสกุล สายสนั่น)

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเจ้าฟ้าจุฑามณี ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามในพระสุพรรณบัฏว่า *สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรรังสรรค์ อัชนาม สิริสวัสดิทฤฆายุสม* เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๓๗๕ ทรงรับราชการทหารบังคับบัญชากรมทหารแม่นปืนหน้าปืนหลัง ญวนอาสารบและแขกอาสาจาม ทรงเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และทันสมัย เข้าใจภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ตลอดจนสนใจในด้านการทหาร เครื่องยนต์กลไกต่างๆ จากตะวันตก ทำให้ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระบรมราชโองการปฏิบัติในภารกิจสำคัญๆ[๑๑] ได้แก่ การสร้างป้อม "พิฆาตข้าศึก" รักษาปากแม่น้ำแม่กลอง ที่สมุทรสงคราม ทรงอยู่ประจำการรักษาป้อมที่สมุทรปราการ ทรงเป็นแม่กองหัดทหารปืนใหญ่ประจำป้อมไว้สำรองราชการในยามเกิดสงคราม ทรงฝึกญวนอพยพถึง ๑๓๔ คนให้เป็นทหารปืนใหญ่ด้วยวิธีการฝึกแบบตะวันตก ทรงเป็นแม่ทัพใหญ่ยกกองทัพเรือไปปราบญวนที่เมืองบันทายมาศด้วยกองเรือรบแบบฝรั่ง ทรงจัดยุทธานาวีทางทะเลแบบใหม่เป็นครั้งแรกของสยามซึ่งทรงปฏิบัติราชการสงครามนี้นานถึง ๑๑ เดือน ทรงต่อเรือแบบยุโรป Royal Adeliade เรือสินค้าขนาดเล็ก ใช้ปราบเจ้าแขกที่ก่อการจลาจล ต่อเรือพุทธอำนาจ (Fairy) และเรือราชฤทธิ์ (Sir Walter Scott) ซึ่งเป็นเรือบาร์กขนาด ๒๐๐ ตัน มีปืนใหญ่ ๑๐ กระบอก ต่อเรือเวทชงัด (Tiger) เรือสกูนเนอร์ขนาด ๒๐๐ ตัน ทรงสร้างเรือขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำสำเร็จเป็นครั้งแรก ทำให้หนังสือพิมพ์ต่างชาติอย่าง The New York Tribune และ Singapore Free Press ตีพิมพ์ข่าวเผยแพร่ ซึ่งทรงนำออกแล่นในแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นครั้งแรกวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๓๙๑ ซึ่งหมอเฮ้าส์ ได้บันทึกไว้ว่า "*...เช้าวันนี้ เราได้เห็นสิ่งใหม่ในแม่น้ำ คือเรือกำปั่นจำลองขนาดเล็กหนึ่งลำ ยาวไม่เกิน ๒๐ ฟุต มีปล่องไฟแลพวงมาลัยถือท้าย แล่นทวนน้ำได้อย่างแคล่วคล่อง เจ้าฟ้าน้อยทรงนั่งถือพวงมาลัย เป็นเรือกำปั่นพื้นเมืองลำแรกใน แม่น้ำที่เจ้าฟ้าน้อยทรงสร้างขึ้นเอง...*"[๑๒] ทรงเป็นแม่กองดับเพลิงในพระบรมมหาราชวัง และทรงรับเป็นพระธุระในการเป็นผู้อำนวยการดับเพลิงในพระนครด้วยพระองค์เองทุกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงกล่าวว่า "*...เมื่อท่านข้างโน้น (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ)*

---

[๑๑] **พระบวรราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระบวเรนทราเบศมหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. ๗ มกราคม ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ : บริษัท จันวาณิชย์ จำกัด, ๒๕๕๔.

[๑๒] กรมแพทย์ทหารเรือ, **เทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๗

อยู่กรุง ถ้าเกิดเพลิงไหม้ที่ไกลๆแล้ว จะนิ่งเสียไม่ไปก็ได้ ต่อที่ใกล้ๆ ริมวังเจ้านายและบ้านขุนนางจึงต้องไป ครั้นเมื่อท่านข้างโน้นไม่อยู่เกิดเพลิงขึ้นที่ไหนเมื่อใด ก็ต้องรีบไปช่วยดับเองเร็วๆ ให้จงได้...”[๑๓] นอกจากนี้ ยังทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติแบบตะวันตกเป็นอย่างดี ทรงเป็นที่ปรึกษาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเตรียมการรับคณะทูตจากต่างประเทศ

328 L'ILLUSTRATION, JOURNAL UNIVERSEL.

[๑๓] ส. พลายน้อย, **เรื่องเดิม.**

L'ILLUSTRATION

JOURNAL UNIVERSEL

SOMMAIRE

ROI DE SIAM

ภาพลายเส้น ป้อม พิฆาตข้าศึก สมุทรสงคราม

ลักษณะเรือกำปั่นแปลง คือเรือกำปั่นติดปืนเป็นเรือรบไว้ใช้ทางทะเล

“เราที่สองรองภูมินทร์ คือปิ่นเกล้า”

*ตราพระราชลัญจกร
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้าฯ ให้จัดทำขึ้น*

*...อันตัวเรานี้ก็รองพระจอมเกล้า
เป็นปิ่นเกล้าในสยามภาษา
มียศศักดิ์ประจักษ์ทั่วทุกภารา
พระทรงธรรม์กรุณาชุบเลี้ยงเรา...*

...เพลงยาว พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

มูลเหตุแห่งการสถาปนา

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นเจ้านายที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี และเป็นผู้ที่มีบทบาททางการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระองค์หนึ่ง เป็นกลุ่ม “คนหนุ่มหัวก้าวหน้า” ที่รอบรู้วิชาการสมัยใหม่เป็นอย่างดี ทรงมีพระภารกิจในการกำกับกองทหารสมัยใหม่ ทำให้ทรงมีข้าราชบริพารและพรรคพวกมิใช่น้อย ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลักฐานกล่าวว่า *“...เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงเก็บพระองค์อยู่เงียบๆ ไม่ติดต่อกับชาวอังกฤษและพวกมิชชันนารีเหมือนเช่นเคย กรณีนี้อาจตีความไว้ว่าพระองค์มีพระประสงค์ที่จะสร้างคะแนนนิยมเพราะการคบค้าสมาคมกับชาวตะวันตกไม่ใช่เรื่องดีนักในสายตาของพวกอนุรักษ์นิยม...”*[๑๔] จึงทำให้มีการวิเคราะห์กันว่า พระองค์เองทรงปรารถนาสิทธิราชบัลลังก์เช่นเดียวกับพระบรมเชษฐา คือ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ามงกุฎฯ รวมถึงหลักฐานสนับสนุนว่าเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จสวรรคตนั้น สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เสด็จไปเฝ้าพระเชษฐาที่วัดบวรนิเวศ แล้วกราบทูลพระเชษฐาว่า *“...พี่เถรจะเอาสมบัติหรือไม่เอา ถ้าเอาก็รีบสึกไปเถอะ ถ้าไม่เอาหม่อมฉันจะได้เอา...”*[๑๕] จึงเป็นสาเหตุที่สมเด็จฯเจ้าฟ้ามงกุฎฯ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์พระวชิรญาณ ให้บรรดาอำมาตย์ผู้ใหญ่ทูลเชิญสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นเป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งด้วย

---

[๑๔] ส. พลายน้อย, **เรื่องเดิม.**
[๑๕] **เรื่องเดียวกัน.**

ในพระราชนิพนธ์ พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวว่า *"....ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประชวรตั้งแต่เดือนอ้าย ปีจอ โทศก จุลศักราช ๑๒๑๒ มาเสด็จสวรรคตในวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีกุน ยังเป็นโทศก พระราชวงศายุวงศ์ และท่านเสนาบดีและข้าราชการเป็นอันมาก ปรึกษาพร้อมยอมถวายราชสมบัติและแผ่นดินแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ เพื่อว่าพระองค์ใหญ่จะได้พระบรมราชาภิเษกในพระบรมมหาราชวัง และพระองค์น้อยจะได้รับพระบวรราชาภิเษกในพระบวรราชวัง...*

...สมเด็จพระอนุชาธิราช ก็ทรงพระปรีชารอบรู้ในพระนครแลการต่างประเทศ แลฉบับธรรมเนียมต่างๆ แลศิลปะศาสตร์ในการรณรงค์สงครามเป็นอันมาก พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อยก็รักใคร่นับถือมาก เมื่อกระทำสัตย์สาบานถวายก็ได้ออกพระนามทั้งสองพระองค์ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระทัยเสน่หายิ่งนัก มีการรณรงค์สงครามคับขันมาประการใด จะได้ให้เสด็จไปเป็นจอมพยุหโยธาหาญทั้งปวง ปราบปัจจามิตรข้าศึกศัตรู มีพระเดชานุภาพจะได้เหมือนสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเหมือนกัน..."[๑๖]

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยในเรื่องที่ "เมืองไทยมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์" ไว้ว่า *"... ข้าพเจ้าเคยนึกสงสัยมาแต่แรกอ่านหนังสือพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า พระมหาอุปราช รัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ ก็เป็นสมเด็จพระอนุชาร่วมพระชนนีเหมือนอย่างพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์ เหตุไฉนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงตั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ให้เป็นอย่างพระเจ้าแผ่นดิน คิดดูก็ไม่เห็นเหตุ ต่อมาอีกช้านานเมื่อข้าพเจ้าหาหนังสือเข้าหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้สำเนาคำทูลถวายราชสมบัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาอ่าน คำทูลนั้นว่าพระราชาคณะสงฆ์ กับทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีมนตรีมุขทั้งปวงพร้อมใจกัน* ***"ขออัญเชิญพระบาทสมเด็จพระอนุชาธิบดี เจ้าฟ้ามงกุฎฯ และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เถลิงถวัลยราชสมบัติ"*** *ดังนั้น ข้าพเจ้าก็เข้าใจว่าคงเป็นเพราะทูลถวายราชสมบัติทั้งสองพระองค์ด้วยกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยอีกพระองค์หนึ่ง แต่ก็เกิดสงสัยต่อไปว่า เหตุไฉนจึงถวายราชสมบัติทั้ง ๒ พระองค์ด้วยกัน ซึ่งไม่เคยมีเยี่ยงอย่างมาแต่ก่อน แต่มิรู้ที่จะค้นหาอธิบายได้อย่างไร จนถึงในรัชกาลที่ ๖ วันหนึ่งเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ มาหา เวลานั้นอายุท่านกว่า ๘๐ ปีแล้ว แต่ความทรงจำของท่านแม่นยำ ข้าพเจ้าเคยถามได้ความรู้เรื่องโบราณคดีมาจากท่านหลายครั้ง วันนั้น เมื่อสนทนากัน ข้าพเจ้านึกขึ้นถึงเรื่องที่ทูลถวายราชสมบัติ ๒ พระองค์ ถามท่านว่าทราบหรือไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตนั้น เพราะเหตุใดสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์* ***(บิดาของท่านเมื่อยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังฯ)*** *ซึ่งเป็นหัวหน้าในราชการ จึงแนะนำให้ถวายราชสมบัติแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยกันทั้ง ๒ พระองค์ ไม่ถวายแต่พระองค์เดียวเหมือนอย่างเมื่อเปลี่ยนรัชกาลก่อนๆ ท่านบอกว่าเรื่องนั้นท่านทราบด้วยได้ยินกับหูของท่านเอง แล้วเล่าต่อไปว่าวันหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะสวรรคต สมเด็จเจ้าพระยาฯ ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระผนวชอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กราบทูลให้ทรงทราบว่าจะเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่า ถ้าจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ ขอให้ถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตรัสเรียกว่า* ***ท่านฟากข้างโน้น"*** *ด้วย เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระชะตาแรงนัก ตามตำราโหราศาสตร์ว่าผู้มีชะตาเช่นนั้นจะต้องได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าทรงรับราชสมบัติแต่พระองค์เดียวจะเกิดอัปมงคล ด้วยไปกีดบารมีของสมเด็จพระอนุชา แม้ถวายราชสมบัติด้วยกัน*

---

[๑๖] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **เรื่องเดิม.**

*ทั้ง ๒ พระองค์ จะได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระอนุชาให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยอีกพระองค์หนึ่ง เหมือนอย่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นพระเจ้าแผ่นดินด้วยกัน เช่นนั้น จึงจะพ้นอัปมงคล สมเด็จเจ้าพระยาฯ ก็ไม่ขัดพระอัธยาศัย ออกจากวัดบวรนิเวศวิหาร ข้ามฟากไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ณ พระราชวังเดิม (ที่**เป็นโรงเรียนนายเรืออยู่บัดนี้**) ตัวท่านเองเวลานั้นอายุได้ ๑๘ ปี นั่งไปหน้าเก๋งเรือของบิดา เมื่อไปถึงพระราชวังเดิม เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ประทับอยู่ที่แพหน้าวัง เสด็จออกมารับสมเด็จเจ้าพระยาฯ ที่แพลอยตัวท่านอยู่ในเรือ ได้ยินสมเด็จเจ้าพระยาฯ เล่าถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมา จึงทราบเรื่องตามที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ เล่า ก็สมกับประกาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงสถาปนาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถ จึงเชื่อได้ว่าเรื่องที่จริงเป็นอย่างเจ้าพระยาภาณุวงศ์ เล่า...”* สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ถึงพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงอ้างถึงพระชะตาของสมเด็จพระอนุชาธิราชว่า ***”ถ้าฉันไม่ให้เธอเป็นพระเจ้าแผ่นดินคู่กับฉัน เธอนั้นก็น่าจะต้องได้เป็นเพียงพระองค์เดียวโดยแน่แท้...”***[๑๗]

พระราชพิธีบวรราชาภิเษก

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๓๙๓ แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นพระมหาอุปราชที่มีพระอิสริยยศเสมอพระเจ้าแผ่นดิน “... *จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าน้อยซึ่งเป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรค์นั้น เป็นที่นับถือของคนเป็นอันมาก และเป็นพระอนุชาคู่ทุกข์คู่ยากด้วยกันมา ควรจะให้มียศใหญ่ยิ่งกว่าพระบรมราชวงศานุวงศ์และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งรับพระบัณฑูรมาแต่ก่อน จึงพระราชทานพระบวรราชาภิเษก ให้เป็นพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศร มหิศวเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว **ได้รับพระบวรราชโองการพิเศษกว่าวังหน้าทั้งปวงซึ่งมีมาแต่ก่อน...*** ”[๑๘] โปรดให้ตั้งการพระราชพิธีบวรราชาภิเษก สวดเป็นวันแรกตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๓๙๔ (วันกระทำพิธีวันพุธที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๓๙๔) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราแห่สี่สายขึ้นไปยังพระบวรราชวัง ในเวลาบ่ายทั้ง ๓ วัน ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เฉลิมพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **พระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศวร มหิศวเรศรังสัน มหันตวรเดโชไชยมโหฬารคุณอดุลยเดช สรรพเทเวศรานุรักษ บวรจุฬจักรพรรดิราช สังกาศุภโตสุชาติสังสุทธเคราหณิจักรกรีบรมนารถ อิศวรราชรามวรังกูร บรมกุฏนเรนทรสูริยโสทรานุชาธิบดินทร เสนางค์นิกรินทร์บวราธิเบศร พลพยุหเนตรนเรศวร์มหิทธิวรนายก สยามาทิโลกยดิลกมหาบุรุศยรัตน์ ไพบูลยพิพัฒสรรพศิลปาคม สุนทโรดมกิจโกศลสัตปดลเสวตรฉัตร ศิริรัตนมหาบวรราชาภิเศกาภิศิต สรรพทสทิศพิชิตไชย อุดมไหยสวริยมหาสวามินทร์ สเมกธรนินทรานุราช บวรนารถชาติอาชาวไศรยศรีรัตนไตรยสรณารักษ อุกฤษฐศักดีสรรพรัษฎาทิเบน บวรเนนทร์ธรรมมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**

สำหรับการพระราชพิธีบวรราชาภิเษก มีแบบอย่างคล้ายคลึงกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยมีการดัดแปลงแก้ไขและลดพิธีบางอย่าง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวรายละเอียดในพระราชพิธีบวรราชาภิเษกว่า “*...เพราะเหตุที่เปลี่ยนพระราชพิธีอุปราชาภิเษกเป็น บวรราชาภิเษกดังกล่าวมานี้ ลักษณะการพิธีจึงเอาแบบอย่างบรมราชาภิเษกทางวังหลวงไปแก้ไขลดลง เป็นตำราพิธรบวรราชาภิเษก ตั้งแต่ตั้งเชิญพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปประทับอยู่ในพระราชวัง*

---

[๑๗] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **นิทานโบราณคดี**, (กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๔๒)

[๑๘] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพงศาวดารกับเรื่องราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, ๒๔๗๙)

บวรฯ แต่ก่อนงานพระราชพิธีบวรราชาภิเษก เสด็จประทับแรมอยู่ในพระฉากที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เหมือนอย่างทางวังหลวงเสด็จประทับแรมอยู่ที่พระที่นั่งอมรินทราวินิจฉัยฉะนั้น ครั้นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รื้อมณฑปพระกระยาสนานที่พระองค์ทรงมุรธาภิเษก ไปปลูกพระราชทานให้เป็นที่สรงของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนที่ทำการพระราชพิธีนั้นที่พระที่นั่งพุทไธศวรรย์ (เดิมเรียกว่าพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ เข้าใจว่าเปลี่ยนเป็นพุทไธศวรรย์ เมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์) จัดตั้งเทียนไชยและเตียงพระสงฆ์สวดภาณวาร (อย่างที่พระที่นั่งอมรินทราวินิจฉัย ในพระราชวังหลวง) ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยจัดตั้งพระแท่นมณฑล และเป็นที่พระราชาคณะผู้ใหญ่สวดมนต์ (อย่างพระที่นั่งไพศาลทักษิณในพระราชวังหลวง) แต่งดพระที่นั่งอัฐทิศและพระที่นั่งภัทรบิฏหาตั้งไม่ ที่พระที่นั่งวสันตพิมานในห้องพระบรรทม จัดเป็นที่ประทับทรงสดับพระสงฆ์ธรรมยุตติกาเจริญพระปริตร (อย่างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระราชวังหลวง) (ในจดหมายเหตุเก่ากล่าวแต่ว่า พระสงฆ์สวดมนต์ในพระที่นั่งทั้ง ๓ องค์ที่กล่าวนามมานั้น แต่รายการที่กล่าวๆ ตามสันนิษฐานเชื่อว่าไม่ผิด) โรงพิธีพราหมณ์ปลูกในสนามหญ้าพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ตามอย่างอุปราชาภิเษก แต่ไม่มีกระบวนแห่เสด็จเหมือนอุปราชาภิเษกแต่ก่อน เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปประทับอยู่ในพระราชวังบวรฯแล้ว...”[๑๙]

การพิธีสมโภชและพระราชทานสิ่งของแด่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละออง จัดขึ้นในวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๓๙๔ และเสด็จเลียบพระนครในวันอังคารที่ ๓ มิถุนายน ๒๓๙๔ ตามแบบโบราณราชประเพณีครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบพระนคร ซึ่งสมเด็จพระวันรัตน (พุทธสิริ ทับ) วัดโสมนัส ได้แสดงไว้ในพระธรรมเทศนาบวรราชประวัติ ไว้ว่า “*...ก็การธรรมเนียมเลียบพระนครในกรมพระราชวังบวรแต่ก่อนๆ มาก็มิได้เคยมี แต่ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลียบพระนครด้วย ให้เหมือนอย่างพระองค์ทรงเลียบพระนครเช่นนั้น จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งเสนามาตย์ราชบริพาร ให้จัดขบวนแห่พยุหยาตราที่จะเลียบพระนครเป็นขบวนแห่ ๕ แถว ขบวรช้าง ขบวรม้า ขบวรเดินเท้า แต่งตัวถือเครื่องศัสตราวุธต่างๆ ให้เจ้าพนักงานแต่งวิถีทางอย่างพระองค์ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งเสด็จทรงเลียบพระนครฉะนั้น ครั้น ณ เดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ เจ้าพนักงานจัดขบวนแห่เสร็จแล้ว จึงผูกช้างพระที่นั่งชื่อพระยาไชยานุภาพพลาย สูงหกศอกคืบ มีรัตคนผ่านหน้า ซ้องหาง เครื่องมั่นติดประจำยามทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยต่างสี มีผ้าปกหลังภู่ห้อยหูตาข่ายทองปกหน้า แล้วเอาช้างมาประทับไว้ที่หน้าเกย นายปราบไตรภพเป็นควาญท้ายช้าง ครั้นย่ำรุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องต้นรณยุทธทรงมหามาลาประดับเพ็ชรเสด็จขึ้นเกย สถิตเหนือคอช้างพระที่นั่งต้น ทรงพระแสงของ้าว ฝรั่งแม่นปืนเป็นขบวรหน้ายิงปืนคำนับมาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวังยี่สิบเอ็ดนัด มีช้างดั้งช้างเขนไปหน้าเป็นอันมาก พลทหารแห่หน้าหลังพรั่งพร้อมเดินขบวรแห่ประทักษิณเวียนไปตามกำแพงพระบวรราชวัง มาถึงท้องสนามไชยหน้าพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรอยู่บนพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ ครั้นเสด็จมาตรงหน้าพระที่นั่ง ก็ผันหน้าช้างพระยาไชยานุภาพเข้าไป ส่งพระแสงของ้าวให้นายควาญช้างรับไว้ แล้วถวายบังคม ๓ ครั้ง แล้วทรงรับพระแสงของ้าว บ่ายหน้าช้างพระที่นั่งเสด็จเลยไปถึงวัดพระเชตุพน ประทับช้างพระที่นั่งที่เกยแล้ว เสด็จลงจากคอช้างพระที่นั่ง มาขึ้นพลับพลาพักเปลื้องเครื่องต้น แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในพระอุโบสถทรงนมัสการพระพุทธรูปถวายไทยธรรมแก่พระสงฆ์ทั่วทุกองค์เสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับมาพลับพลาที่พักทรงฉลองพระองค์พระกรน้อย ทรงพระอนุราชมงกุฎเหน็บพระแสงศร ขึ้นทรงม้าพระที่นั่งพระยาราชสินธพผ่านดำผูกเครื่องอาน ผ่านหน้าซ้องหางภู่ห้อยใบโพธิ์ ปิดหน้าทำด้วยทองคำจำหลักลายกุดั่นประดับพลอยต่างสี เสด็จอ้อมประทักษิณ ณ วัดพระเชตุพน แลพระบรมมหาราชวัง มาสู่พระบวรราชวัง เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารค*

---

[๑๙] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓ ตำนานวังหน้า**.

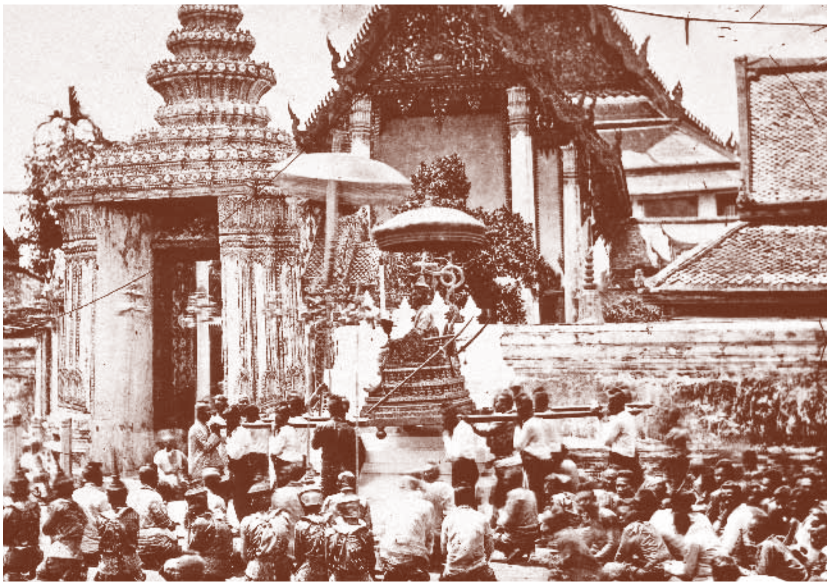

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารค ไปทอดกฐิน ณ วัดพระเชตุพนฯ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยที่ประชาชนสามารถเข้าเฝ้าฯ ได้อย่างใกล้ชิด

นั้น ก็ทรงโปรยเงินพระราชทานให้ประชาราษฎร์ชายหญิงใหญ่น้อยซึ่งมาคอยกราบถวายบังคมชมเชยพระบรมโพธิสมภาร แลพวกแขกเมืองต่างๆ ซึ่งมาคอยดูนั้น ก็ได้รับพระราชทานเงินตรา แลดอกไม้ทองดอกไม้เงินด้วย สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก อันนี้เป็นพระราชพิธีเลียบพระนครของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คล้ายๆ กันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลียบพระนครฉะนั้น ต่างกันแต่ที่ทรงช้างพระที่นั่งแลทรงม้าพระที่นั่งเท่านั้น...”[๒๐]

ตราบวรราชโองการ

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวถึงการเสด็จเลียบพระนครไว้ว่า *“...และธรรมเนียมในอุปราชาภิเษกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรแต่ก่อนๆมา มีธรรมเนียมลดหย่อนน้อยกว่าพระราชวังหลวงหลายอย่าง มิได้แห่เลียบพระนครและสรงพระกระยาสนานน้ำมุรธาภิเษก แต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชดำริเห็นว่าสมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า ก็ทรงพระปรีชารอบรู้การในพระนครและการต่างประเทศและขนบธรรมเนียมต่างๆ และศิลปะศาสตร์ในการรณรงค์สงครามเป็นอันมาก พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดี ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยก็นิยมยินดีนับถือมาก เมื่อกระทำสัตย์สาบานถวายก็ได้ออกพระนามทั้งสองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระทัยสนิทเสน่หายิ่งนัก มีการรณรงค์สงครามคับขันมาประการใด จะได้ให้เสด็จไปเป็นจอมพยุหโยธาทหารทั้งปวง ปราบปรามปัจจามิตรข้าศึกศัตรู มีพระเดชานุภาพจะได้เหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเหมือนกัน เพราะดังนั้นจึงหาได้จัดการพระราชพิธีอุปราชาภิเษกอย่างกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ก่อนๆ ไป จึงโปรดพระราชทานให้มียศใหญ่กว่าแต่ก่อน...”*[๒๑]

---

[๒๐] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **เรื่องเดียวกัน.**

[๒๑] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๔** เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, พ.ศ. ๒๕๕๕).

เฉลิมพระเกียรติพระอิสริยยศเสมอด้วยพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงพระอิสริยยศพระมหาอุปราชที่ทรงศักดิ์สูงเสมอด้วยพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงศักดิ์และสิทธิ์ในฐานะพระมหากษัตริย์ ได้แก่ มีทำเนียบตำแหน่งข้าราชการเช่นเดียวกับวังหลวง คือ ตำแหน่งจ่าตำรวจ ทรงมีรายได้สำหรับใช้จ่ายเบี้ยหวัดข้าราชการปีละ ๒๐๐๐ ชั่ง ซึ่งมากกว่าจำนวนที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลก่อนๆ ที่ได้รับ ๑๐๐๐ ชั่ง

เครื่องประกอบฐานานุศักดิ์และพระอิสริยยศประกอบด้วยพระที่นั่งที่ประทับที่มีส่วนประดับตกแต่งด้วยเครื่องยอดเช่นเดียวกับปราสาทราชมณเฑียรในพระบรมมหาราชวัง คือ

"พระที่นั่งคชกรรมประเวศ" ด้านหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ปราสาทเครื่องยอดเช่นเดียวกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ในพระบรมมหาราชวัง มีเกยสำหรับขึ้นทรงช้างอยู่ด้านหน้า

"พระที่นั่งมังคลาภิเษก" และ "พระที่นั่งเอกอลงกฏ" บริเวณมุมเหนือ-ใต้ ของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย แบบเดียวกับพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ในพระบรมมหาราชวัง มีเกยสำหรับทรงพระราชยาน มีเครื่องบนหลังคาซ้อน ๒ ชั้น ทำด้วยเครื่องไม้ มุงกระเบื้องเคลือบสี จั่วหน้าบันตกแต่งตัวลำยอง นาคสะดุ้ง ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันไม้แกะปิดทองประดับกระจกรูปเทพพนม ภายในมีจิตรกรรมฝาผนัง

"พระที่นั่งสนามจันทร์" ในชาลาข้างท้องพระโรง เป็นพระที่นั่งโถงเหมือนอย่างพระที่นั่งสนามจันทร์ในพระบรมมหาราชวัง

"พลับพลา" สูงสำหรับทอดพระเนตรฝึกซ้อมทหารบนกำแพงพระบวรราชวังด้านตะวันออก ตามแบบอย่างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพลับพลาโถง เสาไม้ หลังคาไม่มียอด เหมือนกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เมื่อแรกสร้าง ก่อนแก้เป็นปราสาทในสมัยรัชกาลที่ ๓

"พระตำหนักน้ำ" ที่ท่าตำหนักแพ เป็นเครื่องไม้ทำนองเดียวกับพระที่นั่งที่ท่าราชวรดิฐในสมัยรัชกาลที่ ๔ ขนานนามว่า "พระที่นั่งมหรรณพพิมาน พระที่นั่งชลสถานทิพอาสน์ พระที่นั่งประพาสคงคา พระที่นั่งนทีทัศนาภิรมย์" กล่าวกันว่าสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

โปรดฯ ให้สร้างอาคารสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เพื่อทดแทนของเก่า โดยการถ่ายแบบมาจากพระบรมมหาราชวัง เช่น โรงช้างต้นม้าต้น ทิมดาบ เขื่อนเพชร ศาลาลูกขุน โรงปืนใหญ่ โรงทหาร คลังสรรพยุทธ ตึกดิน ฯลฯ ประตูมหาโภคราช ประตูชั้นกลาง เป็นประตูสองชั้นอย่างประตูพิมานไชยศรีในพระบรมมหาราชวัง

ในส่วนของเครื่องราชูปโภค ได้แก่ พระแท่นบวรเศวตฉัตร พระแท่นออกขุนนาง และพระที่นั่งพุดตานทอง วังหน้า เป็นต้น

นอกจากนี้ ทรงเพิ่มธรรมเนียมต่างๆ ตามแบบอย่างธรรมเนียมในพระบรมมหาราชวัง เช่น การตั้งเสาชักธงพระจุฑามณีในพระบวรราชวัง เช่นเดียวกับเสาชักธงพระมหามงกุฎ ธงตราแผ่นดินในพระบรมมหาราชวัง โปรดฯ ให้มีการพระราชพิธีการบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ[๒๒] ตามแบบครั้งรัชกาลที่ ๓ คือ พระราชพิธีสงกรานต์เดือนห้า พระราชพิธีวิสาขบูชาเดือนหก การพระราชกุศลเข้าพรรษาเดือนแปด พระราชพิธีสารทเดือนสิบ พระราชพิธีเทศน์มหาชาติเดือนสิบเอ็ด เป็นต้น

พระที่นั่งเอกอลงกฏ

[๒๒] ลัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๑๑ เรื่อง ลักษณะการพระราชพิธีฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล

พระที่นั่งคชกรรมประเวศ

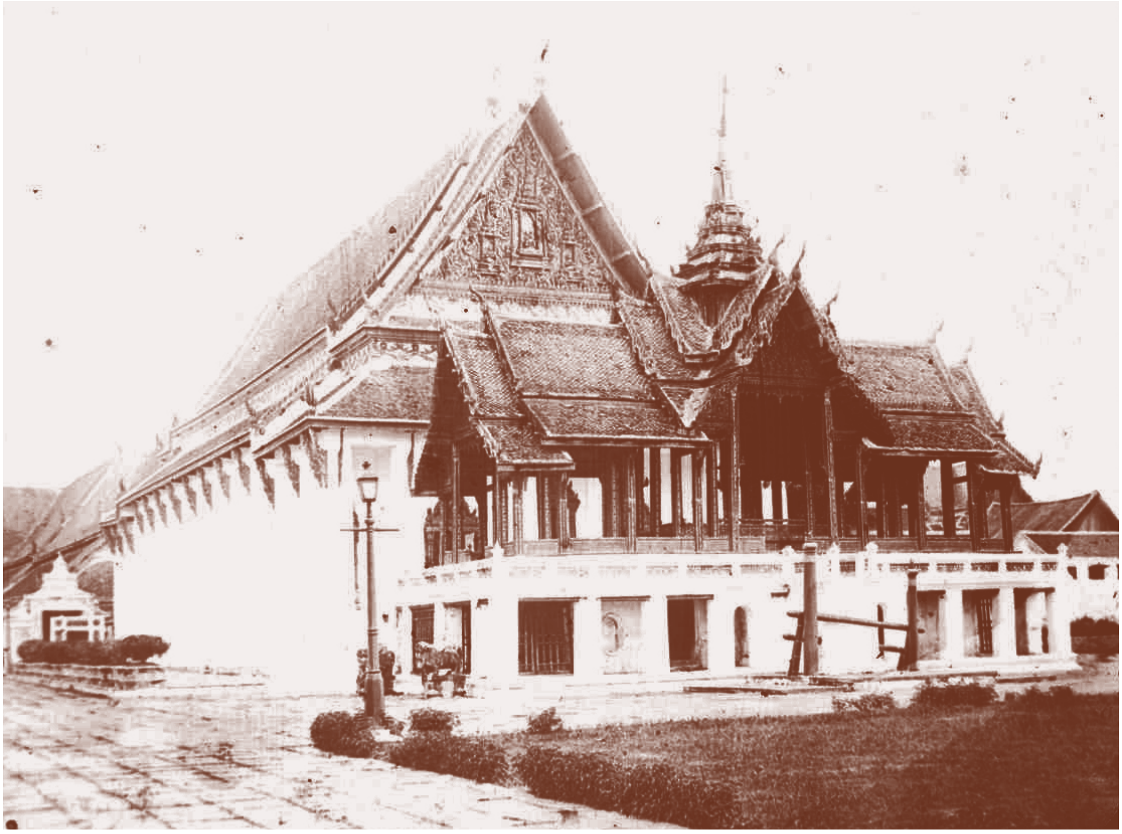

พระบวรราชวังครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงสมัยก่อนที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จมาประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคลนั้น พระราชมณเฑียรและอาคารสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในพระราชวังบวรสถานมงคลอยู่ในสภาพที่ทรุดโทมมาก เพราะปล่อยให้ว่างเว้นมาช้านาน ได้รับการปฏิสังขรณ์ครั้งแรกและครั้งเดียวในสมัยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพวังหน้าในรัชกาลที่ ๓ หลังจากที่สร้างขึ้นมาแต่ครั้งสมัยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์แรกในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีเรื่องเล่ากันว่าข้าราชการวังหน้าที่ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไปพระราชวังบวร กล่าวว่าพระองค์ทรงออกพระโอษฐ์ว่า “*...เออ อยู่ดีดีก็ให้มาเป็นสมภารวัดร้าง...*”[๒๓] ซึ่งตรงกันกับคำบอกเล่าของพระครูธรรมวิธานาจารย์ (สอน) ที่ว่า “*...เมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับวังหน้านั้น วังหน้ารกร้างหักพังมาก ซุ้มประตูและหลังคาป้อมปราการรอบวังหักพังเกือบหมด กำแพงวังชั้นกลางก็ไม่เห็นมี ท้องสนามในวังหน้าชาวบ้านเรียกว่า “สวนพันชาติ” เพราะพันชาติตำรวจ ปลูกเหย้าเรือนอาศัย ขุดร่องทำสวนเต็มตลอดไปจนหน้าพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สถานที่ต่างๆ เช่น ศาลาลูกขุนและโรงช้างเป็นต้น ของเดิมหักพังหมด มีแต่รอยเหลืออยู่ตรงที่ที่สร้างขึ้นใหม่ พระครูธรรมวิธานาจารย์ว่าสถานที่ต่างๆที่เห็นกันในชั้นหลัง เป็นของสร้างครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวแทบทั้งนั้น...*”[๒๔] และด้วยเหตุที่ “วังหน้า” รกร้างและทรุดโทรมมาก จึงมีหมายรับสั่งปรากฏอยู่ว่า เมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นไปประทับที่วังหน้านั้น ให้ทำพิธีฝังอาถรรพ์ใหม่ เมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้แห่พระพุทธสิหิงค์กลับไปสถิตประดิษฐานในพระบวรราชวังฯ และในวันนั้นเวลาบ่ายพระสงฆ์ ๒๐ รูปสวดมนต์ที่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย รุ่งขึ้นวันขึ้น ๒ ค่ำ เวลาเช้า พราหมณ์ฝังอาถรรพ์ทุกป้อมและประตูพระราชวังบวรฯรวม ๘๐ หลัก[๒๕]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯให้สร้างพระราชมณเฑียรใหม่ ขยายเขตชั้นในขึ้นไปทางด้านทิศเหนือ รื้อโรงละครที่กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ทรงสร้างไว้ แล้วสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่เป็นเก๋งจีนในบริเวณนั้น ๑ องค์ แต่ต่อมาโปรดให้รื้อตามคำทักของจีนแส ไปปลูกวังใหม่ที่ริมคลองคูเมืองเดิมข้างฝั่งเหนือสำหรับเป็นที่เสด็จประทับสำราญพระอิริยาบถ ภายหลังพระราชทานให้เป็นวังกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ (***รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ย้ายไปปลูกไว้ในพระราชวังดุสิต เป็นที่สำหรับเจ้านายวังหน้าไปประทับเวลาเสด็จฯไปเฝ้า)*** และเมื่อรื้อพระที่นั่งเก๋งจีนแล้ว โปรดให้สร้างพระที่นั่งอีกองค์หนึ่งเลื่อนไปทางตะวันออกเป็นแบบตึกฝรั่ง ขนานนามว่า “พระที่นั่งวงจันทร์” เป็นที่ประทับตลอดจนเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามใหม่ว่า “พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์”[๒๖] และโปรดฯให้รื้อตำหนักแดงที่พระราชวังเดิม มาปลูกไว้ในพระราชวังบวรข้างด้านตะวันตกตรงมุมวังที่ขยายใหม่

---

[๒๓] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานวังหน้า. เรื่องเดิม.**

[๒๔] **เรื่องเดียวกัน.**

[๒๕] **เรื่องเดียวกัน.**

[๒๖] **เรื่องเดียวกัน.**

ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระบวรราชวังได้รับการปฏิสังขรณ์ให้กลับมาสง่างามดังเดิม มีสิ่งปลูกสร้างใหม่ๆ เกิดขึ้นหลายอย่าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ เสด็จขึ้นไปประทับเป็นประธานในพระบวรราชวังอยู่เนืองๆ บ้างเสด็จไปเยี่ยมเยียนเป็นบางเวลา และบ้างเสด็จประทับแรมด้วย ทรงมิให้พระราชวังบวรสถานมงคลถูกทอดทิ้งให้ทรุดโทรมไปอีก นอกจากนี้โปรดฯให้สร้างเก๋งจีนบริเวณด้านหน้าพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ จนแล้วเสร็จ พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งบวรบริวัติ” เป็นเก๋งจีน ยาว ๕ ห้อง ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลาเสด็จไปอยู่พระบวรราชวัง มีห้องพระบรรทม ๑ และห้องที่ประทับ ๑ พระเจ้าลูกเธอที่ตามเสด็จประทับอยู่ชั้นล่าง โปรดฯ ให้สร้างตึกอีกหลังหนึ่งต่อออกไปข้างเหนือเนื่องจากพระที่นั่งบวรบริวัติ แต่การสร้างยังไม่สำเร็จตลอดรัชกาลที่ ๔

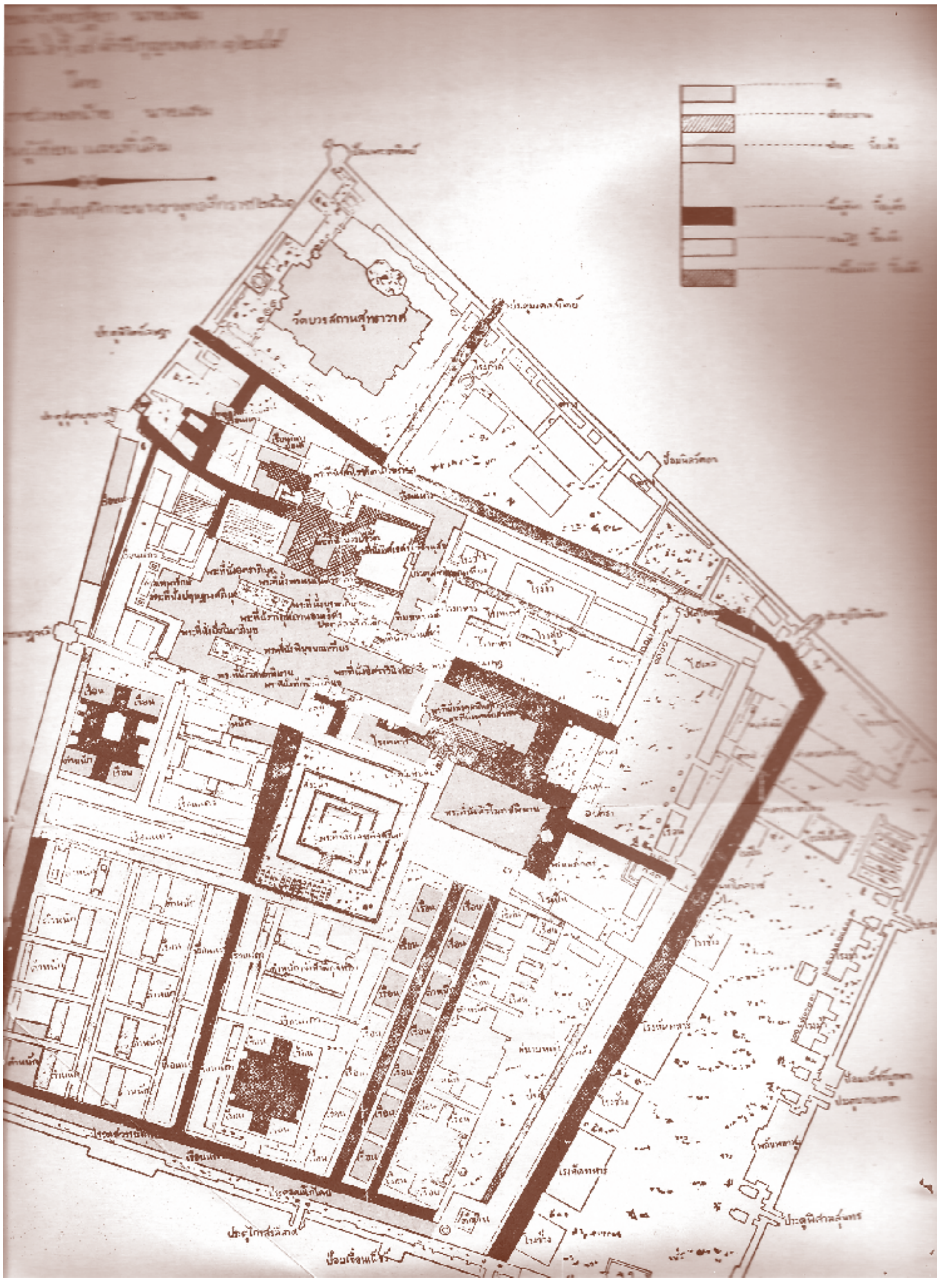

พระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒
หรือ The Second King of Siam

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระอิสริยยศในฐานะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง หรือ The Second King ในช่วงระยะเวลา ๑๕ ปี (ระหว่างพ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๐๘) ทรงมีส่วนร่วมในฐานะพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ ในเรื่องของพิธีการ การรับรองคณะทูตานุทูตต่างชาติ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงผู้นำประเทศต่างๆ ทรงลงพระนามร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสนธิสัญญาที่ทำกับนานาประเทศ และทรงได้รับมอบหมายให้รักษาพระนครแทนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ เช่น ในคราวเสด็จหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ และอีกครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ไปยังชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมลายู ในพ.ศ. ๒๔๐๒ นอกจากนี้ ทรงได้รับมอบหมายให้ดูแลกิจการทหารเรือในตำแหน่ง "ผู้บัญชาการทหารเรือวังหน้า" ดูแลกองเรือวังหน้า สังกัดทหารเรือวังหน้า เมื่อพ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงรับนายร้อยเอกโทมัส ยอร์ช น็อกซ์ นายทหารอังกฤษนอกราชการจากอินเดีย เข้ามาเป็นครูฝึกทหารที่พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ฝึกหัดกรมทหารรักษาพระองค์อย่างยุโรป ตั้งกรมทหารราบ กรมทหารปืนใหญ่ กรมพรรคนาวิกโยธิน ปรับปรุงกิจการทหารเรือ ต่อเรือรบกลไฟใช้เครื่องจักร และทรงจ้างชาวตะวันตกมาเป็นต้นหน

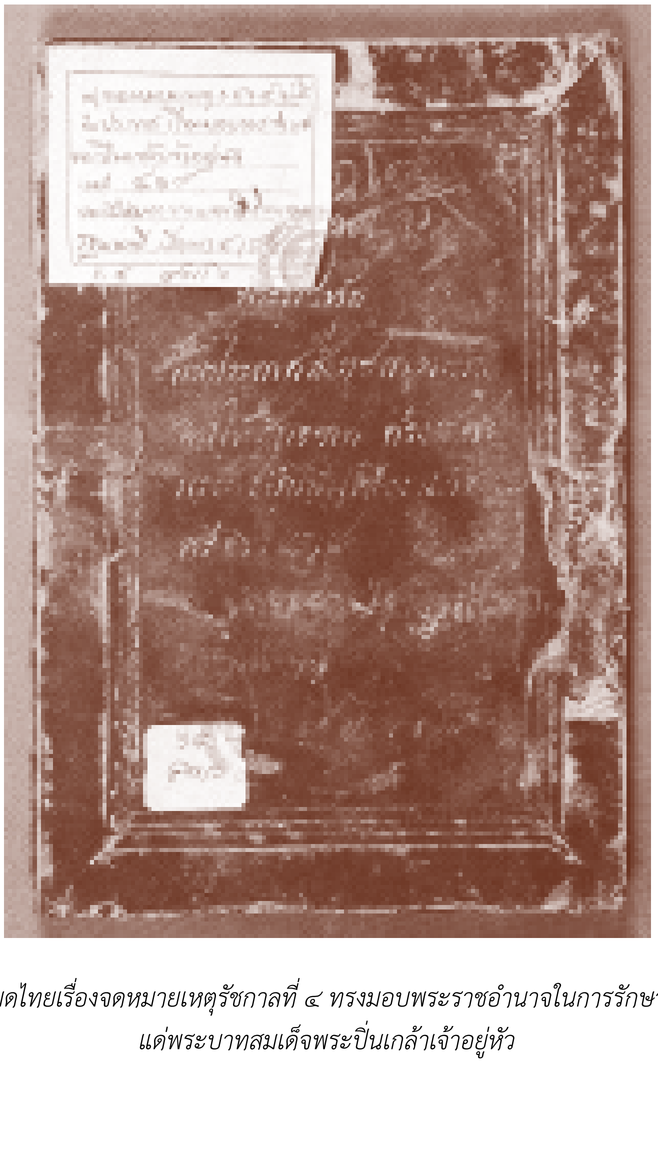

หนังสือสมุดไทยเรื่องจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ทรงมอบพระราชอำนาจในการรักษาพระนคร แด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้วยพระอัจฉริยภาพที่โดดเด่นคือทรงมีความรอบรู้ด้านการต่างประเทศนอกเหนือไปจากด้านการทหารและการเดินเรือ ทรงเริ่มศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการตะวันตกสาขาต่างๆ มาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๓ จากชาวต่างชาติ บรรดามิชชันนารีที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ ที่เป็นผลดีต่อพระองค์ในการเรียนรู้แนวคิดและศึกษาธรรมเนียมจากชาวตะวันตก ทำให้ทรงมีส่วนช่วยในด้านการทูตเป็นอย่างมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงระยะเวลาที่สำคัญของบ้านเมืองในการป้องกันรักษาให้รอดพ้นจากการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส สยามในช่วงเวลานั้นต้องทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับนานาชาติถึง ๑๓ ประเทศด้วยกัน การส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ การติดต่อประสานสัมพันธ์กับประมุขนานาประเทศ การทำให้เห็นว่าสยามมีความคิดทันสมัย ตามทันและยอมรับแนวคิดตามแบบตะวันตก และที่สำคัญทรงเป็นพระผู้ผสานอำนาจสองขั้ว คือ พวกหัวเก่าที่นิยมแบบจีน (กลุ่มอนุรักษ์นิยม) และพวกหัวใหม่ที่หันมานิยมวิชาการแบบตะวันตก

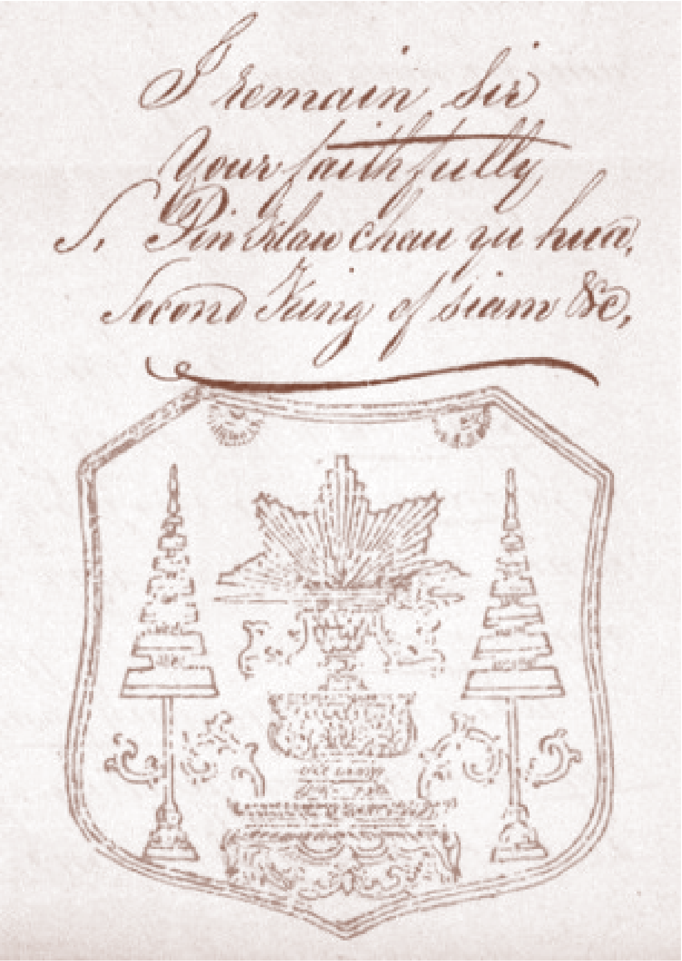
I remain Sir
Your faithfully
S. Pinklau chau yu hua,
Second King of Siam &c,

ในจดหมาย (บันทึก) ของเซอร์ จอห์น บาวริง ถึง ฯพณฯ เอิร์ล แห่งคลาเรนดอล เค.จี. เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้เล่าเรื่องสิ่งของต่างๆ ในพระราชวังของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แสดงถึงทั้งสองพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในวิทยาศาสตร์ตามแบบตะวันตกไว้ว่า *"...จดหมายฉบับนี้ ข้าพเจ้าได้สอดบันทึกรายการสิ่งของซึ่งเป็นของกำนัลต่างๆ มายังท่าน สิ่งของเล่านี้ ข้าพเจ้าได้มาจากประเทศอังกฤษและได้ทราบว่าที่สิงคโปร์ว่าจะนำมามอบให้ราชสำนักแห่งนี้ สิ่งของที่เราพบเห็นในพระราชวังของ* ***พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์*** *แทบจะไม่มีสิ่งใดนอกเหนือไปจากเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ และแบบจำลองต่างๆ ยกเว้นกล้องส่องทางไกล ที่ประทับส่วนพระองค์ของพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่หนึ่งเต็มไปด้วยเครื่องส่องดูดาว เครื่องมือที่ใช้ในการเดินเรือ เครื่องมือทางคณิตศาสตร์ และเครื่องมือทางวิชาการต่างๆ เทอร์โมมิเตอร์ บารอเตอร์ นาฬิกา และเครื่องจักรกลแปลกๆ พระองค์ทรงมีห้องหนังสือทางวิทยาศาสตร์ มีแท่นพิมพ์ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทยด้วย ซึ่งพระองค์จะใช้สำหรับพิมพ์พระบรมราชโองการชองพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้าได้สอดมาเป็นตัวอย่างด้วย ส่วน* ***พระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สอง ทรงมีพิพิธภัณฑ์พร้อมด้วยผลงานเป็นเรือใช้ใบจักรท้าย และเครื่องมือ เครื่องจักรอื่นๆ เครื่องวัดมุม เครื่องมือสำหรับวัดแสดงอาทิตย์ (มีลักษณะเป็นแขนโค้งยาว ๑ ใน ๖ ของวงกลม) และทรงมีห้องสมุดที่จัดเป็นระเบียบเรียบร้อย ห้องปฏิบัติการทางเคมี เตาเผาเหล็ก และ เครื่องหัตถกรรม ฯลฯ สิ่งต่างๆ มีทั้งเป็นโลหะและเป็นไม้ ตั้งอยู่เรียงราย*** *ภายในพระราชวังเราได้เห็นรูปแกะสลักฝีมือประณีตเป็นรูปสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย และเจ้าชายอัลเบิร์ต ขนาดเกือบเท่าพระองค์จริง จัดทำขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัวที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ก็เพื่อให้ท่านจะได้มีความเห็นคล้อยตามคำแนะนำของข้าพเจ้า ถึงลักษณะของกำนัลที่โปรดปรานสำหรับพระเจ้าอยู่หัวทั้งสอง ซึ่งควรจักส่งไปยังประเทศสยามเพื่อเป็นนิมิตหมายของความสำเร็จในการตกลงทำสนธิสัญญาได้ตามวัตถุประสงค์ และต้องรำลึกว่าสิ่งของต่างๆ ที่จะนำถวายพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์นั้น ควรเป็นเครื่องมือต่างๆ เนื่องจากทรงพระปรีชาสามารถทางด้านการคำนวณการเกิดคราส ละติจูด และลองติจูด ได้อย่างถูกต้องแม่นยำจนเป็นที่ยกย่องโดยทั่วไป..."*[๒๗]

อีกฉบับหนึ่งที่เซอร์ จอห์น บาวริง มีถึง ฯพณฯ เอิร์ล แห่งคลาเรนดอล เค.จี. เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งซื้อปืนว่า *"...ตามที่ท่านได้กรุณาแจ้งข้าพเจ้าก่อนที่ข้าพเจ้าจะออกเดินทางจากอังกฤษว่า ปืนเล็กยาว Minie ซึ่งมีคุณภาพดีที่สุดที่รัฐบาลอังกฤษจะได้ส่งผ่านไปยังสิงคโปร์ เพื่อทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่ ๒ แห่งสยามนั้น ปืนดังกล่าวยังส่งมาไม่ถึง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอบถามเรื่องปืนกระบอกนี้ไปทางสิงคโปร์หลายครั้งแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่า ท่านคงจะเอาใจใส่กับเรื่องเล็กน้อยเหล่านี้ด้วยเช่นกัน นายปาร์คส์ได้แจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า นอกเหนือจากหน้าที่อื่นๆ ที่ได้รับมอบหมายแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สอง ได้มอบหมายให้เขาจัดซื้อปืนชนิดลูกโม่ของบริษัทดีน-อดัมส์ และดีน ด้วยถ้าท่านจะอนุญาตให้เพิ่มรายการของที่ถวาย ก็ควรรวมปืนกระบอกที่ทรงสั่งซื้อใหม่ ก็จะเป็นการชดเชยที่ทำให้ทรงผิดหวัง และเรื่องความล่าช้าในการขนส่งด้วย..."*[๒๘]

ในการติดต่อกับประมุขนานาประเทศ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ ทรงมีพระราชสาส์นทั้งที่เป็นพระราชหัตถเลขาของพระองค์เอง และทั้งที่ควบคู่ไปกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดเครื่องราชบรรณาการไปถวายประมุขต่างประเทศควบคู่กับฝ่ายวังหลวง ซึ่งประมุขต่างประเทศนั้นก็ได้ถวายพระราชสาส์น และเครื่องบรรณาการแด่พระองค์เช่นกัน ดังเช่นครั้งที่คณะราชทูตสยามไปเข้าเฝ้าฯ สมเด็จพระราชินีวิคตอเรีย แห่งสหราชอาณาจักรเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๘

---

[๒๗] ส. พลายน้อย **พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว. กษัตริย์วังหน้า.** พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓.

[๒๘] **เรื่องเดียวกัน.**

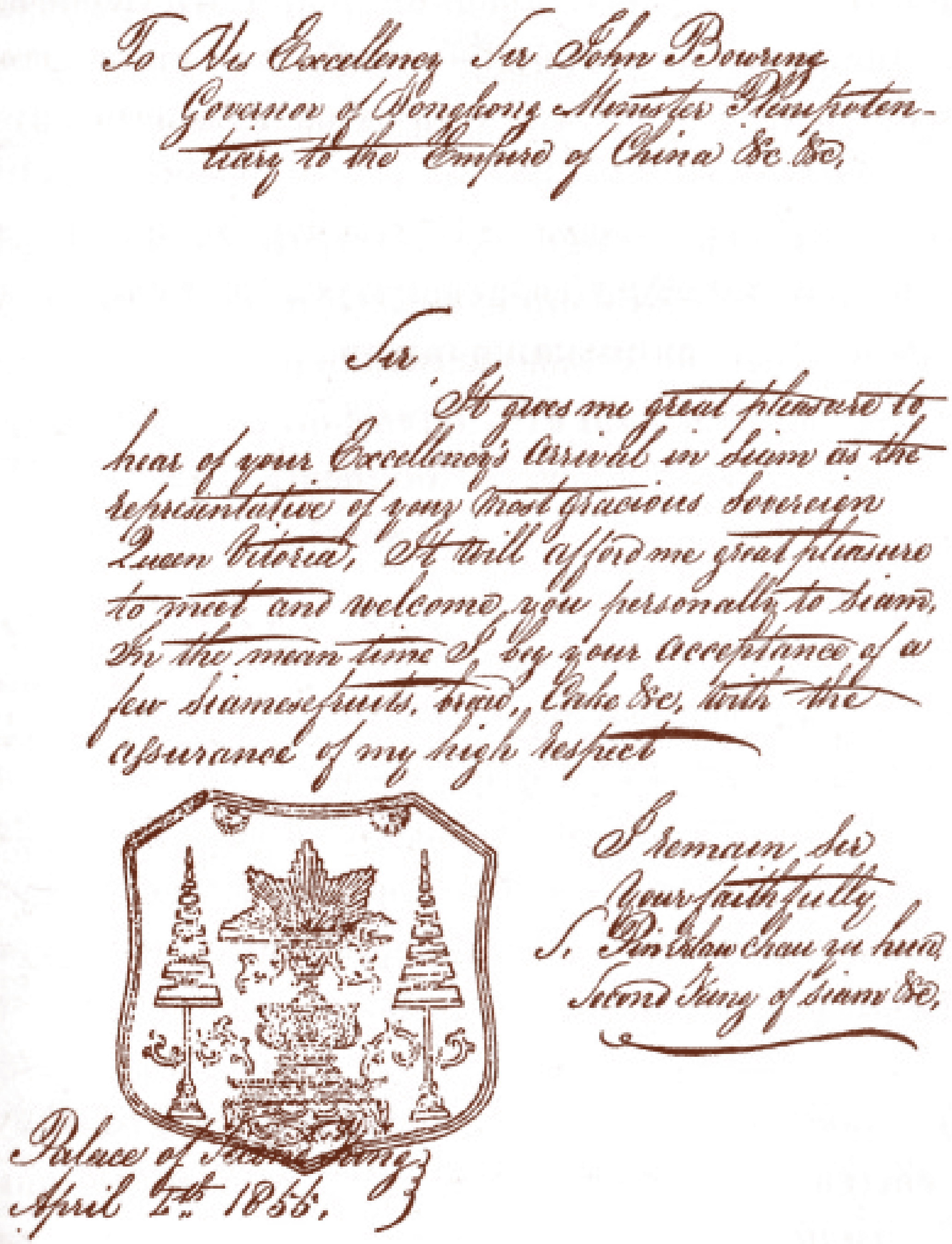

To His Excellency Sir John Bowring
Governor of Hongkong Minister Plenipotentiary to the Empire of China &c &c,

Sir,

It gives me great pleasure to hear of your Excellency's arrival in Siam as the representative of your most gracious Sovereign Queen Vitoria, It will afford me great pleasure to meet and welcome you personally to Siam, In the mean time I beg your acceptance of a few Siamese fruits, bread, Cake &c, with the assurance of my high respect

I remain Sir
Yours faithfully
S. Pinklau Chau yu hua
Second King of Siam &c,

Palace of Second King
April 2th 1856,

สำเนา พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเซอร์จอห์น บาวริ่ง

*"...ราชทูตจึงเชิญพานพระราชสาส์นขึ้นวางบนโต๊ะที่ต้องอยู่ตรงหน้าพระที่นั่งโธรน ห่างประมาณ ๘ ศอก แล้วคลานถอยออกมาถึงที่เฝ้า ไกลควีนประมาณ ๑๐ ศอก พร้อมกับถวายบังคม แล้วราชทูตก็อ่านคำทูลเบิกตามภาษาไทย ใจความว่า คือ คนนั้นเป็นที่นั้นๆ ได้รับบรมราชโองการและ**พระบวรราชโองการ** เชิญพระราชสาส์นนำเครื่องมงคลราชบรรณาการ แต่**พระเจ้ากรุงไทยทั้งสองพระองค์**ออกมาจำเริญทางพระราชไมตรีในพระเจ้ากรุงลอนดอน...."*

*...เสร็จแล้วราชทูตจึงคลานไปเชิญพานพระราชสาส์น เดินเข้าไปถึงหน้าพระที่นั่งคุกเข่าชูพานถวาย พระนางเจ้าวิกตอเรียรับด้วยพระหัตถ์ และวางไว้ข้างพระองค์ เมื่อราชทูตไทยคลานถอยออกมาพร้อมกับบังคมอีกครั้งหนึ่ง พระนางเจ้าวิกตอเรียจึงทรงอ่านคำตอบมีใจความว่า "เรามีความยินดีในการที่รับราชทูต ซึ่งมาแต่**พระเจ้ากรุงไทยทั้งสองพระองค์** เราหมายใจว่าพระองค์จะเป็นที่ยั่งยืน ด้วยเราเห็นราชทูตนั้นเหมือนเป็นของสำคัญแห่งไมตรีของ**พระเจ้ากรุงไทยทั้งสองพระองค์** และหมายว่า**พระองค์ท่านทั้งสอง**จะเป็นญาติสัมพันธมิตรรักษาอาณาจักรและราษฎรให้ดียิ่งขึ้นไป จึงได้เปลี่ยนทำหนังสือสัญญาแก่เรา เราก็เอาใจใส่มาด้วยหมายว่าหนังสือสัญญาที่ทำใหม่นี้ จะให้เป็นที่มั่นคงในทางพระราชไมตรี และมีคุณยิ่งขึ้นไปทั้งสองพระนคร และลูกค้าวานิชได้ค้าขายต่อกันทั้งสองฝ่าย อนึ่งเรายินดีนักด้วยรู้ว่าพวกขุนนางของเราที่ให้ไปรับท่านทั้งปวง ได้เอาใจใส่ในพวกราชทูตให้มีความสุข จนตลอดถึงเมืองอังกฤษ โดยความชอบธรรม..."*[๒๙]

หรือเมื่อครั้งไปพระราชวังฟอนเตลโบลของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดนโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศสเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙ ความว่า

*"...แผ่นหนึ่ง ขุนมหาสิทธิโวหารแผ่นหนึ่ง รวม ๕ แผ่น แล้วเขียนประสานให้สีเหมือนสีตัวด้วย วันพฤหัสบดี เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง มองติคนีพาขุนนางเจ้าพนักงารมารับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ไปตั้งที่พระราชวังฟอเตลโปล ราชทูตจึงให้หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร แต่งตัวตามบันดาศักดิ์ ๒ นายกำกับไปจะได้จัดตั้งด้วย ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง มาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๑ มารอนเตลริศ ขุนนางฝ่ายกรมท่า ๑ มองติคนี ๑ สามคน จัดรถมารับทูตานุทูตที่โฮเต็ล ๕ รถ เทียมม้า ๔ ม้า สารถีขับรถใส่หมวกภู่ทอง ใส่เสื้อปักทองขับรถละ ๒ คน ราชทูต อุปทูต ตรีทูต แต่งตัวใส่สนับเพลานุ่งยกทอง คาดเข็ดขัด คาดกรองทอง ใส่เสื้อเยียระบับอย่างน้อยชั้นใน เสื้อกรุยกรองทองชั้นนอก ราชทูตขัดกระบี่ฝักทองคำลงยา ใส่มาลามีพระตราจอมเกล้าประดับเพ็ชร์ อุปทูตขัดกระบี่ฝักนาคบ้างทองคำประดับพลอย ใส่มาลา มีพระตราจอมเกล้าประดับทับทิม ตรีทูตขัดกระบี่ฝักกาไหล่ทอง **ใส่ทรงประพาสมีพระตราปิ่นเกล้าทองคำ** บาดหลวงลุยวิศลอนนาดีล่าใหญ่ นายสรรพวิชัย หมื่นจักรวิจิตร นายสมบุญบุตรราชทูต นายชายบุตรอุปทูต ขุนสมบัติบดี หลวงชาติสุรินทร์ ขุนจรเจนทเลล่าม นายเปีย ล่ามมหาดเล็ก นายเอี่ยมมหาดเล็ก แต่งตัวตามบันดาศักดิ์ ๑๒ คน รถที่หนึ่งเปนรถราชทูตเชิญหีบพระราชสาส์นขึ้นรถมีขุนนางไปด้วยในรถมาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๑ มองติคนี ๑ บาดหลวงลุยวิศ ลอนนาดี ๑ รถที่สองนั้นอุปทูต ตรีทูต มารอนเตลริศขุนนางฝ่ายกรมท่า ๑ นายชายบุตรอุปทูต ๑ รวม ๔ นาย ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการเสมียนล่าม ไป ๓ รถ ออกจากโฮเต็ลทางไมล์หนึ่งถึงที่โรงพักรถไฟ มีขุนนางฝ่ายทหารพลเรือนคอยรับทูตานุทูตอยู่ที่ท่ารถไฟหลายนายแล้วมองติคนีเชิญทูตานุทูตให้เชิญพระราชสาส์นขึ้นรถไฟ ขุนนางที่มาคอยอยู่ที่นั้น ก็ไปพร้อมกับทูตานุทูต ทาง ๑๒๐ ไมล์ ถึงที่พักรถไฟ ณ พระราชวังฟอเตลโปล ทูตานุทูตลงจากรถไฟแล้วเชิญพระราชสาส์นขึ้นรถเทียมม้า ๔ ม้า ทุกรถไปตามถนน ราษฎรยกธงตามหน้าต่างทุกตึกไปทาง ๓๐ เส้นถึงพระราชวัง มีปี่พาทย์ประโคมสำรับหนึ่ง ๓๖ คน มีทหารแต่งตัวถือปืนไรแฟนยืนข้างถนนข้างละ ๒ แถวเปนทหาร ๒,๐๐๐ คน ทหารใส่เสื้อเกราะขี่ม้ายืนหลังทหารปืนข้างละ ๒ แถวเป*

---

[๒๙] อำพัน ตัณฑวรรธนะ. **พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศ มหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จันวาณิชย์, ๒๕๑๒.)

นทหาร ๔๐๐ ม้า รวมทหาร ๒,๔๐๐ คน กำแพงวังด้านทางทูตเข้านั้นเปนรั้วเหล็กยอดปิดทอง มีประตูใหญ่ ๔ ประตู รถทูตานุทูตเข้าไปในพระราชวังถึง บันไดเกย ทูตลงจากรถแล้ว ขุนนางพาทูตานุทูตขึ้นไปบนตำหนัก เข้าพระทวารลดเลี้ยวไปประมาณเส้นหนึ่ง มีทหารใส่เสื้อเกราะยืน ๒ แถวถือดาบถือขวานประมาณ ๕๐๐ คน ครั้นถึงห้องพระตำหนักแห่งหนึ่ง ขุนนางฝ่ายกรมวังออกมารับให้ทูตานุทูตหยุดพัก เปิดหีบพระราชสาส์น ออกแล้ว ***ราชทูตเชิญพระราชสาส์นในพระบวรราชวังรวมลงในพานพระราชสาส์นใหญ่ มองติคนีกับขุนนางกรมวังนำราชทูตเชิญพระบรมราชสาส์นแลพระบวรราชสาส์น*** *กับทูตานุทูตเข้าไปถึงท้องพระโรง ที่เสด็จออก แล้วคลานตามลำดับเข้าไปถึงพระที่นั่ง ราชทูตก็วางพานพระราชสาส์นลง ห่างกับที่สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเสด็จออกประทับอยู่นั้นประมาณ ๘ ศอก ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมครั้งหนึ่งแล้วหมอบอยู่ ราชทูตอ่านทูลเบิกถวายพระราชสาส์นเครื่องมงคล ราชบรรณาการเปนคำไทยก่อน แล้วบาดหลวงลุยวิศลอนนาดีล่ามอ่านแปลเปนคำฝรั่งเศสถวายจบแล้วๆ ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมอิกครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอมีรับสั่งตอบว่า* ***ขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์*** *ที่ได้รับทูตแลขุนนางเรือรบซึ่งเข้าไปกรุงเทพมหานครโดยความยินดี แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามแต่งทูตานุทูตให้เชิญพระราชสาส์นเครื่องมงคลราชบรรณาการมาเจริญทางพระราชไมตรีอีกนั้น ขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเปนอันมาก แต่ก่อนกรุงฝรั่งเศสกับกรุงสยามอยู่ไกลกัน เดี๋ยวนี้ฝรั่งเศสตีได้เมืองไซ่ง่อนเขตแดนญวนเปนของฝรั่งเศส แผ่นดินก็ใกล้กันกับกรุงสยาม คอเวอนแมนต์ทั้งสองฝ่ายมีธุระการงารสิ่งใดจะได้ปรึกษาหารือกัน พระราชไมตรีก็จะได้สนิทกันมากทวีขึ้นไป* ***ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ทั้งสองพระองค์*** *ทรงพระชนมายุยืนยาวให้มาก พระราชไมตรีทั้งสองพระนครจะได้ถาวรวัฒนาสืบไปภายหน้าชั่วฟ้าแลดิน ทูตถวายบังคมพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง แล้วราชทูตเชิญพานพระราชสาส์นเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอทรงรับต่อพระหัตถ์ แล้วส่งพระราชสาส์นให้มินิศเตอทูวแนลผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ ราชทูตคลานถอยออกมาถึงที่เฝ้าทูตานุทูตถวายบังคมอิกครั้งหนึ่ง ขุนนางบอกว่าจะเสด็จขึ้นทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมคลานถอยหลังออกมา แล้วมีรับสั่ง ให้ทูตานุทูตยืนขึ้นทุกคน*

สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอแลแอมเปรศพระ มเหษีพระเจ้าลูกยาเธอเนโปเลียน ***เสด็จมาไต่ถามทุกข์สุขถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์*** *แลพระบรมวงศานุวงศท่านเสนาบดีผู้ใหญ่แลทูตานุทูต แล้วรับสั่งให้หาตัวนายชายมา ให้พระเจ้าลูกยาเธอเนโปเลียนจับมือนายชาย สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอนั้นตรัสภาษาฝรั่งเศส แอมเปรศพระมเหษีนั้นตรัสภาษาอังกฤษ แล้วเสด็จเลยไปทอดพระเนตรเครื่องมงคลราชบรรณาการ รับสั่งว่าฝีมือช่างไทยทำสิ่งลงยาลายสลักประดับเพ็ชร์ประดับพลอยงามกว่าของในประเทศอื่น แล้วเสด็จขึ้น เมื่อแอมเปรศพระมเหษีเสด็จมานั้น มีหญิงสาวแต่งตัว มีใบไม้เพ็ชร์ผูกคอ ใส่กำไลมือประดับเพ็ชร์ ถือชายพระภูษา ๔ คนท้องพระโรงที่เสด็จออกนั้น พื้นสองชั้นๆ บนมีพระแท่นยาวแล้วมีพระที่นั่งเรียงกัน ๓ องค์ สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเสด็จประทับพระ ที่นั่งองค์กลางมีเศวตฉัตร ทรงพระมาลากอกแฮต ทรงฉลองพระองค์ดำ ทรงพระสังวาลแพรแถบแดงห้อยพระตรา ทรงสนับเพลาแดงริ้วดำสองข้างทรงพระแสงฝักหนังดำ แต่งพระองค์เหมือนอย่างนายทหาร แอมเปรศพระมเหษีนั้นทรงเครื่องขาวประดับแล้วไปด้วยเพ็ชร์ ประทับอยู่พระที่นั่งซ้าย พระเจ้าลูกเธอทรงเครื่องดำอย่างทหาร เสด็จยืนอยู่ข้างพระที่นั่งที่ฝ่ายขวา ข้างขวามีทหารแต่งตัวถือกระบองยืนอยู่ ๑๘ คน ข้างซ้ายมีหญิงภรรยาขุนนางบ้าง สาวใช้บ้างยืนอยู่ ๓๐ คน ชั้นล่างเปนที่ขุนนางเฝ้า มินิศเตอแลขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยแต่งตัวสพายดาบยืนเฝ้าอยู่ข้างละ ๑๙ คน ทูตานุทูตเฝ้าอยู่กลางขุนนาง ถัดออกมา ๒ ข้างท้องพระโรง ตั้งเครื่องมงคลราชบรรณาการ มองติคนีพาทูตานุทูตไปดูห้องแลพระแท่นของแอมเปรศพระมเหษี มีหลายห้องมีเตียงโต๊ะเก้าอี้ตั้งแลเครื่องใช้สอยต่างกันทุกห้อง เครื่องทรงของแอมเปรศพระมเหษีที่แต่งพระองค์เมื่อออกรับทูตานุทูตนั้นก็ทรงเปลื้องกองไว้ในห้องให้ทูตานุทูตดูด้วย แล้วมองติคนีกับขุนนางกรมวังก็พาทูตานุทูตออกไปที่ห้องแห่งหนึ่ง แอมเปรศพระมเหษีเสด็จมายืนเสวยขนมอยู่ที่นั้นแล้ว จึงพระราชทานให้ราชทูต อุปทูต ตรีทูตๆ ได้รับขนมต่อพระหัตถ์แอมเปรศพระมเหษี แต่ผู้กำกับเครื่องมงคล*

ราชบรรณาการ เสมียนล่ามรับสั่งให้ขุนนางแจก แอมเปรศพระมเหษีจึงรับสั่งให้หาตัวนายชายไปให้ใกล้แล้วตรัสกับมองติคนีว่าทรงพระเมตตานายชายมาก จะทรงจูบได้หรือไม่ได้ มองติคนีทูลว่าได้ แอมเปรศพระมเหษีก็ทรงจูบนายชายแล้วประทานขนมให้ต่อพระหัดถ์ แล้วแอมเปรศพระมเหษีรับสั่งแก่ทูตานุทูตว่า สิ่งของซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีมานั้นเปนของงามดี จะเก็บรักษาไว้เปนที่ทรงระลึกถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ ทูตานุทูตทูลว่าของถวายนั้นเปนเครื่องสำหรับขัติยราชตระกูลของกษัตริย์อย่างสูง ใช้ได้แต่ในหลวง แล้วแอมเปรศพระมเหษีก็เสด็จขึ้น มองติคนีกับขุนนางกรมวังก็พาทูตานุทูตไปกินโต๊ะ ที่ห้องแห่งหนึ่ง ประมาณครึ่งชั่วโมงมองติคนีก็พาทูตานุทูตขึ้นรถ กลับพระราชวังฟอเตลโปล ขึ้นรถไฟกลับเวลาค่ำทุ่มหนึ่งถึงโฮเต็ล ที่กรุงปารีส...”[๓๐]

พระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ได้ให้เมอซิเออร์ โอบาเรต์ (MONSIEUR AUBARET) กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ นำพระราชสาส์นมาถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. ๒๔๐๗ ก่อนหน้านั้น ยังถวายพระเกียรติยศให้พระองค์ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แกรนด์ ออฟฟิเซอร์ (GRAND OFFICER) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ และถวายหนังสือสำคัญ สัญญาบัตรดิโปลมา (DIPLOMA) มีพระราชลัญจกร ตราสำหรับแผ่นดินฝรั่งเศสให้แด่พระองค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ในบางครั้งทางรัฐบาลฝรั่งเศสยังให้ความสำคัญต่อพระองค์ในการขอความเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ดังกรณีที่มองตินยี (MONTINGY) ราชทูตฝรั่งเศสได้ส่งสาส์นถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ เพื่อขอพระราชทานความเห็นในการแต่งตั้งกงสุลไทยประจำปารีส[๓๑]

ในด้านการบริหารการปกครองบ้านเมืองนั้น ในสายตาของชาวต่างชาติ ยังคงมองว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ค่อยสนพระราชหฤทัยกิจการบ้านเมืองนัก ยกเว้นเฉพาะในทางการทูตที่บุคคลสำคัญชาวต่างประเทศที่เข้ามาในพระราชอาณาจักร นอกจากที่จะเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จะเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า *“...ยังโปรดทรงดำเนินเที่ยวเตร่ตามละแวกบ้านเมืองเหมือนเมื่อยังเป็นกรมอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เสด็จอยู่วังหน้าโดยปรกติ โปรดทรงฝึกซ้อมหัดทหาร หรือมิฉะนั้นก็นัดคนไปขี่ม้า ถ้ากลางวันเล่นคลี กลางคืนเล่นซ่อนหา แต่มีส่วนการบ้านการเมืองนั้น ไม่ทรงเอาพระราชธุระทีเดียว แม้เมื่อฝรั่งต่างชาติเข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ก็ไม่ทรงเกี่ยวข้องในการปรึกษาหารือ...”*[๓๒]

จากหลักฐานทางด้านเอกสารในส่วนของพระราชสาส์นที่สยามมีต่อกับนานาประเทศนั้น ทำให้ทราบถึงเครื่องราชบรรณาการต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับจากประมุขประเทศต่างๆ ดังนี้[๓๙]

๑. จากสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๘ โดยมีนายแฮรี ปาร์กส เป็นราชทูต (ไม่ทราบรายการเครื่องราชบรรณาการ) ได้แต่ระบุว่ามีเป็นจำนวนมาก

---

[๓๐] อำพัน ตัณฑวรรธนะ, **เรื่องเดียวกัน.**

[๓๑] **เรื่องเดียวกัน.**

[๓๒] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **เรื่องเดิม.**

๒. จากประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา โดยมีนายเทาน์เซนด์ แฮรีส เป็นทูตนำมาถวาย ในพุทธศักราช ๒๓๙๙ ประกอบด้วย กระจกรูปประธานาธิบดี ๒ บาน แผนที่บ้านเมืองต่างๆ ๖ แผ่น กระจกเงาใหญ่ ๑ บาน เครื่องไฟฟ้า ๑ ชุด ปืนชาติไรฟกาแมน ๑ กระบอก ปืนมือเสือ ๑ หีบ เครื่องปืน ๔ ห่อ หนังสือเรื่องต่างๆ ๑๐ เล่ม แผนที่เมืองอเมริกัน ๑ แผ่น

๓. จากพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙ โดยมีมองสิเออร์ ชาร์เลอส์ หลุยส์ นิโกลาส์ มักซีมีเลียง เอด มองตีญี เป็นราชทูตนำเข้ามาถวาย ประกอบด้วย เครื่องดับไฟ ๑ ชุด ตู้เขียนฉาก ๑ ปืนโก๊มีลำกล้องหันยิงได้ ๕ นัด ๑ กระบอก แก้วทับกระดาษ นาฬิกาตั้ง กล้องขยาย

๔. จากกษัตริย์โปรตุเกส เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๑ ประกอบด้วย เครื่องน้ำร้อนทำด้วยเงิน ๑ ชุด ฉากคู่ ๑ หีบ เครื่องหอม ๑ หีบ กล้องส่องแฝด ๑ กล้อง กล้องส่องตาเดียว ๑ ขอน หีบเหล้าหวาน ๒ หีบ

๕. จากพระเจ้าจักรพรรดิแห่งเนเธอร์แลนด์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๓ ประกอบด้วย ดาบญี่ปุ่น ๒ เล่ม เสื้อหมวกเครื่องแต่งกายแบบทหารญี่ปุ่น ๑ สำรับ ธนู ๑๖ คันพร้อมเครื่องสำหรับธนู เชิงเทียนทองแดง ๑ คู่ ดอกไม้ทองแดง ๑ คู่ กระถางธูปทองแดง ๑ ขอน

๖. จากพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๐๖ โดยนายทหารฝรั่งเศส ชื่อ กำมดันเรบุญ หรือในหนังสือจดหมายเหตุหมอบรัดเลย์เรียกว่า นายพันลิบูที่ประจำอยู่เมืองไซ่ง่อน คือ เครื่องราชอิสริยยศประดับเพชร

บทที่ ๒

จิตวิญญาณ และ ปรัชญาแห่งโลกตะวันออก

ศึกษาศิลปวิทยาตามโบราณราชประเพณี

กาญจนา โอษฐยิ้มพราย[๑]

สมเด็จพระปิ่นเกล้า	อยู่เศียร
ทรงสว่างทางเรียน	เท่ารู้
นานาวิชาเพียร	พรรลึก
น้อยจะมีใครสู้	เมื่อร้อยปีปลาย[๒]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นแบบอย่างในด้านการศึกษา พระองค์ให้ความสนพระทัยในศาสตร์ต่างๆ ที่ได้ทรงศึกษาจนเชี่ยวชาญ เป็นที่กล่าวถึงโดยทั่วไป ไม่เว้นแม้แต่ชาวต่างชาติ พระราชประวัติในด้านการศึกษาของพระองค์ไม่ได้มีบันทึกไว้อย่างชัดเจน แต่สามารถศึกษาจากหลักฐานเอกสารหลายอย่างมาประกอบกัน และเทียบเคียงกับการศึกษาของเจ้านายชั้นเจ้าฟ้าในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์คำนำหนังสือสุขุมาลย์นิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษาของเจ้านายสมัยก่อนความว่า “*...ตามราชประเพณีมาแต่โบราณการศึกษาของเจ้านายซึ่งเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดากวดขันยิ่งกว่าบุคคลจำพวกอื่นจำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ในพระราชวัง พอรู้ความก็ต้องเริ่มทรงศึกษาสำหรับเจ้านายจึงเรียนในสำนักเจ้านายพระองค์หญิงซึ่งเป็นผู้ใหญ่พระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นอาจารย์ (เมื่อรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้หม่อมเจ้าและราชินิกุลที่เข้ามารับราชการฝ่ายใน เล่าเรียนอักขรสมัยจนถึงขั้นสูง ท่านเหล่านี้ได้เป็นอาจารย์เมื่อรัชกาลที่ ๔ มีบ้าง) เจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์ทรงศึกษาเบื้องต้นไปจนได้ความรู้ชั้นอ่านเขียนหรือถ้าจะเรียกอย่างปัจจุบันนี้ก็คือ จนสำเร็จชั้นประถมศึกษา ก่อนพระชันษาได้ ๑๐ ปีต่อนั้นถึงเวลาเรียนชั้นมัธยม คือ เรียนภาษาไทยชั้นสูงขึ้นไป และเริ่มเรียนภาษามคธเรียนในสำนักอาจารย์เดิมบ้าง*

---

[๑] ภัณฑารักษ์ชำนาญการ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น

[๒] พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, **สามกรุง** (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา) ๒๔๕.

ไปเรียนต่ออาลักษณ์หรือราชบัณฑิตย์เป็นอาจารย์บ้างจนพระชันษาถึงกำหนดโสกันต์ คือพระราชกุมารเมื่อพระชันษาได้ ๑๓ ปีพระราชกุมารีเมื่อพระชันษาได้ ๑๑ ปีตั้งแต่นี้ไปการศึกษาจึงได้แยกกันฝ่ายพระราชกุมารเมื่อไปทรงผนวชเป็นสามเณรเล่าเรียนศีลธรรมและพระศาสนาในสำนักพระอุปัชฌาย์อาจารย์ตามสมควรแก่พระชันษาแล้วลาผนวชมาประทับอยู่ฝ่ายหน้า แต่นี้ไปทรงศึกษาวิชาเฉพาะอย่างตามพระอัธยาศัยคือศิลปะศาสตร์ เช่นหัดทรงม้าและใช้เครื่องศัสตราวุธก็ดี หัตถกรรมทำการช่างต่างๆ ก็ดี นิติศาสตร์ราชประเพณีและวรรณคดีก็ดีชั้นนี้ทรงศึกษาในสำนักเจ้าหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญในการนั้นๆ ไปจนพระชันษาได้ ๒๑ ปี ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เทียบตรงกับเข้ามหาวิทยาลัยทรงศึกษากิจในพระศาสนาชั้นสูงขึ้นไปจนถึงสมถภาวนาและวิชาวรรณคดีถึงชั้นสูงสุดหรือวิชาอื่นอันไม่ขัดแก่สมณรูป จนสำเร็จการศึกษาลาผนวชก็เข้ารับราชการได้ตามคุณวิชา...”[๓]

เจ้านายพระองค์น้อย จะได้รับการศึกษาขั้นต้นภายในพระราชวัง
ในภาพ (จากซ้าย) หม่อมเจ้าจุลดิศ ดิศกุล พระองค์เจ้าดิลกนพรัตน์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ล่าง-พระองค์เจ้าสุริยงประยูรพันธุ์

[๓] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สุขุมาลนิพนธ์** (โสภณพิพรรฒธนากร) คำนำ (๑)-(๒).

ศึกษาวิชาการ

ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี จึงได้ตามเสด็จสมเด็จพระบรมชนกนาถเข้ามาประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ขณะพระชันษาราว ๑๓ เดือน เมื่อรู้ความการศึกษาของพระองค์จึงเป็นไปตามแบบอย่างของพระราชกุมารทุกประการ คาดว่าพระองค์คงเริ่มเรียนอักขรสมัยในสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยาราม ร่วมพระอาจารย์เดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเชษฐาธิราชของพระองค์[๔] เมื่อเจริญพระชนมพรรษาจึงทรงเริ่มเรียนวิชาช้างม้า และวิชาศาสตราวุธต่างๆ เช่น ทวน กระบี่กระบอง

กีฬาม้าช้างจัด	เจนมวญ
ตะบองกระบี่คลีรำทวน	ท่านพร้อม
แคล่วคล่องทุกขบวน	อาวุธ
ปืนใหญ่ปืนเล็กซ้อม	ศัสตร์ซ้ำชำนาญ[๕]

เจ้าฟ้าจุฑามณีมีความสนพระทัยใฝ่รู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ จนเป็นที่กล่าวถึงกันทั่วไป พระองค์ได้หาความรู้จากการอ่านหนังสือ ทรงสะสมหนังสือ และตั้งห้องสมุดในวังหน้า นับเป็นพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกล เซอร์จอห์น บาวริง ได้กล่าวชมถึงห้องสมุดวังหน้าไว้ว่า *"...มีห้องสมุดหนังสืออังกฤษที่คัดเลือกด้วยอย่างดีและมาก..."*[๖]

เมื่อพระราชโอรสได้เข้าพิธีโสกัณฑ์แล้ว จะทรงผนวชเป็นสามเณรตามโบราณราชประเพณี
ในภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพขณะทรงผนวชเป็นสามเณร

---

[๔] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, **กษัตริย์วังหน้า : พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒)

[๕] พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, **สามกรุง** (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา) ๒๔๔.

[๖] **พระปิ่นเกล้า อ่าน เขียน เรียน ฝรั่ง รู้เท่าทันตะวันตก**

ศึกษาทางธรรม

พัดวิชนี : พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถือเมื่อทรงผนวช และเมื่อพระบาทสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ทรงผนวชเป็นสามเณรแล้วก็ให้ทรงถือทั้งสองพระองค์

ครั้นพระชนมายุได้ ๑๒ ขวบ ๖ เดือน เจ้าฟ้าจุฑามณีได้รับมงคลการโสกันต์ในพระราชพิธีใหญ่ อย่างสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า[๗] คาดว่าพระองค์คงได้ผนวชเป็นสามเณรพระชันษา ๑๓-๑๔ ปี ตามโบราณราชประเพณีส่วนการผนวชเป็นพระภิกษุปรากฏอยู่ในพระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ในเรื่อง "บวชวัดพระแก้ว" ตอนหนึ่งว่า "*...พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชในมหานิกายก่อนทรงตั้งนิกายธรรมยุติขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลนั้นเจ้านายทรงผนวชในมหานิกายโดยมาก รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย....*"[๘] แต่มิได้มีรายละเอียดอื่นใดว่าเจ้าฟ้าจุฑามณีทรงผนวชในปีใดและผนวชกี่พรรษา แต่น่าจะประทับที่วัดระฆังโฆษิตาราม ในประวัติวัดได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งควาญช้างนำช้างพระที่นั่ง ออกอาบน้ำในเวลาเช้าที่ท่าช้างวังหลวง เมื่อควาญช้างได้อาบน้ำให้แล้วขึ้นจากท่า ช้างไม่ยอมกลับเข้าโรง วิ่งอาละวาดไล่คนที่เดินผ่านไปมาตั้งแต่ท่าช้างถึงหลักเมือง และวนเวียนอยู่แถวนั้นตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงเศษก็ยังไม่ยอมกลับเข้าโรง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบจึงมีพระราชดำรัสสั่งให้อาราธนาสมเด็จพระพนรัตน (ทองดี)[๙] วัดระฆัง

วัดระฆังโฆสิตาราม

---

[๗] **พระบวรราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔**

[๘] นมส., **ผสมผสาน ชุดที่ ๑,** (กรุงเทพฯ : อักษรเพชรเกษม, ๒๕๑๔) ๒๕๔.

[๙] สมเด็จพระพนรัตน มีนามเดิมว่าทองดี มีเชื้อสายชาวมอญ เดิมเป็นพระญาณวิริยะ ชั้นพระราชาคณะ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯให้เป็นพระธรรมไตรโลก ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมเด็จพระพนรัตน์

โฆสิตาราม ให้ไปช่วยนำช้างเข้าโรง เพราะทรงทราบว่าสมเด็จพระพนรัตนนี้มีความรู้ทางคชศาสตร์ และท่านก็ได้ช่วยจัดการนำช้างกลับเข้าโรงได้อย่างง่ายดายสมพระราชประสงค์ และในการปราบช้างของสมเด็จพระพนรัตนในครั้งนั้นเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้ประทับทอดพระเนตรอยู่กับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่หน้าโรงทานข้างประตูวิเศษไชยศรี ได้ทรงเห็นความสามารถของสมเด็จพระพนรัตน จึงเป็นเหตุให้พระองค์ท่านเกิดความเลื่อมใสในวิชาคชศาสตร์ ต่อมาจึงได้ทรงให้สร้างตำหนักเก๋งหนึ่งหลังอยู่ทางทิศใต้ของวัด และเมื่อทรงผนวชแล้วได้เสด็จไปประทับจำพรรษาอยู่ที่ตำหนักที่ทรงสร้างไว้[๑๐] ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของสมเด็จพระสมมติอมรพันธ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้ประทานไว้ในหนังสือตั้งพระราชาคณะกรุงรัตนโกสินทร์ว่า *"...พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่วัดระฆัง ด้วยทรงนับถือสมเด็จพระพนรัตนองค์นี้มาแต่เดิม.."*[๑๑] ในระหว่างที่ทรงผนวชพระองค์ก็ใฝ่ศึกษาทางธรรม "เมื่อทรงผนวชก็ยังทรงอุตสาหวิริยะหัดเทศน์กัณฑ์มหาราช"[๑๒] *"...ถ้าปีใดมีพระองค์เจ้าทรงปนวชถวายเทศน์กัณฑ์ไรก็เสด็จออกในกัณฑ์นั้นไปเสด็จตอนค่ำก็เมื่อถึงกัณฑ์มหาราชที่เป็นกัณฑ์โปรดมาก เพราะเคยทรงเทศน์เมื่อทรงผนวช พระราชทานรางวัลบ้าง ทรงติเตียนบ้างเป็นการครึกครื้นเสมอ.."*[๑๓]

ศึกษาวิชาช้าง-ม้า

ช้างและม้าเป็นสัตว์พาหนะที่ผูกพันกับสังคมไทยมาช้านานวิชาช้างและวิชาม้า จึงเป็นศาสตร์สำคัญ และเป็นโบราณราชประเพณีสืบเนื่องมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ที่เจ้านายจะต้องศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนการบังคับช้างม้าให้ชำนิชำนาญ ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นบ้านเมืองกำลังอยู่ในยุคเปลี่ยนผ่าน รูปแบบของการรบเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การรบบนหลังช้างเริ่มลดบทบาทความสำคัญลง อาวุธยุทธภัณฑ์ที่ใช้ในกองทัพเริ่มมีความทันสมัยมากขึ้น ดังนั้นการใช้ช้างม้าในราชการสงครามจึงไม่เข้มข้นเท่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังคงเป็นราชประเพณีที่เจ้านายต้องศึกษาวิชาช้าง ม้า เป็นวิชาประจำพระองค์ จนทรงมีความเชี่ยวชาญสามารถวินิจฉัยช้างสำคัญ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จเจ้าพระยาพระองค์น้อย[๑๔] *"...ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันพุธเดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ เพลาเช้าได้ไปพิเคราะดูช้าง[๑๕] กับกรมสมเด็จพระเดชาดิศรพ่อหนูอิศราพงษพร้อมกัน เหนว่ารูปพรรณงามดี เจ้าพญานิกรบดินทร์กับพญาสรบุรีได้ให้มีลคอรสมโพธอยู่วันหนึ่ง แล้วได้ให้นำเอาช้างออกมาอาบน้ำนอกโรง สีตัวเปียกงามดีกว่าอยู่ในโรง ขนตัวสีเหลืองเสมอทั่วทั้งตัว ขนหางสีแดงหูหางสัพ ได้ให้พนักงานวัดชันสูตดูสูงภอได้ ๓ ศอกคืบแต่ดิฉันเห็นว่าช้างตัวนี้ยากที่จะตัดสินอยู่ จะว่าช้างเผือกก็หาเหมือนกันกับพญาเสวตร์กุญชร พญาเสวตร์ไอยรา พญาเสวตร์คชลักษณ์ แลพระเทพกุญชรที่เคยเหนผิดกันไปทั้งนั้น ครั้นจะว่าช้างสีปลาดสีตัวของท่านก็ขาวดีกว่า ช้างสีปลาดทุกตัว ที่เคยเหนมาแต่ก่อนๆ ครั้นจะเรียกเอาตามเขาว่าช้างเผือกโท ดิฉันก็ยังไม่เคยเหนช้างเผือกโทที่ไหนเปนตัวหย่างเลยสักตัวหนึ่งได้ยินแต่ตำราว่าไว้เท่านั้น แต่พิเคราะห์ดูลักษณทั้ง ๔ หย่าง จักขุเล็บขนตัวขนหางนั้นก็ไม่หนีไกลจากช้างสีประหลาดไปได้ เล็บก็มีฝาหอย น้ำจักขุก็สีเหลืองเหมือนจักขุช้างสีประหลาด เพดานในปากก็มีปานดำอยู่..."*

---

[๑๐] www.watrakang.com

[๑๑] พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์, **เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๔๕) ๖๙.

[๑๒] **พระปิ่นเกล้า อ่าน เขียน เรียน ฝรั่ง รู้เท่าทันตะวันตก,** ๑๑๓.

[๑๓] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๑๕), ๖๒๓.

[๑๔] สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต บุนนาค)

[๑๕] พระวิสูตรรัตนกริณีฯ ช้างต้นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอทรงศึกษาวิชาคชกรรมทุกพระองค์โดยศึกษาจากเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช (บุญรอด) ตำแหน่งสมุหพระคชบาลซ้ายและเจ้าพระยาสุรินทราชา (จันทร์) ตำแหน่งสมุหพระคชบาลขวา ขณะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่วัดระฆังโฆสิตาราม พระองค์น่าจะได้ทรงศึกษาวิชาคชกรรมเพิ่มเติมจากสมเด็จพระพนรัตนที่มีความรู้ด้านคชศาสตร์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงประจักษ์ด้วยพระองค์เองตั้งแต่ครั้งก่อนผนวช

เกยช้าง ในพระราชวังบวรสถานมงคล เดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของพระที่นั่งคชกรรมประเวศ ปัจจุบันคือบริเวณหน้าพระที่นั่งพุทธไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

หุ่นม้าและเครื่องม้าของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาในวิชาคชกรรมและอัศวกรรมเป็นอย่างยิ่ง จนเป็นที่ร่ำลือว่าพระองค์ทรงช้างแข็งแรงนัก ขณะที่พระองค์มาประทับอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล ทรงสร้างโรงช้างต้น โรงม้าต้น ทดแทนของเดิมซึ่งทำด้วยเครื่องไม้ ซึ่งชำรุดหักพังลงไปหมดแล้ว พระองค์ทรงสร้างโรงช้างระวางใน ๓ โรง โดยสร้างเป็นตึก และโรงม้าแซง ๒ หลัง[๑๖] บริเวณพระราชวังบวรฯชั้นนอก ด้านทิศตะวันออก

"อันเรื่องทรงม้าเล่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดนักประทับอยู่พระบวรราชวังเสด็จทรงม้าเล่นในสนามไม่ขาด บางทีก็ทรงคลี บางทีเวลากลางคืนให้เล่นขี่ม้าซ่อนหา วิธีเล่นนั้น ให้มีคนขี่ม้าตะพายย่ามติ้วแต่งตัวเหมือนกับคนอยู่โยงอีกคนหนึ่ง คนขี่ม้าหนีต้องได้ติ้วก่อนจึงจะเข้าโยงได้ ความสนุกอยู่ที่รู้ไม่ได้ว่าม้าตัวไหนเป็นม้าติ้วและม้าไหนเป็นม้าอยู่โยงเพราะแต่งตัวเหมือนกัน บางทีคนขี่ม้าติ้วแกล้งไล่ผู้ที่ไม่รู้หลงหนี เลยเข้าโยงไม่ได้ก็มีเล่ากันว่าสนุกนัก"[๑๗]

---

[๑๖] อาคารเหล่านี้ถูกรื้อเมื่อคราวขยายเขตทำสนามหลวงในปี พ.ศ. ๒๔๔๐

[๑๗] สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า**, ๔๕.

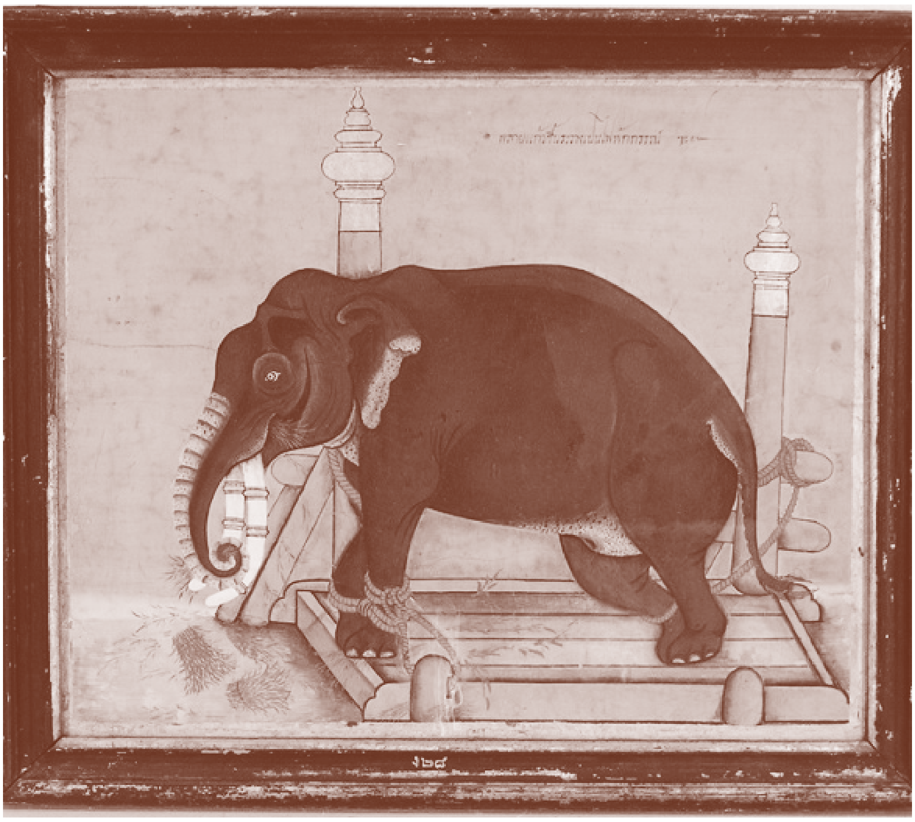

ภาพเขียนสีน้ำมัน ชื่อภาพ “ไฟพัทธกัลป์ (พลายแก้ว) ภาพบนขณะขึ้นระวาง
ภาพล่างขณะตกมันถูกผูกมัดเอาไว้กับเสา
ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป

พระอุปนิสัยที่ชอบการสนุก และความเชื่อมั่นในฝีมือการบังคับม้าของพระองค์จึงทรงกล้าที่จะล่อแพนช้างพลายไฟพัทธกัลป์ ช้างหลวงที่ตกน้ำมันทุกปีและมีความดุร้าย ซึ่งนับว่ามีความอันตรายและเสี่ยงเป็นอย่างยิ่ง โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ในตำนานวังหน้าว่า “*...มีเรื่องเล่ากันมาว่าเมื่อรัชกาลที่ ๓ มีช้างงาของหลวงตัวหนึ่งอยู่ในกรุงเทพฯขึ้นระวางชื่อว่า “พลายไฟพัทธกัลป์” แต่คนเรียกกันเป็นสามัญตามชื่อเดิมว่า “พลายแก้ว” เป็นช้างฉลาดแต่ดุร้ายตกน้ำมันทุกปี แทงคนที่ไปล่อตายหลายคน จนขึ้นชื่อลือเลื่อง ถึงมีรูปภาพเขียนไว้ (อยู่ที่ในพิพิธภัณฑสถาน) ช้างพลายแก้วตัวนั้นอยู่มาจนถึงในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีม้าพระที่นั่งตัวหนึ่งขึ้นระวางเป็น “เจ้าพระยาสายฟ้าฟาด” เป็นม้าขี่คล่องแคล่วฝีตีนดี ทั้งเต้นและวิ่งใหญ่ก็รวดเร็ว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดถึงเกิดอยากทรงม้าสายฟ้าฟาดตัวนั้นล่อแพน*[๑๘]*ช้างพลายแก้วเวลาตกน้ำมัน ตรัสสั่งให้มีการล่อแพนพลายแก้วที่สนามในวังหน้าเสด็จทรงม้าสายฟ้าฟาดสะบัดย่างเข้าไปถึงหน้าช้างแล้วชักตลบหลัง ทรงยื่นแพนล่อช้างตามตำรา พอพลายแก้วขยับตัวจะไล่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ก็ทรงกระทบพระบาทขับม้าจะให้วิ่ง แต่อย่างไรม้าสายฟ้าฟาดเข้าใจว่าโปรดให้เต้นก็เต้นน้อยย่ำอยู่กับที่ไม่วิ่งหนีช้างแต่หมอช้าง [๑๙] ที่ขี่พลายแก้ววันนั้นปัญญาไว คงเป็นคนสำคัญที่กรมช้างเลือกสรรไป เขาแก้ไขด้วยใช้อุบายก้มตัวลงเอามือปิดตาพลายแก้วทั้งสองข้างแล้วขับเบนให้วิ่งไล่เฉไปเสียทางอื่น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จึงพ้นอันตรายเล่ากันมาอย่างนี้...*[๒๐]”

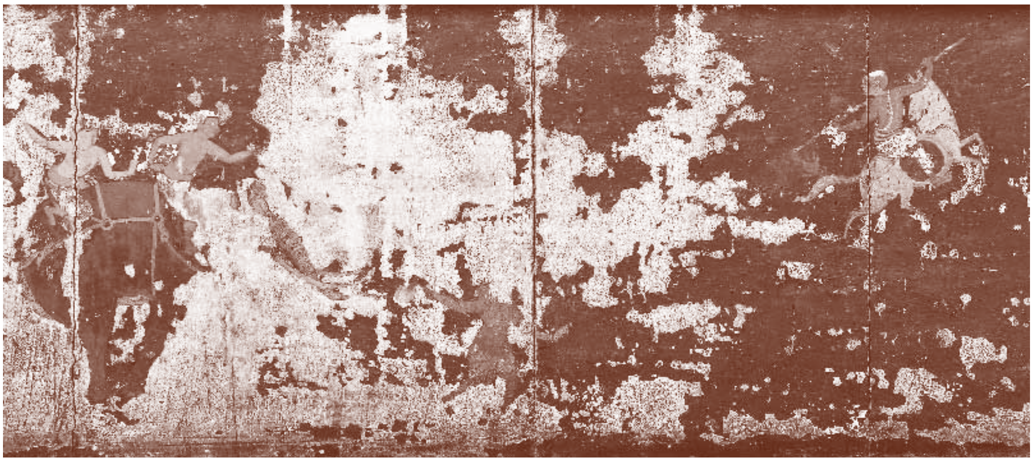

การซ้อมช้างที่เรียกว่า “ขี่ม้าล่อแพน” ภาพจิตรกรรมบนตู้พระธรรม
ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

---

[๑๘] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเรื่องการล่อแพนไว้ในนิทานโบราณคดีว่า “ซ้อมช้างอย่าง “ล่อแพน” นั้น สำหรับซ้อมช้างไล่ เวลารบไม่จำต้องใช้ช้างตกน้ำมันเหมือนช้างชน แต่ซ้อมถวายทอดพระเนตรอย่างกีฬาใช้ช้างตกน้ำมันเสมอ มีที่ท้องสนามชัย ทอดพระเนตรบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หมอควาญขี่ช้างผูกเครื่องมั่นหลังเปล่ามายืนอยู่ที่หัวสนามทางด้านเหนือ กรมม้าเลือกม้าตัวดีที่คล่องแคล่วและใจกล้าตัวหนึ่ง ผูกเครื่องแผงอย่างเต็มยศให้ขุนม้าผู้เชี่ยวชาญขี่ขุนม้านั้นก็แต่งตัวเต็มยศโพกผ้าสีทับทิมขลิบทองมือถือ “แพน” ทำด้วยไม้รวกยาวสัก ๖ ศอกผูกผ้าสีเป็นปล้องๆ ในจนพู่ที่อยู่ปลายรำแพนขับม้าสะบัดย่างเข้าไปจนถึงหน้าช้างชักม้าหันหน้ากลับแล้วยื่นปลายแพนเข้าไปล่อใกล้ๆ ช้าง พอช้างขยับไล่ก็ขับม้าวิ่งล่อมาในสนามแต่มิให้ห่างช้าง ถือแพนเอาปลายล่อให้ช้างฉวย ดูเหมือนถือกันว่า ถ้าช้างฉวยเอาแพนได้ก็เป็นช้างชนะ ถ้าฉวยไม่ได้ก็เป็นม้าชนะไล่กันมาหวิดๆ จนคนดูออกเสียวไส้ เห็นได้ว่าม้าและคนขี่ดีหือเลว ด้วยมีม้าบางตัวไม่กล้าเข้าใกล้ช้าง และคนขี่บางคนพอช้างไล่ก็ขับม้าหนีเตลิดเปิดเปิง ชวนให้เห็นว่าขลาดเกินไป ในตำราว่าถ้าช้างฉวยได้แพน ให้หมอควาญหยุดไล่ และรำขอเล่นหน้าเยาะเย้ยถ้าช้างไม่ได้แพน ก็ให้ไล่ตลอดจนถึงปลายสนามแล้วหยุดไล่เป็นเสร็จการล่อแพน บางทีเปลี่ยนช้างเปลี่ยนม้าให้ล่อสองเที่ยวหรือสามเที่ยวก็มี”

[๑๙] หมออาจ

[๒๐] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิทานโบราณคดี** (กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุคส์ (๒๐๐๖), ๒๕๕๖) ๖๐๑-๖๐๒.

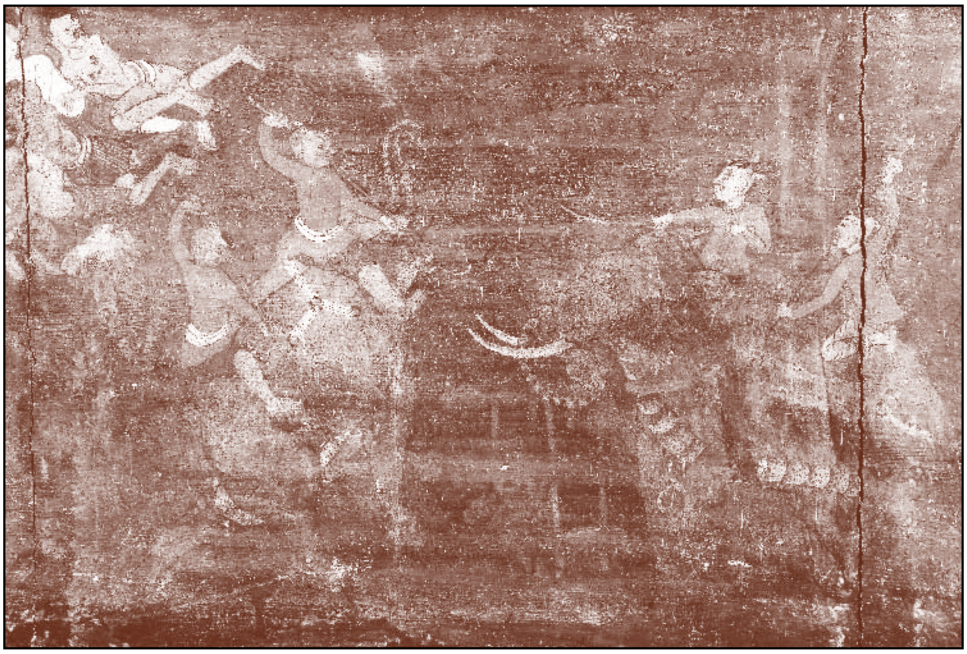

การซ้อมช้างที่เรียกว่า "ช้างบำรูงา" ภาพจิตรกรรมบนตู้พระธรรม
ปัจจุบันจัดแสดง ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากนี้ ยังทรงศึกษาทางด้านเวทมนตร์ควบคู่ไปด้วย เพื่อใช้ในการสะกดช้างม้าควบคู่กันไป ทำให้มีเสียงเล่าลือกันว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิชาอาคม บ้างว่าหายพระองค์ได้ บ้างว่าเสด็จลงเหยียบเรือกำปั่นฝรั่งเอียงก็มี[๒๑] แม้แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นที่นิยมยินดีของคนเป็นอันมากว่าอยู่คงกระพันชาตรี[๒๒]

ศึกษาวรรณคดี

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาวิชาวรรณคดีเป็นอย่างดี และทรงได้แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในการนิพนธ์ประเภทต่างๆ ด้วยพระราชกิจที่มีมากมาย และการศึกษาที่ไม่หยุดนิ่งของพระองค์ ทำให้บทพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่จะเป็นบทพระราชนิพนธ์เพียงสั้นๆ มีบทพระนิพนธ์ที่เป็นเรื่องยาวเพียงเรื่องเดียว คือบทแอ่วเรื่องนิทานนายคำสอน แม้บทพระราชนิพนธ์เหล่านั้นจะมีไม่มากแต่พระองค์ทรงนิพนธ์ได้ไพเราะงดงาม

สักรวาเวลาก็ดึกดื่น น้ำค้างชื้นเมฆหมอกออกหนาวหนาว
จำจะลาร้องรักไว้สักคราว หนทางบ้านย่านยาวระยะไกล
องค์อิเหนาสักรวาจะลาแล้ว ไปทางแถวชลธาชลาไหล
ด้วยกลัวน้ำจะแห้งคลองจึงต้องไป ถ้าอยู่ได้ก็จะอยู่จนกรู่ เอยฯ

---

[๒๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า**, ๒๕๒๔, ๔๖.

[๒๒] **การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องบทบาทของวังหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๘**

สักรวาเวลาก็ดึกดื่น น้ำค้างชื้นเมฆหมอกออกหนาวหนาว
เสียงไก่แจ้แซ่ขันกระชั้นช้าว จนฟ้าขาวเดือนดับลับโพยม
จะขอลาครรไลไปสถาน ไม่เนิ่นนานก็จะกลับมาชมโฉม
เสียดายนักความรักจะหรุดโทรม จะทุกข์โทมนัสหาสุดา เอยฯ

นอกจากนี้ยังมีบทพระราชนิพนธ์ขำขันที่แสดงถึงความช่างสังเกตและความใส่พระราชหฤทัยในข้าราชบริพารของพระองค์

พระราชนิพนธ์ **ทรงค่อนข้าราชการวังหน้า**

เป็นนายทหารไม่รู้จักอะไร พระพิไชยสรเดช
สูงเป็นเปรต คุณเทศอูฐ
พูดอะไรเหมือนไม่พูด พระยาวิสูตรโกษา
เข้าวังไม่เป็นเวลา พระยาภักดีภูธร
กินแล้วนอน พระยาประเสริฐหมอ
หยิบอะไรไม่รู้ขอ เฝ้าที่พริ้ง
จริตติดจะหยิ่ง ยิ้มเจ้าสัวสี้
กวนโมโหทุกที อีคงคุณน้อย
พูดจาสำอิดสำออย ยายมาทนาย
ดองยาขาย ทนายเรือนเตาะ
เป่าปี่เพราะ พระประดิษฐ
พูดอะไรไม่คิด คุณเอมใหญ่
ทำราชการถลากไถล นายปานขุนบำรุง
ทำราชการเข้าพกเข้าถุง คุณปลัดน้อย
รับสินบนบ่อยบ่อย จ่าแต้ม
เห็นหน้าวับวับแวมแวม หลวงนายมหาใจภักดี
หมั่นเป็นพักพัก พระยาบริรักษ์ราชา
เมาเป็นเวลา พระพรหมสุรินทร์
หาได้พอกิน นายรินทร์กับหมื่นเดช
พลัดพรากจากพระนิเวศน์ หม่อมเกษพระราชรองเมือง
นอนกินเป็นไอ้ตื้อให้เขาลือหัวเมืองกระเดื่อง เจ้าจอมมารดาขลิบ
เข้าเจ้าหัวขูดตูดขมุบขมิบ นางแดงนครนายก

บทพระราชนิพนธ์ต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะที่โดดเด่นประการหนึ่งคือพระองค์จะนำสิ่งใกล้ตัวที่ได้พบเห็นนำมาเรียงร้อยเป็นถ้อยคำที่สละสลวยแล้วถ่ายทอดออกไปตามความมุ่งหมายของพระองค์ เช่น ชื่นชม สั่งสอน ตักเตือน หรือล้อเลียน เป็นต้น

ศึกษาดนตรี

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวคงได้ทรงศึกษาศาสตร์แขนงนี้ตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงถนัดในมโหรีปี่พาทย์อยู่ไม่น้อย ได้ทรงระนาดพระราชทานเซอร์จอห์น บาวริงซึ่งได้บันทึกไว้ว่า “*...ได้มีพิณพาทย์เล่นตลอดเวลา ในคืนวันนั้นข้าพเจ้าชอบเครื่องดนตรีอย่างหนึ่ง ที่ทำด้วยผิวไม้ใช้ตีบนผิวไม้ฟังเพราะดี เรียงกันเป็นแผ่นต่อกันยาวประมาณสักเจ็ดฟิต ได้ทรงลองเล่นให้ดูด้วยพระองค์เอง...*” แต่เครื่องดนตรีที่ทรงนิยมเป็นพิเศษคือ “แคน” ทรงศึกษาและฝึกฝนจนมีความชำนาญสามารถเล่นได้อย่างไพเราะ อาจเป็นเพราะแคนเป็นเครื่องดนตรีที่มีความสนุกสนาน ประกอบกับข้าราชบริพารในพระองค์ก็เป็นชาวลาวเสียส่วนมาก และในช่วงเวลานั้น แคน ก็เป็นที่นิยมกันทั่วไป ดังในบันทึกของหมอบลัดเล เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ ความว่า “*...เจ้าฟ้าน้อยทรงพาหมอบลัดเลกับภรรยาชมเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งเป็นเครื่องลาว (แคน) หมอบลัดเลเคยทราบว่าแคนมีเสียงไพเราะนักอยากจะได้ฟัง จึงถามว่าใครๆ ที่อยู่ในนี้เป่าแคนได้บ้าง เจ้าฟ้าน้อยตรัสตอบว่าได้ซิ แล้วพระองค์จึงหยิบแคนขึ้นทรงเป่าแลตรัสถามหมอบลัดเลว่า ต้องการจะฟังแอ่วด้วยหรือ เมื่อหมอบลัดเลตอบรับแล้ว พระองค์จึงทรงเรียกคนใช้เข้ามาคน ๑ คนใช้นั้นเข้ามากระทำความเคารพโดยคุกเข่ากราบลง ๓ ครั้ง แล้วนั่งลงยังพื้นคอยฟังแคนอยู่ ครั้นได้จังหวะก็เริ่มแอ่วอย่างไพเราะจับใจ ดูเหมือนจะได้ศึกษามาเป็นอย่างดีจากโรงเรียนสอนดนตรีฉะนั้น...*”

แม้ว่าจะไม่มีการบันทึกพระราชประวัติด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างครบถ้วน แต่การศึกษาพระราชประวัติและพระปรีชาสามารถในด้านต่างๆ แล้วนำสิ่งเหล่านั้นมาปะติดปะต่อกันทำให้เห็นพระองค์ในภาพของนักการศึกษา นักปราชญ์ พระองค์มีความสนพระราชหฤทัยใฝ่รู้ในทุกศาสตร์ที่ทรงได้มีโอกาสศึกษา และนำมาประยุกต์ใช้ พัฒนาต่อยอด ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของประเทศชาตินั่นเอง

การทำนุธำรงศาสนาและราชประเพณี

เด่นดาว ศิลปานนท์[๒๓]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำนุบำรุงการพระพุทธศาสนา และการพระราชพิธีในพระบวรราชวังสืบตามโบราณราชประเพณี คือ

เมื่อดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้าจุฑามณี ทรงบรรพชาและอุปสมบท ตามธรรมเนียมราชกุมารที่สืบมาแต่ครั้งอยุธยาตอนปลาย ที่เจ้านายในพระราชวงศ์จะต้องทรงผนวชทุกพระองค์ อย่างเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา โดยทรงผนวชตามกำหนดพระชนมายุ คือทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี ครั้งหนึ่ง[๒๔] และผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อพระชันษา ๒๑ ปี อีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้ไม่ปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดาร กล่าวถึงการผนวชของพระองค์ไว้เลย ถึงกระนั้นก็น่าเชื่อได้ว่าพระองค์ทรงผนวชเป็นสามเณร เมื่อพระชนมพรรษาถึง ๑๔ พรรษา เพื่อทรงศึกษาศีลธรรม และทรงผนวชเป็นพระภิกษุเมื่อพระชนมพรรษาถึง ๒๑ พรรษา เพื่อศึกษาพระศาสนาและวิชาชั้นสูง ตามระเบียบการศึกษาของเจ้านายในสมัยนั้น[๒๕]โดยประเพณีเจ้านายทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง และ

---

[๒๓] ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

[๒๔] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เรื่องประวัติวัดมหาธาตุ** (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓), ๕๐-๕๑.

[๒๕] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ความทรงจำ พระนิพนธ์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ** (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖), ๕๑.

สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ระหว่างทรงผนวชมีหลักฐานว่าพระองค์เสด็จประทับจำพรรษาที่วัดระฆังโฆสิตาราม ด้วยทรงนับถือพระพนรัตน์ (ทองดี) วัดระฆังมาแต่เดิม[๒๖] ทรงอุตสาหะฝึกเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาราช[๒๗] ยังปรากฏพระพัชนีด้ามงาทรงถือเมื่อผนวช ปัจจุบันเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบวรราชาภิเษกเสด็จประทับยังพระบวรราชวังแล้ว สันนิษฐานว่าโปรดให้ปฏิสังขรณ์พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ในพระบวรราชวัง ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เชิญพระพุทธสิหิงค์จากวัดพระศรีรัตนศาสดารามกลับคืนมายังพระราชวังบวรฯ เมื่อวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน ตรีศก พ.ศ. ๒๓๙๔[๒๘] ยังปรากฏร่องรอยฝีมือช่างครั้งรัชกาลที่ ๔ ซ่อมบูรณะจิตรกรรมฝาผนัง ผสมผสานกับฝีมือช่างเดิมครั้งรัชกาลที่ ๑ อยู่ภายในพระที่นั่ง ต่อมาพระทรงพระราชดำริจะเชิญพระพุทธสิหิงค์เป็นประธานในวัดบวรสถานสุทธาวาส จึงโปรดให้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบวรสถานสุทธาวาส ก่อฐานชุกชีขึ้นกลางพระอุโบสถ ภายในเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องตำนานพระพุทธสิหิงค์ และเรื่องประวัติพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์จนแล้วเสร็จ แต่ยังมิทันจะได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์มาประดิษฐาน พระองค์ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระพุทธสิหิงค์จึงคงประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตราบเท่าถึงทุกวันนี้[๒๙]

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่ง ทรงสถาปนาวัดราชผาติการาม ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ เพื่อเป็นการผาติกรรมแทนวัดเดิม ที่พวกญวนทหารปืนใหญ่ในกำกับของพระองค์ พากันไปรื้อเอาอิฐของวัดมาสร้างบ้านเรือนของตนแห่ง ๑ สร้างวัดเล็กๆ ในเขตพระราชวังสีทา จังหวัดสระบุรี เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาที่ชาวบ้านขุดพบ[๓๐] ใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่พระราชวังสีทาแห่ง ๑ ทรงปฏิสังขรณ์วัดหงส์รัตนาราม ตามพระราชโองการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชักชวนสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ กับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ปฏิสังขรณ์วัดเจ้าขรัวหงส์แห่ง ๑[๓๑] ปฏิสังขรณ์วัดโมลีโลกยาราม และโปรดให้รื้อพระตำหนักแดงที่ประทับของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระราชชนนีไปปลูกเป็นกุฏิเจ้าอาวาสแห่ง ๑ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดศรีสุดาราม ซึ่งสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ พระอัยยิกาทรงสถาปนาไว้ แห่ง ๑ รวมสถาปนาพระอาราม ๒ แห่ง และทรงปฏิสังขรณ์พระอาราม ๔ แห่ง

---

[๒๖] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, **ตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๖๙.

[๒๗] **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๑ ลักษณะการพระราชพิธี ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล** (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔), ๑๗.

[๒๘] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า,** พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๕๓), ๖๐.

[๒๙] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๑** (องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๑๒๑ – ๑๒๕.

[๓๐] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฉบับ พ.ศ. ๒๔๕๗** (นนทบุรี : ต้นฉบับ, ๒๕๕๔), ๓๕.

[๓๑] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหมวดวรรณคดีและหมวดโบราณคดี และประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ภาคปกิณกะ** (โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), ๒๕ - ๒๗.

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล
สันนิษฐานว่าซ่อมใหม่ครั้งรัชกาลที่ ๔

จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งมังคลาภิเษก
เขียนลายช่อดอกไม้เคล้าลายสัตว์มงคลอย่างจีน

ทรงมีพระราชศรัทธาอัญเชิญพระพุทธรูปมีชื่อเสียง มีคนนับถือมาก มาประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำพระบวรราชวัง และพระอารามที่ทรงสถาปนาและบูรณปฏิสังขรณ์ โดยโปรดให้เชิญ “พระเสริม” พระปฏิมาเมืองเวียงจันทน์ มาจากเมืองหนองคาย เมื่อปีมะเส็ง นพศก พ.ศ. ๒๔๐๐ แห่ประดิษฐานบนพระที่นั่งเศวตฉัตรในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน[๓๒] ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ พระบาทสมเด็จจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดพระราชทานไปประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดปทุมวนาราม[๓๓] เชิญพระแสนเมืองเชียงแตง ซึ่งมีพุทธลักษณะงดงาม มาประดิษฐานที่วัดหงส์รัตนาราม[๓๔] และเชิญพระสุกไปประดิษฐานเป็นประธานในพระอุโบสถวัดราชผาติการาม

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้บำรุงการพระราชพิธี การบำเพ็ญพระราชกุศลเพิ่มเติมขึ้นในพระบวรราชวัง โดยถ่ายแบบพระราชพิธีฝ่ายพระราชวังหลวงครั้งรัชกาลที่ ๓ มาเป็นแบบอย่าง เนื่องจากทรงดำรงพระเกียรติยศเทียบเท่ากับพระเจ้าแผ่นดิน การพระราชพิธีฝ่ายพระราชวังฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงเพิ่มเติมขึ้นตามพระเกียรติยศ ปรากฏหลักฐานในหนังสือลัทธิธรรมเนียมภาคที่ ๑๑ เรื่อง ลักษณะการพระราชพิธีฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ตั้งแต่พระราชพิธีเดือน ๕ ถึงกลางเดือน ๑๑ ประกอบด้วยพระราชพิธีต่างๆ คือ

เดือนห้า พระราชพิธีสงกรานต์ เริ่มตั้งแต่วันก่อนสงกรานต์หนึ่งวัน เริ่มตั้งแต่วันจ่าย เวลาเย็นพระสงฆ์ ๕ รูปสวดพระปริตรเศกเครื่องมุรธาภิเศกที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ๓ วัน รุ่งเช้าวันเถลิงศก พระราชทานบิณฑบาต ถวายเครื่องไทยทาน นิมนต์พระสงฆ์ พระองค์เจ้าพระ หม่อมเจ้าราชาคณะ สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะจำนวนเท่าพระชนมพรรษา สวดมนต์เย็นที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย วันมหาสงกรานต์ เวลาเช้าถวายอาหารบิณฑบาตแก่

---

[๓๒] **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๑ ลักษณะการพระราชพิธี ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล**, ๔.

[๓๓] กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร, **พระพุทธรูปสำคัญ** (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๓), ๓๓๓-๓๓๔. ;

[๓๔] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉบับ พ.ศ. ๒๔๕๗**, ๕๓-๕๔.

พระสงฆ์ ถวายผ้าไตร สรงน้ำพระ เพลถวายข้าวแช่ มีก่อพระทรายเตียงยกรับเสด็จที่หน้าพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เวลาเย็นพระสงฆ์ ๓๐ รูป สวดฉลองพระทราย วันเนา เวลาเช้าเลี้ยงพระสวดฉลองพระทราย เพลถวายข้าวแช่พระสงฆ์ ๑๕ รูป ถวายเครื่องไทยทาน ตั้งบายศรีสมโภชเวียนเทียน และแห่พระทรายไปวัดมหาธาตุ วัดบวรสถานสุทธาวาส มีสรงน้ำต้นพระศรีมหาโพธิ์วัดมหาธาตุ วัดสุทัศนเทพวราราม และวัดสระเกศ สรงน้ำพระพุทธสิหิงค์ ตั้งบายศรี สมโภชเวียนเทียน ประโคมแตรสังข์พิณพาทย์กลองแขก ๓ วัน สรงน้ำและเวียนเทียนพระพุทธบาทวัดบวรสถานสุทธาวาส จุดดอกไม้เพลิงคืนละ ๕ พุ่ม ทั้ง ๓ คืน เวลาเย็นพระราชาคณะและถานานุกรม ๒๐ รูป สวดมนต์ในการสรงมุรธาภิเศก วันเถลิงศก เวลาเช้าเสด็จขึ้นหอพระธาตุ สรงน้ำพระบรมธาตุและพระพุทธรูป แล้วเสด็จขึ้นพระที่นั่งวายุสถานอมเรศและหอพระอัฐิ สรงน้ำพระบรมอัฐิและพระอัฐิ จากนั้นเสด็จออกพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเลี้ยงพระ และสรงมุรธาภิเศก เวลาเพลทรงประเคนข้าวแช่ถวายพระสงฆ์ ที่อาสน์สงฆ์พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระสงฆ์สดับปกรณ์ ทรงพระราชอุทิศสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ พระอัฐิ และสรงน้ำพระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าพี่นางเธอผู้ใหญ่ รดน้ำเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ ๒ สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย และพระนม

เดือนหก พระราชพิธีวิสาขบูชา พระสงฆ์สวดมนต์เวลาบ่าย ๓ วัน ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลาเช้าพระราชทานอาหารบิณฑบาต ๓ วัน ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ และถวายไทยทาน ตั้งเครื่องนมัสการและตะเกียงน้ำมันหอมบูชาเจติยสถาน ๕ แห่ง คือ พระพุทธสิหิงค์ (พระที่นั่งพุทไธสวรรย์) ๑ พระเสริม (พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน) ๑ พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส ๑ พระพุทธบาทบนเขา ๑ และพระพุทธบาทสี่รอย ๑ มีเทศนาในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ๓ คืน จุดดอกไม้เพลิงที่หน้าวัดบวรสถานสุทธาวาส และหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ประกวดโคมข้าราชการแขวนที่พระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พระสงฆ์สดับปกรณ์พระบรมอัฐิและพระอัฐิ และถวายสลากภัตพระสงฆ์ ๑๕๐ รูป

เดือนแปด การพระราชกุศลเข้าพรรษา ขึ้น ๘ ค่ำ เสด็จทรงหล่อเทียนพรรษาที่เก๋งข้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยด้านใต้ จำนวน ๕ เล่ม นำขึ้นถวายตัวยังท้องพระโรงวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเย็นพระสงฆ์ ๑๐๐ รูป สวดมนต์ ๓ วัน ในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เวลาเช้า วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ พระสงฆ์ฉันอาหารบิณฑบาต ทรงถวายเครื่องเข้าพรรษา รูปสัตว์สีผึ้ง เทียน สิ่งละ ๑๐๐ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เจ้าพนักงานนำเทียนพรรษาไปตั้งยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ๑ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ๑ วัดบวรสถานสุทธาวาส ๑ วัดหงส์รัตนาราม ๑ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินจุดเทียนพรรษาที่พระพุทธสิหิงค์ และพระเสริม ถวายพุ่มพรรษา เครื่องบูชาและเครื่องเข้าพรรษา ส่วนที่วัดบวรสถานสุทธาวาสและวัดหงส์ พระราชทานเทียนชนวนและโคมเพลิงให้พระองค์เจ้านำไปจุด จากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนถวายเครื่องบูชาแก่พระมหามณีรัตนปฏิมากร วันแรม ๑ ค่ำ เชิญพระบรมอัฐิและพระอัฐิสดับปกรณ์ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ตั้งแต่เข้าพรรษามีเทศนาคืนละ ๑ กัณฑ์ ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยตลอดทั้ง ๓ เดือน

การพระราชกุศลถวายพระบรมอัฐิ วันแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการบำเพ็ญพระราชกุศลตามกาลานุกาล เวลาเช้าอัญเชิญพระบรมอัฐิตั้งเหนือพระที่นั่งเศวตฉัตรในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เลี้ยงพระราชาคณะและถานานุกรม ๑๐ รูป พระสงฆ์สดับปกรณ์ มีสดับปกรณ์พระอันดับ ๑๐๐ รูป เทศนา ๑ กัณฑ์ ถวายเครื่องไทยธรรม เวลาเย็นนิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์เช้าเข้ามาสวดมนต์เช่นเดียวกับการบำเพ็ญพระราชกุศลวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บวชนาคหลวง บางปีมีหม่อมราชวงศ์เข้าไปบวชเป็นนาคหลวงในพระบวรราชวัง มีตั้งบายศรีทำขวัญที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน วันหนึ่ง รุ่งขึ้นเวลาเช้า ๕ โมง แห่นาคหลวงขึ้นเสลี่ยงกั้นกลดกำมะลอ จากหน้าพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ออกไปทางประตูโอภาษพิมาน ประตูพระราชวังชั้นกลางด้านเหนือไปบวชที่อุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส โปรดให้เจ้านายถวายเครื่องบริขาร เครื่องไทยทานถวายจีวรธูปเทียนหมากพลูแก่พระอุปัชฌาย์และพระสงฆ์คู่สวดนั่งหัตถบาสรวม ๓๐ รูป

เดือนสิบ การพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๗๐ โปรดให้บำเพ็ญพระราชกุศลเมื่อบรรจบรอบคล้ายวันพระราชสมภพในเดือน ๑๐ โดยตั้งการสวดมนต์ที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พระสงฆ์จำนวนมากกว่าพระชนมพรรษารูป ๑ เวลา ๕ โมงเย็น เสด็จออกทรงประเคนผ้าไตร ผ้ากราบปักลายพระปิ่นและอักษรพระบวรราชวังและย่าม พระสงฆ์ครองไตรแล้ว เจริญพระปริตร เมื่อสวดจบ มีเสภาหน้าเฉลียงท้องพระโรง โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่พระที่นั่งสนามจันทร์ รุ่งเช้าเสด็จออกทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ฉันแล้ว ทรงถวายเครื่องสมณบริขารภัณฑ์ต่างๆ พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอดิเรก ถวายพระพรลา มีสรงมุรธาภิเศก ทรงปล่อยปลา เป็ด ไก่ และสุกร

การพระราชพิธีสารท วันแรม ๑๓ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ นิมนต์พระสงฆ์ ๒๐ รูปสวดมนต์เย็นที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน รุ่งขึ้นวันแรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ พระสงฆ์ฉันเช้า พร้อมพระราชทานโถข้าวยาคู และถวายไทยทาน วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เชิญพระบรมอัฐิและพระอัฐิ ตั้งบำเพ็ญพระราชกุศลกาลานุกาลมีสดับปกรณ์รายร้อย ๔๐๐ รูป มีกระทงข้าวตูเครื่องคาวหวานถวายพระสงฆ์ราชาคณะฉันวันละ ๑ กระทงทรงบาตรโถยาคูวันละ ๑๐๐ รูป ทั้ง ๓ วัน มีดอกไม้เพลิงหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ คืนละ ๕ พุ่ม ๓ คืน

เดือน ๑๑ เทศนามหาชาติและจัตุราริยสัจ นิมนต์พระสงฆ์เทศนาบนพระที่นั่งเศวตรฉัตร ภายในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ พระสงฆ์เทศนาอริยสัจ ๒ กัณฑ์ ทั้ง ๒ วัน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เทศนามหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ เวลาเที่ยงเศษ เสด็จพระราชดำเนินประทับฟังเทศนา และถวายเครื่องไทยธรรม เสด็จขึ้นเวลาบ่ายสามโมงเศษ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินเวลาเช้า ๑ โมง ประทับฟังเทศนามหาชาติ เทศน์จบถวายเครื่องไทยธรรม แล้วเสด็จขึ้น เวลา ๒ ยาม เสด็จพระราชดำเนินลงลอยพระประทีป วันแรม ๑ ค่ำ อัญเชิญพระบรมอัฐิ และพระอัฐิ สดับปกรณ์กาลานุกาล มีสำรับเลี้ยงพระเทศน์และพระรับสัพพี เวลาเช้าเพลบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีดอกไม้เพลิงบูชาพระพุทธสิหิงค์ ๕ พุ่ม ทั้ง ๓ คืน[๓๕]

เจิ้งแซ่เจิ้ง : เจิ้งเจิ้ง

วัฒนธรรมอย่างจีนเข้ามาผสมผสานอยู่กับวัฒนธรรมไทยมาช้านานสืบมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ด้วยชาวจีนเข้ามาติดต่อค้าขายและเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้งถิ่นฐานชุมชนอยู่ในสยามประเทศเป็นจำนวนมาก ราชสำนักสยามก็ได้มีการเจริญสัมพันธไมตรีทางการทูตเพื่อประโยชน์ทางการค้ากับราชสำนักจีนอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุวัฒนธรรมชั้นสูงของจีนแพร่หลายอยู่ในราชสำนักโดยปรับเข้ากับขนบธรรมเนียมอย่างไทย

---

[๓๕] **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๑ ลักษณะการพระราชพิธี ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล.**

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชนิยมอย่างจีน อันเป็นแบบแผนความนิยมสืบต่อเนื่องมาตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ด้วยการนำเอารูปแบบศิลปกรรม ตลอดถึงขนบธรรมเนียมจีนเข้ามาปรับในราชสำนัก เห็นได้จากเมื่อบวรราชาภิเษกเสด็จประทับ ณ พระบวรราชวังแล้ว มิได้ประทับยังพระวิมานอันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาอุปราชตามพระราชประเพณีแต่เดิมมา แต่โปรดให้ขยายเขตพระราชฐานชั้นในด้านทิศเหนือออกไป เพื่อสร้างพระราชมณเฑียรตามแบบพระราชนิยมเป็นที่ประทับ พระราชมณเฑียรที่สร้างขึ้นใหม่เป็นเก๋งจีน สร้างขึ้นโดยฝีมืออย่างประณีตบรรจง แต่การณ์ปรากฏว่าเมื่อเสด็จขึ้นประทับทรงประชวรเสาะแสะติดต่อมาไม่เป็นปกติ โปรดให้จีนแสมาดู กราบทูลว่าเพราะพระที่นั่งเก๋งที่ประทับนั้นสร้างในที่ฮวงจุ้ยไม่ดี จึงโปรดให้รื้อพระที่นั่งเก๋งจีนนั้นไปปลูกสร้างที่วังใหม่ ริมคลองคูเมืองด้านเหนือ จากนั้นจึงทรงสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่ในบริเวณเดียวกัน ทำเป็นตึกอย่างฝรั่ง เรียกว่าพระที่นั่งวังจันทร์ ปัจจุบันมีนามว่าพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เสด็จประทับอยู่ต่อมาจนสวรรคต[๓๖]

อย่างไรก็ดี ในตอนปลายแห่งพระชนม์ชีพ ได้โปรดให้พระวิสูตรวารี (มลิ) สร้างพระที่นั่งเก๋งจีนถวายตรงหน้าพระที่นั่งวังจันทร์อีกแห่งหนึ่ง มีประตูและกำแพงกั้นเป็นสัดส่วนแยกจากกัน ศาลาและสวนที่สร้างในบริเวณนี้เป็นอย่างจีนทั้งสิ้น พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะทรงจัดเป็นอย่างจีนบริเวณหนึ่งและอย่างฝรั่งบริเวณหนึ่ง เข้าใจว่าคงเป็นที่สำหรับเสด็จประพาสฝ่ายใน แต่สร้างไม่ทันแล้วเสร็จ การค้างอยู่จนเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างต่อมาจนสำเร็จ เป็นพระที่นั่งเก๋งจีน ๕ ห้อง ๒ ชั้น ขนานนามว่า “พระที่นั่งบวรบริวัติ” ใช้เป็นที่ประทับเมื่อเสด็จประทับยังพระราชวังหน้า ครั้งรัชกาลที่ ๕ สมเด็จกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงใช้พระที่นั่งบวรบริวัติชั้นล่างเป็นที่ประทับภายหลังการอุปราชาภิเษก ต่อมาเมื่อสร้างพระที่นั่งสาโรชรัตนประพาสเป็นที่ประทับแล้ว โปรดใช้ชั้นล่างเป็นห้องพระสมุดและที่เสด็จออกฝ่ายในมาจนทิวงคต[๓๗] เมื่อมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครภายในพระราชวังหน้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ พระที่นั่งบวรบริวัติใช้จัดแสดงเครื่องจีน ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องจีนของพระราชวังบวรสถานมงคลมาแต่เดิม[๓๘] ต่อมาพระที่นั่งหลังนี้ชำรุดรื้อไปในการขยายพื้นที่เพื่อสร้างอาคารจัดแสดงแห่งใหม่ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๐๕

อาคารเก๋งจีนในบริเวณดังกล่าว ที่อาจเป็นส่วนของพระที่นั่งบวรบริวัติ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน คือเก๋งจีนนุกิจราชบริหาร ตั้งอยู่ข้างหน้าทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ปัจจุบัน ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก รูปทรงและการตกแต่งเป็นอย่างจีนทั้งสิ้น หลังคามุงกระเบื้องอย่างจีน หน้าบันจั่ว และสันหลังคาเขียนสีตกแต่งลายมงคลจีน บานประตูไม้ด้านหน้าแกะสลักลายกระบวนจีน ผนังภายในเขียนภาพจิตรกรรมทั้ง ๓ ด้าน เรื่องพงศาวดารห้องสินด้วยฝีมือช่างจีน ภายหลังใช้เป็นที่เก็บรักษาโต๊ะเครื่องบูชา และพระป้ายฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อาคารหลังนี้คงเป็นส่วนของศาลาภายในสวนของหมู่พระที่นั่งบวรบริวัติ

นอกจากนี้ พระที่นั่งที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๔ ตามแบบพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง อาทิ พระที่นั่งมังคลาภิเษก พระที่นั่งเอกอลงกฎ ซึ่งสร้างขึ้นเป็นพระที่นั่ง

---

[๓๖] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า**, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๕๓), ๖๓-๖๔.

[๓๗] เรื่องเดียวกัน, ๗๐, ๑๓๒-๑๓๓.

[๓๘] ราชบัณฑิตยสภา, **อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณแลพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร** (โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐), ๓๐-๓๑.

โถง เรียกโดยสามัญว่า "พระที่นั่งเย็น" ตั้งอยู่เหนือกำแพงแก้วเป็นคู่กัน ๒ ข้าง ทางตอนหน้าพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย อันเป็นพระที่นั่งท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกขุนนาง ผนังภายในโปรดให้เขียนลายตกแต่งลายช่อดอกไม้สีทอง บนพื้นสีดำ ผูกเป็นลายดอกไม้จีน เคล้าด้วยลายรูปสัตว์มงคลตามคติอย่างจีน แสดงถึงกลิ่นอายความนิยมในศิลปะสถาปัตยกรรมแบบจีน อันถือเป็นแบบอย่างความงามตามสมัยนิยมครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งมังคลาภิเษก
พระราชวังบวรสถานมงคล

วิถีแห่งแบบแผนความนิยมอย่างจีน ยังสะท้อนให้เห็นได้ในเครื่องจีน อันเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในการดำเนินชีวิต หรือสำหรับตกแต่งใช้สอยในพระราชมณเฑียรแบบเก๋งจีน อาทิ พระแท่นบรรทมจีนประดับมุกพื้นหิน พระแท่นราชบัลลังก์จีนของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระป้ายถวายชัยมงคลอักษรจีน โคมส่องนำเสด็จ เครื่องเรือนจีน และสิ่งของสะสมจำพวกเครื่องลายครามจีน เป็นต้น

นอกจากศิลปกรรมที่แสดงออกให้เห็นโดยรูปธรรมแล้ว ในการพระราชพิธีอันเป็นขนบธรรมเนียมฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ก็มีการปรับใช้ธรรมเนียมอย่างจีนเข้ากับพระราชพิธีในทางพุทธศาสตร์และโหราศาสตร์อย่างไทย เช่น การบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริขึ้นใหม่ เทียบเคียงกับธรรมเนียมจีนที่เรียกว่า "บั้นสิ้ว" หรือ "แซยิด" คือการทำบุญฉลองอายุซึ่งทำกันในหมู่ชาวจีนทุกช่วงอายุ เพื่อสร้างสิริสวัสดิมงคลเจริญพระชนม์สุขยั่งยืน จึงทรงรับคตินิยมดังกล่าวมากระทำในพระราชวังหน้าด้วย[๓๙]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พ.ศ. ๒๔๐๘ ฝ่ายพระราชวังหน้ามีการสร้างพระป้ายฉลองพระองค์ จารึกพระนามพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อการเซ่นไหว้บูชาตามแบบธรรมเนียมชาวจีนขึ้นเป็นครั้งแรก ตามความเชื่อเรื่องการนับถือบรรพบุรุษของชาวจีน โดยถือว่าการบูชาเซ่นสรวงบรรพบุรุษเป็นการสำคัญ แสดงให้คนทั้งปวงนับถือยอมรับว่าเป็นคนดี และเป็นเจริญแก่ผู้ถือปฏิบัติ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ฝ่ายพระราชวังหลวงจึงจารึกพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นสักการบูชา ณ พระราชวังหลวง และพระราชวังบางปะอินเป็นปฐม[๔๐]

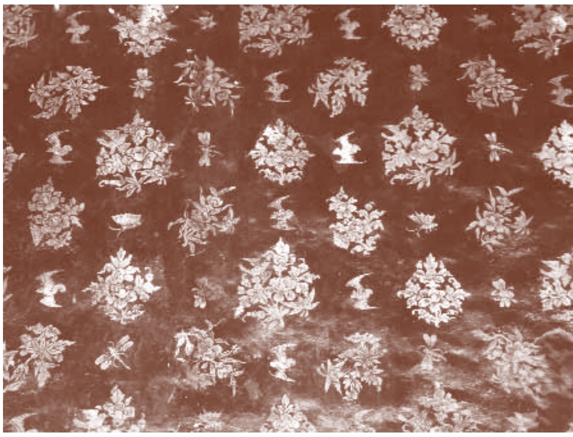

จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งมังคลาภิเษก
เขียนลายช่อดอกไม้เคล้าลายสัตว์มงคล
อย่างจีน

---

[๓๙] **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ ภาคที่ ๑๑ ลักษณะการพระราชพิธี ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล** (โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔),๑๑.

[๔๐] "การฉลองพระป้ายที่พระราชวังบางปะอิน," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๗ ตอน ๓๗ วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๔๓๓, ๓๒๔.; กรมศิลปากร, สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, **นามานุกรมขนบประเพณีหมวดพระราชพิธี** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๖), ๒๓๑.

*พระป้ายฉลองพระองค์จารึกพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระป้ายเทพารักษ์ และพระป้ายพระโพธิสัตว์ ปัจจุบันประดิษฐานที่ตู้ทอง พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์*

พระป้ายฉลองพระองค์ฝ่ายพระราชวังหน้า มีจารึกพระนามจีนในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกพระนามว่า "เจิ้ง เจิ้ง" คือชื่อ เจิ้ง แซ่ เจิ้ง ตามการออกเสียงในภาษาจีนกลาง หรือ ชื่อ เจี่ย แซ่ แต้ ตามการออกเสียงในภาษาจีนแต้จิ๋ว

ธรรมเนียมพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีพระนามจีน สืบเนื่องมาจากการเจริญพระราชไมตรีระหว่างไทยกับจีนที่นับเนื่องมาแต่โบราณ โดยมีการส่งพระราชสาส์นไปมาติดต่อระหว่างกันเสมอ พระเจ้าแผ่นดินสยามจึงมีพระนามอย่างจีน สำหรับพระราชสาส์นเพื่อติดต่อกับพระเจ้ากรุงจีน นับตั้งแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี สืบต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จนเลิกประเพณี "จิ้มก้อง" พระเจ้ากรุงจีน ไปในครั้งรัชกาลที่ ๔

พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ทรงมีพระนามจีน และใช้แซ่เดียวกัน คือ แซ่ "เจิ้ง" หรือ แซ่ "แต้" กล่าวคือ

รัชกาลที่ ๑	ทรงพระนาม	แต้ฮุด
รัชกาลที่ ๒	ทรงพระนาม	แต้ฮั้ว
รัชกาลที่ ๓	ทรงพระนาม	แต้ฮก
รัชกาลที่ ๔	ทรงพระนาม	แต้เหมง[๔๑]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระนาม แต้เจี่ย

ขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าว สะท้อนถึงคตินิยมของราชสำนักสยามในช่วงรัชกาลที่ ๔ ที่รับเอาศิลปวัฒนธรรมแบบแผนขนบประเพณีจีน อันเป็นชาติอารยะที่ยิ่งใหญ่ในโลกตะวันออก ที่มีความสัมพันธ์ติดต่อระหว่างกันมาช้านาน มาปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประเพณีวิถีชีวิตอย่างไทย แสดงให้เห็นถึงช่วงระยะเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน ระหว่างกระแสนิยมแบบตะวันออกและแบบตะวันตกที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยในช่วงระยะเวลานั้น ก่อนที่ความนิยมอย่างตะวันตกจะแพร่กระจายเข้าสู่สยามประเทศอย่างเข้มข้นขึ้นโดยลำดับ

---

[๔๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, **บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เล่ม ๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ๒๕๕๓), ๕๒-๕๓.

พระราชนิยมและพระอัจฉริยภาพด้านวรรณกรรม ดนตรี และศิลปกรรม

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมทำนุบำรุงงานศิลปกรรมที่สืบทอดมาตามขนบประเพณีหลายประการ ตามธรรมเนียมของเจ้านายในพระราชวงศ์ที่ทรงศึกษาและคุ้นเคยกับศาสตร์และศิลป์ชั้นสูงในราชสำนักอันมีความละเอียดอ่อนประณีต ศาสตร์ที่ทรงแตกฉานเชี่ยวชาญอย่างยิ่งแขนงหนึ่งคืออักษรศาสตร์ ทรงมีพระราชหฤทัยรักในงานด้านภาษาและวรรณศิลป์ กล่าวได้ว่าทรงมีบทบาทสำคัญในการจรรโลงกวีร่วมสมัย ทรงมีพระราชอัธยาศัยโปรดการสังคีตดนตรี และโปรดการเล่นสนุกต่างๆ เป็นเหตุให้ทรงอุปถัมภ์ศิลปินหลากหลายสาขา

ด้านภาษาและวรรณกรรม พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความชำนาญด้านอักขรสมัย สามารถประพันธ์บทร้อยกรองประกอบด้วยฉันทลักษณ์ประเภทต่างๆ ทรงประพันธ์วรรณกรรมไว้จำนวนหนึ่ง อันจัดเป็นวรรณกรรมในราชสำนักในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นสมัยรัชกาลที่ ๓ และ ๔ ใช้ฉันทลักษณ์ประเภท กลอนเพลงยาว และสักวา[๔๒] เมื่อครั้งทรงบวรราชาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวและเสด็จประทับยังพระบวรราชวัง ทรงพระราชนิพนธ์บทกลอนค่อนขอดข้าราชการวังหน้า มีเนื้อหาเป็นการค่อนแคะข้าราชบริพารผู้ใกล้ชิดในพระบวรราชวัง แสดงถึงพระอารมณ์ขันของพระองค์

สำหรับเพลงยาวเป็นคำประพันธ์ประเภทกลอน ๑ บทมี ๔ คำกลอน มีฉันทลักษณ์เช่นเดียวกับกลอนแปด ขึ้นต้นด้วยวรรคสดับหรือวรรคที่สองของบท ลงท้ายบทด้วยคำ “เอย” จำนวนบทกลอนไม่จำกัดความยาว มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องต่างๆ ทรงพระราชนิพนธ์เพลงยาวไว้หลายบท ในต่างกรรมต่างวาระ อาทิเช่น เพลงยาวพระราชทานโอวาทแก่เจ้าจอมและข้าราชสำนักฝ่ายใน เรื่องการประพฤติตัวให้เหมาะสมของข้าราชสำนักและเจ้าจอมหม่อมห้าม จำนวน ๓๐ คำกลอน เพลงยาวเชิงสังวาส มีเนื้อหาว่าด้วยความรักต่อเจ้าจอม จำนวน ๑๐ คำกลอน ทรงพระราชนิพนธ์เพลงยาวสามชาย ร่วมกับกวีร่วมสมัย ๓ ท่าน เป็นเพลงยาวที่นำโครงเรื่องอิเหนามาแต่งเป็นบทโต้ตอบกันระหว่างชาย ๓ คน กับหญิง ๑ คน ว่าด้วยเรื่องนางบุษบา ชายที่ ๑ คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เป็นตัวอิเหนา ชายที่ ๒ คือกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นวงศาสนิท เป็นตัวสังคามารตา ชายที่ ๓ คือพระสุริยภักดี (สนิท บุนนาค) บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เป็นตัวประสันตา โต้ตอบกับหญิงซึ่งเป็นตัวนางมะเดหวี คือคุณพุ่ม “บุษบาท่าเรือจ้าง” สะท้อนถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นิยมการกวีรุ่นราวคราวเดียวกัน

บทพระราชนิพนธ์สักวา แสดงถึงพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงโปรดปรานการประชันด้านวรรณศิลป์ รวมถึงความชำนิชำนาญปฏิภาณกวีของพระองค์ การเล่นสักวาคือการแต่งบทสักวาอันเป็นกลอนลำนำชนิดหนึ่ง ๑ บทมี ๔ คำกลอน ขึ้นต้นด้วยคำ “สักวา” และลงท้ายด้วยคำ “เอย” กล่าวโต้ตอบกันในระหว่างผู้เล่นหลายคน ซึ่งต้องอาศัยการร้อยกรองภาษาที่งดงามถูกต้องตามฉันทลักษณ์ และต้องมีไหวพริบปฏิภาณในการโต้ตอบอย่างทันท่วงที เป็นการแสดงออกถึงความสามารถด้านกวีนิพนธ์อย่างโดดเด่นและสนุกสนานทั้งผู้เล่นผู้ฟัง กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้า กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ไปติดพันเล่นสักวากับคุณพุ่ม ธิดาของพระยาราชมนตรี (ภู่) ข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งกวีหญิงที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ที่แพหน้าบ้านบิดาคุณพุ่มข้างเหนือท่าพระเป็นนิตย์ ยัง

---

[๔๒] **บวรราชนิพนธ์ เล่ม ๒** (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๘-๑๑๒.

ปรากฏพระราชนิพนธ์บทสักวา เป็นบทสักวาลา ๒ บท พระราชนิพนธ์แทนตัวอิเหนา ส่วนคุณพุ่มกล่าวกันว่าเป็นตัวบุษบา จนได้รับฉายาว่า "บุษบาท่าเรือจ้าง"

นอกจากนี้ ยังทรงโปรดเล่นแอ่วลาว ทรงพระราชนิพนธ์บทแอ่วลาวผูกเป็นเรื่อง เรียกว่านิทานนายคำสอน เป็นเรื่องสุภาษิตแสดงลักษณะหญิงดีและชั่ว พร้อมได้ทรงทำปทานุกรมภาษาลาวเป็นภาษาไทยเพื่อความเข้าใจของผู้อ่านไว้ด้วย ทรงเรียกปทานุกรมฉบับนี้ว่า "อภิธาน" แสดงถึงความแตกฉานในขนบวัฒนธรรมของชาวลาวและภาษาลาวเป็นอย่างดี จัดเป็นวรรณกรรมที่ต่างไปจากวรรณกรรมราชสำนักทั่วไป ด้วยเหตุที่ทรงโปรดปรานการกวีนี้เอง จึงพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์แก่กวีสำคัญในยุคสมัยพระองค์ คือ สุนทรภู่ กวีเอกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งตกอับลงในสมัยรัชกาลที่ ๓ เนื่องจากไม่เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ โปรดให้การอุปถัมภ์สุนทรภู่เข้าไปอาศัยอยู่ในพระราชวังเดิม (ที่ประทับของพระองค์) และเมื่อบวรราชาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสุนทรภู่เป็นขุนนางมีราชทินนาม "พระสุนทรโวหาร" ตามที่เคยได้รับในสมัยรัชกาลที่ ๒

ด้านศิลปกรรม ทรงอุปถัมภ์ช่างฝีมือฝ่ายพระราชวังหน้าหลากสาขา ด้วยทรงดำรงพระเกียรติยศเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดิน ทำเนียบข้าราชการฝ่ายพระราชวังหน้าจึงสมทบเพิ่มเติมตำแหน่งขุนนางขึ้นให้คล้ายกับข้าราชการวังหลวง รวมถึงตำแหน่งการช่างต่างๆ การช่างหลวงของพระราชวังหน้าจึงเฟื่องฟูขึ้น ดังปรากฏช่างในทำเนียบข้าราชการฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลในกรมต่างๆ คือ

ไพร่หลวงขึ้นกรมพระสุรัสวดี
กรมช่างรัก
ช่างสนะไทย
ช่างสนะจีน

กรมคลังมหาสมบัติ
กรมช่างทอง
กรมช่างมุก

กรมพระตำรวจซ้าย
กรมช่างทหารในไทยซ้าย
กรมช่างทหารในไทยขวา
กรมช่างเรือไทยซ้าย
กรมช่างเรือตะนาวขวา
กรมช่างสิบหมู่
ช่างสลักขวา
ช่างสลักซ้าย
ช่างเขียนซ้าย
ช่างเขียนขวา
ช่างปั้นซ้าย
ช่างปั้นขวา
ช่างหล่อ
ช่างหุ่น
ช่างแกะ
ช่างปูนซ้าย
ช่างปูนขวา
ช่างกลึง
ช่างชาดสีสุก

กรมอาสาญี่ปุ่น
จีนช่างดีบุก[๔๓]

---

[๔๓] **ทำเนียบนาม ภาคที่สอง ทำเนียบข้าราชการวังหลัง และทำเนียบสมณศักดิ์** (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพรองเสวกตรี ขุนนาถจำนง บ.ม.,ร.จ.พ. (เจริญ นาถจำนง) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอังคารที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๑๑, ๑-๕๘.

พระที่นั่งคชกรรมประเวศ พระที่นั่งทรงปราสาทหลังแรกในพระราชวังหน้า สร้างขึ้นเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระเกียรติยศเทียบเท่ากับพระเจ้าแผ่นดิน

พระที่นั่งเอกอลงกฏ สร้างเป็นคู่กับพระที่นั่งมังคลาภิเษก อย่างพระที่นั่งเย็นภายในพระราชวังหลวง

พระที่นั่งวังจันทร์ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นเป็นพระราชมณเฑียรที่ประทับจนเสด็จสวรรคต

พลับพลาสูง พระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นสำหรับทอดพระเนตรการฝึกทหาร

การช่างศิลปกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏในการซ่อมและปลูกสร้างอาคารสถานภายในพระราชวังบวรสถานมงคลจำนวนมาก เนื่องจากเมื่อเสด็จครองพระบวรราชวัง พระราชวังวังหน้ามีสภาพปรักหักพังชำรุดทรุดโทรมมาก เนื่องจากได้ร้างไปถึง ๑๘ ปี จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการปลูกสร้างซ่อมบูรณปฏิสังขรณ์พระราชมณเฑียรสถานต่างๆ รวมทั้งก่อสร้างอาคารสถานเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศที่เสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินหลายสิ่งเทียบกับการช่างพระราชวังหลวง เช่น พระที่นั่งคชกรรมประเวศ พระที่นั่งทรงปราสาทแห่งแรกและแห่งเดียวในพระราชวังบวรสถานมงคล พระที่นั่งมังคลาภิเษก พระที่นั่งเอกอลงกฏ พระที่นั่งเก๋งจีน พระที่นั่งวังจันทร์ (พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์) พระที่นั่งบวรบริวัติ พระที่นั่งสนามจันทร์ พระตำหนักแพ และพลับพลาสูง โรงช้างต้น โรงม้าต้น ประตูพระราชวัง เป็นต้น[๔๔] นอกจากนี้ ทรงสร้างพระราชวังแห่งใหม่ริมคลองคูเมืองเดิมด้านทิศเหนือแห่ง ๑ และพระราชวังสีทา จังหวัดสระบุรี แห่ง ๑

งานช่างฝีมือครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่ที่เป็นการสำคัญ คือ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดบวรสถานสุทธาวาส และการเขียนจิตรกรรมฝาผนังภายในทั้งสิ้น โดยที่ผนังเหนือประตูหน้าต่างเขียนประวัติพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างเขียนประวัติพระพุทธสิหิงค์ ผนังด้านทิศตะวันตกเขียนภาพเทพชุมนุม และบานประตูหน้าต่างเขียนภาพเทพในศาสนาฮินดู ช่างฝ่ายพระราชวังหน้าคนสำคัญในรัชสมัยของพระองค์ ได้แก่ เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ ซึ่งเป็นแม่กองจัดเลือกช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาส ปรากฏช่างฝีมือเขียนดีหลายห้อง เช่น ห้องฝีมือเขียนพระอาจารย์แดง ห้องนายมั่นช่างเขียน[๔๕] เป็นต้น

ด้านการสังคีต กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดปรานการดนตรีมาก ทรงดนตรีด้วยพระองค์เองโดยเฉพาะการทรงแคนและแอ่ว เข้าใจว่าเป็นเพราะทรงคุ้นเคยใกล้ชิดกับชาวลาวมาแต่ก่อน และปรากฏเหตุว่าพวกลาวได้เข้ามาสมัครเป็นข้าในพระองค์ตั้งแต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระอัจฉริยภาพและพระราชนิยมดังกล่าวสะท้อนจากบทพระราชนิพนธ์บทแอ่วลาว เรื่องนิทานนายคำสอน และบันทึกชาวต่างชาติกล่าวไว้ในที่ต่างๆ เช่น จดหมายเหตุของหมอบรัดเล (BRADLEY) บันทึกไว้เมื่อวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ ตอนหนึ่งว่า “เจ้าฟ้าน้อยทรงพาหมอบรัดเลกับภรรยาชมเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง เป็นเครื่องลาว หมอบรัดเลเคยทราบว่า แคนมีเสียงไพเราะนักอยากจะได้ฟัง จึงถามว่าใครๆ ที่อยู่ในที่นี้เป่าแคนได้บ้าง เจ้าฟ้าน้อยตรัสตอบว่าได้ซิ แล้วพระองค์จึงหยิบแคนซึ่งทรงเป่า แล้วตรัสถามหมอบรัดเลว่าต้องการจะฟังแอ่วด้วยหรือ หมอบรัดเลตอบรับแล้ว พระองค์จึงทรงเรียกคนใช้เข้ามาคน ๑ คนใช้นั้นเข้ามากระทำความเคารพโดยคุกเข่ากราบลง ๓ ครั้ง แล้วก็นั่งลงยังพื้น คอยฟังแคนอยู่ ครั้นได้จังหวะก็เริ่มแอ่วอย่างไพเราะจับใจ ดูเหมือนจะได้ศึกษามาเป็นอย่างดีจากโรงเรียนสอนดนตรีฉะนั้น”

---

[๔๔] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า,** พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๕๓), ๕๙-๖๕.

[๔๕] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๑** (องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๑๔๒, ๑๖๘.

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง (SIR JOHN BOWRING) อัครราชทูตผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งประเทศอังกฤษเข้ามาเจรจาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้บันทึกการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้เช่นกันว่า "มีดนตรีบรรเลงตลอดเย็นนั้นและข้าพเจ้าหลงใหลในความไพเราะของเครื่องดนตรีที่ประกอบด้วยไม้ซางสูงกว่า ๗ ฟุต พระองค์ทรงเป่าแคน และหลังจากนั้นก็พระราชทานเครื่องดนตรีดังกล่าวแก่ข้าพเจ้า[๔๖]"

นอกจากจะทรงสันทัดทั้งแคนและแอ่วแล้ว ทรงสนพระราชหฤทัยให้ความอนุเคราะห์ด้านการสังคีตดนตรี โดยทรงรวบรวมคนหัดปี่พาทย์ขึ้นเล่นประชันกันระหว่างวงของเจ้านายพระองค์ต่างๆ ครั้งรัชกาลที่ ๓ - ๔ ปรากฏเรื่องเล่าว่าทรงอุปถัมภ์ยกย่อง "ครูมีแขก" ซึ่งเป็นครูปี่พาทย์มีชื่อ เป็นผู้เชี่ยวชาญเล่นเครื่องดุริยดนตรีได้ทุกอย่างโดยเฉพาะเป่าปี่ได้อย่างไพเราะ และมีความสามารถแต่งเพลงได้ดี เพลงมีชื่อร่ำลือคือ "เพลงทยอยใน" และ "ทยอยนอก" ครั้งหนึ่งได้แต่งเพลงเชิดจีนขึ้นบรรเลงถวาย พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าโปรดปรานพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ "พระประดิษฐ์ไพเราะ" ตำแหน่งจางวางกรมปี่พาทย์ฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล[๔๗]

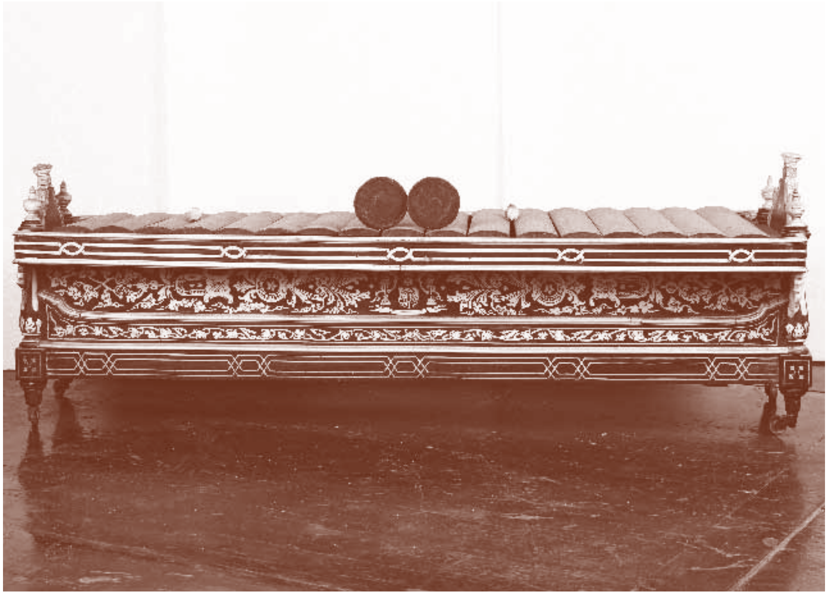

ระนาดทุ้มเหล็ก เครื่องดนตรีที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประดิษฐ์ขึ้นจากกลไลของนาฬิกาเขียหวี

แคน เครื่องดนตรีซึ่งเป็นที่โปรดปรานของ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

---

[๔๖] นันทนา ตันติเวสส, แปล, **บันทึกรายวันของเซอร์จอห์นเบาริง และสนธิสัญญาเบาริง**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๖) ๑๔๙.

[๔๗] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จ เล่ม ๒** (องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕), ๑๒๑-๑๒๒.

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงคิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีไทยขึ้นใหม่อย่างหนึ่ง คือ ระนาดเหล็ก กล่าวกันว่าทรงได้รับแรงบันดาลใจมาจากเครื่องกลไกของนาฬิกาตั้งโต๊ะที่ตีเป็นเสียงเพลง ด้วยความสนพระราชหฤทัยในกลไกการทำงานของนาฬิกาดังกล่าว จึงทรงเปิดออกดู ทอดพระเนตรเห็นลวดเหล็กเล็กๆ สั้นบ้างยาวบ้างเรียงกันเป็นวงกลมคล้ายหวี ตรงกลางมีแกนหมุนและมีเหล็กเขี่ยเส้นลวดเหล็กผ่านไปโดยรอบ จึงทรงเรียกว่า "นาฬิกาเขี่ยหวี" ทรงดำริว่าเส้นลวดเล็กเพียงนี้ยังให้เสียงดังกังวาน หากทำเป็นระนาดจะดังไพเราะขึ้นมาก จึงทรงสร้างลูกระนาดขึ้นชุดหนึ่ง มีเสียงต่ำ วางบนราง เรียกว่า "ระนาดทุ้มเหล็ก" เมื่อทรงสร้างสำเร็จแล้ว ลองตีดู ได้ผลสมดังพระราชประสงค์ จึงทรงสร้างขึ้นอีกรางหนึ่ง ขนาดเล็กกว่า มีเสียงสูงกว่า เรียกว่า "ระนาดเอกเหล็ก" เพิ่มเข้าไปในวงปี่พาทย์ เรียกวงปี่พาทย์วงนี้ว่า "วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่" ใช้สืบมาจนทุกวันนี้[๔๘]

---

[๔๘] **ดนตรีไทยของมนตรี ตราโมท** (กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๘. ธนาคารกรุงเทพจำกัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายมนตรี ตราโมท ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ ๒๒ เดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘), ๒๔ง

บทที่
๓

เปิดสยามสู่โลกตะวันตก

การเรียนรู้และริเริ่มพัฒนา ตราไว้ในแผ่นดิน

ฤทัยวัลคุ์ มโนสา[๑]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการยอมรับว่ามีพระสติปัญญาก้าวล้ำนำสมัยพระองค์หนึ่ง ขณะเมื่อยังทรงพระเยาว์ ทรงมีพระราชอุตสาหะพากเพียรเรียนภาษาอังกฤษจนถึงขึ้นใช้การได้เป็นอย่างดีเป็นคนแรกๆ ของสยาม ทำให้ทรงรอบรู้ข่าวสารสถานการณ์ของโลกในเวลานั้นได้ ทำให้ทรงตระหนักถึง "ภัยใหม่" จากมหาอำนาจชาติตะวันตกที่แผ่แสนยานุภาพเข้ามายึดครองบรรดาประเทศน้อยใหญ่ทั้งหลายในภูมิภาคโลกแถบตะวันออก สยามจึงจำเป็นต้องปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงรัฐประศาสนโยบายครั้งใหญ่เพื่อความอยู่รอดของชาติบ้านเมือง

ก่อนที่จะปรับปรุงประเทศนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงพระองค์เองก่อน ด้วยการค้นคว้าและคบค้าสมาคมกับบรรดาชาวตะวันตกชั้นนำที่เข้ามาทำธุรกิจหรือปฏิบัติราชการในสยาม ทรงศึกษาถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยของชาวตะวันตก ความเป็นอยู่วิถีการดำเนินชีวิตและธรรมเนียม จนทรงสามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้เป็นอย่างดี ทำให้ทรงได้รับการสดุดีสรรเสริญจากชาวตะวันตกในเวลานั้นเป็นอย่างมาก พระองค์จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งของพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้านอย่างเป็นที่น่าอัศจรรย์ กล่าวคือ ทั้งการทหาร (ทหารบกและทหารเรือ) การเมือง อักษรศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ พุทธศาสตร์ ตลอดจนการกีฬา เรื่องราวของพระองค์มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ตามเอกสารต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แต่คนไทยเราส่วนใหญ่ไม่มีใครทราบ ทำให้ทรงตกอยู่ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่โลกลืมเรื่องราวของพระองค์ปรากฏหลักฐานอยู่ในพระราชพงศาวดารและเอกสารของทางราชการน้อยมาก ประกอบกับพระองค์เองก็ไม่ถนัดหรือไม่โปรดในการทรงพระราชนิพนธ์บันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ ทรงหันไปทุ่มเทอุทิศพระองค์ให้กับการทหารและเครื่องจักรยนต์กลไก นับว่ายังเป็นความโชคดีที่ชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในสยามในสมัยที่พระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่นั้น ได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ไว้พอสมควร ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระเชษฐา โปรดการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ดังปรากฏพระราชนิพนธ์ของพระองค์อยู่เป็นจำนวนมาก

---

๑ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี

พระปรีชาสามารถในศาสตร์ตะวันตก

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ ทรงมีพระนามเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แม้ในหมู่พวกฝรั่งที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ว่า “เจ้าฟ้าน้อย” หรือ “ท่านฟ้าน้อย” เป็นที่ลือชาปรากฏแก่บุคคลโดยทั่วไปทั้งคนไทยและต่างชาติว่าทรงนิยมในวัฒนธรรมตะวันตก ทรงมีความรู้ในภาษาอังกฤษทั้งตรัสและเขียนได้เป็นอย่างดี ทรงศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเครื่องจักร เครื่องยนต์ กลไก การช่าง การทหารฯลฯ

ดร.คาร์ล กุสลาฟ (ในครั้งนั้นคนไทยเรียกว่า “หมอกิศลับ”) ชาวเยอรมันซึ่งเป็นมิชชันนารีคนแรกของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนท์ ที่ได้เดินทางเข้ามาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ ต้นสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมกับศาสนาจารย์จาคอบ ทอมลิน (หรือ “หมอตอมลิ้น”) ชาวอังกฤษ เนื่องจาก ดร.คาร์ล กุสลาฟ มีความรู้ทางด้านการแพทย์ จึงรับรักษาโรคภัยไข้เจ็บนอกเหนือจากการสอนศาสนาให้แก่คนไทยในเวลานั้น จึงเป็นเหตุให้คนไทยเรียกมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนท์ว่า “หมอ” ติดปากตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ดร.คาร์ล กุสลาฟ เขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสภาพโดยทั่วไปของสังคมไทยในเวลานั้น ได้เขียนถึงเรื่องราวของเจ้าฟ้าน้อยไว้ดังนี้

“...เจ้าฟ้าน้อย (chow-fa-nooi) พระอนุชาในพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ทรงเป็นรัชทายาทโดยชอบธรรมของบัลลังก์ พระองค์ทรงมีพระชนมายุ ๒๓ พรรษา และทรงมีพระปรีชาสามารถบางประการ ซึ่งยังไม่เป็นที่ปรากฏ เนื่องจากยังทรงพระเยาว์ พระองค์ตรัสภาษาอังกฤษได้และทรงเขียนได้เล็กน้อย นอกจากนี้ยังทรงมีพระปรีชาสามารถในการเลียนแบบงานของช่างฝีมือชาวยุโรปได้เป็นอย่างดี พระองค์ทรงใฝ่พระทัยอย่างแน่วแน่ในวิทยาการต่างๆ ของชาวยุโรป และด้านคริสต์ศาสนา และทรงพยายามที่จะผูกมิตรกับชาวยุโรปทุกคน โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนสนทนากับพระองค์ได้อย่างเสรี และยังทรงใฝ่หาความรู้ทุกอย่างเท่าที่ทรงสามารถ พระองค์ทรงเป็นที่รักของประชาชนซึ่งเบื่อหน่ายต่อการเสียภาษีอย่างหนัก แต่เจ้าฟ้าใหญ่ พระเชษฐาของพระองค์ ซึ่งเพิ่งจะผนวชเป็นภิกษุ ทรงเป็นที่รักของประชาชนยิ่งกว่า ถ้าเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์นี้ได้ขึ้นครองราชย์ จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในทุกๆ สถาบันของประเทศ แต่บางทีมันก็อาจจะรวดเร็วเกินไป...”[๒]

---

[๒] เสทื้อน ศุภโสภณ, **พระปิ่นเกล้า เจ้ากรุงสยาม**, ๓๐.

ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ

พระบาทสมเด็จปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเอาพระทัยใส่ศึกษาภาษาอังกฤษมาก่อนใครในหมู่คนไทยด้วยกัน มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๔ ขณะที่ทรงมีพระชนมพรรษาได้ ๒๓ พรรษา ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงศึกษาอย่างจริงจังใน พ.ศ. ๒๓๘๘ ขณะที่พระชนมพรรษา ๔๑ พรรษาแล้ว (แต่ในความเป็นจริง พระบาทสมเด็จจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเคยศึกษาภาษาอังกฤษกับหมอบรัดเลมาบ้างแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๘๒)

จากเริ่มต้นที่ทรงรู้ภาษาอังกฤษเพียงเล็กน้อย จนกระทั่งทรงมีความรู้ในภาษาอังกฤษเป็นอย่างดียิ่งทั้งตรัสและเขียน ดังปรากฏใน "บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส" (The Complete Journal of Townsend Harris, First American Consul and Minister to Japan) ราชทูตสหรัฐอเมริกาที่เดินทางเข้ามาเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับไทยในสมัยต้นรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายครั้ง ตอนหนึ่งได้เล่าถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชหัตถเลขาไปถึงเขา เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ ว่า *"...พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง ส่งพระราชสาสน์อันเปี่ยมไปด้วยพระกรุณายิ่งมายังข้าพเจ้า พร้อมทั้งของขวัญ ผลไม้งามๆ ที่สุดของประเทศสยามถึง ๘๗ จานใหญ่ๆ ผลไม้มีปริมาณมากเหลือเกิน และเห็นจะมากพอสำหรับคน ๕๐๐ คน จะกินอย่างอิ่มแปล้ ของขวัญจากพระเจ้าแผ่นดินยังความปลื้มเปรมให้แก่คณะของข้าพเจ้าอย่างยิ่ง..."*[๓]

นายเทาเซนด์ แฮริส (Townsend Harris)
ราชทูตสหรัฐอเมริกา

ที่สำคัญเขาได้ชื่นชมพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก *"**...ไวยากรณ์ในพระราชสาสน์ก็ถูกต้องสมบูรณ์ และการเขียนลายมือบรรจงก็งดงามมาก** ทำให้ฝีมือเขียนบรรจงของเราได้อายทีเดียว อักษรแต่ละตัวเขียนอย่างไม่มีที่ติ ประหนึ่งว่าครูคัดลายมือเป็นผู้เขียนทีเดียว และยิ่งกว่านั้นทั้งข้อความและการเขียนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สองเป็นผู้ทรงเองทั้งหมด..."* เมื่อเขาได้เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมลาในตอนเย็นวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ ก็ได้บันทึกเรื่องเกี่ยวกับความรู้ภาษาอังกฤษของพระองค์ไว้ว่า *"...ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง ทรงต้อนรับข้าพเจ้าอย่างพระเมตตาที่สุด **พระองค์ตรัสภาษาอังกฤษได้วิเศษจริงๆ** ทรงให้ข้าพเจ้าดูหนังสือจำนวนมาก สิ่งพิมพ์ อาวุธ เครื่องเคมี ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นของแท้ของยุโรปหรืออเมริกา นาฬิกาแบบแปลก สิ่งของที่มีกลไกซับซ้อนนี้ พระองค์ทรงดูแลรักษาให้เป็นระเบียบและสะอาดสะอ้านด้วยพระองค์เอง"*[๔]

---

[๓] บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส. กรมศิลปากรจัดพิมพ์. พ.ศ. ๒๕๑๕

[๔] **เรื่องเดียวกัน.**

โปรดวัฒนธรรมตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดวัฒนธรรมตะวันตกเป็นอย่างมาก โปรดฯ ให้ตกแต่งวังที่ประทับด้วยเครื่องเรือนที่ทรงสั่งซื้อมาจากอังกฤษ โปรดการประทับและเสวยพระกระยาหารตามแบบฝรั่ง มีการใช้มีดและช้อนส้อม อีกทั้งยังโปรดน้ำชา กาแฟ นม ช็อกโกแลต ขนมปัง ฯลฯ ซึ่งสังคมไทยในครั้งนั้นยังไม่มีใครรู้จักกัน นอกจากนี้ยังทรงสะสมหนังสือ ตำรับตำราภาษาอังกฤษไว้เป็นจำนวนมาก ทรงสะสมข้าวของเครื่องใช้สมัยใหม่ และแปลกซึ่งเป็นที่นิยมของสังคมตะวันตก เช่น นาฬิกาแบบแปลกๆ อาวุธนานาชนิด เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ ที่ทรงสั่งนำเข้ามาจากยุโรปและอเมริกา รวมถึงโปรดเครื่องแบบทหารแบบยุโรป โดยเฉพาะเครื่องแบบทหารเรือ ทรงสั่งตัดจากเมืองนอก ทรงเป็นคนไทยคนแรกที่แต่งเครื่องแบบนายทหารเรือทันสมัยแบบยุโรป การที่ทรงโปรดวัฒนธรรมตะวันตกนั้นน่าจะมาจากการที่ทรงคบหาสมาคมกับมิชชันนารีอเมริกันจนสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอันมาก

การที่ทรงรอบรู้ในเรื่องราวของทางซีกโลกตะวันตก ทำให้บรรดานักการทูตและบุคคลสำคัญจากยุโรปและอเมริกา บังเกิดความพิศวงและประทับใจเป็นอย่างมาก เช่น เซอร์จอห์น เบาว์ริง เอกอัครราชทูตอังกฤษที่ได้เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาในต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้เล่าว่า นายดิศ (กัปตันดิค) มหาดเล็กคนสำคัญของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นนายเรือในพระบวรราชวังและพระองค์ได้ทรงสอนภาษาอังกฤษให้แก่เขาด้วยนั้น ได้เล่าให้เซอร์จอห์น เบาว์ริง ฟังว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอ่านบทประพันธ์ของเซอร์วอลเตอร์ สก๊อต หลายเล่ม ทรงเลื่อมใสมากจึงทรงตั้งชื่อเรือพระที่นั่งสำคัญตามนามนักประพันธ์ชาวอังกฤษผู้นี้ไว้ด้วย ซึ่งก็คือ เรือ Sir Walter Scott หรือในชื่อภาษาไทยว่า เรือพุทธอำนาจ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ และดัดแปลงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๘๒ เป็นเรือชนิดบาร์ก ขนาด ๒๐๐ ตัน มีปืนใหญ่ประจำเรือ ๑๐ กระบอก เรือลำนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงใช้เป็นเรือแม่ทัพเมื่อคราวทรงคุมกองทัพเรือออกไปทำศึกกับญวนใน พ.ศ. ๒๓๘๔ ในการเข้าเฝ้าฯ "พระเจ้าแผ่นดินวังหน้า" ของเซอร์จอห์น เบาว์ริง ครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ นั้น เขาเล่าถึงบรรยากาศการต้อนรับของทางฝ่ายวังหน้าไว้ตอนหนึ่งว่า *"...การเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง จัดให้มีขึ้นในวันนี้ พิธีการต่างๆ ส่วนใหญ่ มีความโอ่อ่าและน่าตะลึงพอๆ กับพระราชพิธีของวันวาน แต่ดูจะพบกับอารยธรรมในระดับสูงกว่า และรู้เรื่องธรรมเนียมยุโรปดีกว่า..."* [๕]

อย่างไรก็ดีความนิยมฝรั่งหรือการโปรดวัฒนธรรมตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เนื่องด้วยทรงเป็นนักอนุรักษ์นิยม ทรงพอพระราชหฤทัยในจารีตประเพณีแบบแผนอย่างไทยแท้ และทรงต่อต้านวัฒนธรรมตะวันตก มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยชลมารคเพื่อทอดผ้าพระกฐิน เมื่อเรือพระที่นั่งแล่นผ่านพระราชวังเดิม อันเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะนั้น ซึ่งทรงโปรดให้สร้างเสาธงขึ้นตามแบบธรรมเนียมฝรั่ง พร้อมกับชักธงบริวารเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาด้วย[๖] เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่ง

---

[๕] บันทึกรายวันของเซอร์จอห์น เบาว์ริง. กรมศิลปากรจัดพิมพ์. พ.ศ. ๒๕๓๒

[๖] คนไทยสมัยนั้นยังไม่มีประเพณีการตั้งเสาธงและยังไม่มีธงชาติใช้กัน การตั้งเสาธงมีแต่ในเรือกำปั่นเท่านั้น บนบกยังไม่มีประเพณี

เกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรจึงมีรับสั่งกับข้าราชบริพารที่อยู่ใกล้ชิดติดพระองค์ในขณะนั้นว่า *"นั่นท่านฟ้าน้อยเอาผ้าขี้ริ้วขึ้นไปตากทำไม"* ด้วยไม่โปรดที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาแบบอย่างธรรมเนียมฝรั่งในการตั้งเสาชักธง ประเพณีการตั้งเสาชักธงชาติขึ้นตามวังและบ้านเรือนนั้น เริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา โดยเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตั้งสถานกงสุลของนานาประเทศในสยาม และการตั้งเสาชักธงชาติของตนขึ้นเพื่อประกาศให้รู้โดยทั่วกันว่าเป็นสถานกงสุลของชาติใด

พระราชกิจจานุกิจด้านการทหาร

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักการทหารที่สำคัญยิ่ง ทรงรับพระราชภาระสำคัญทางด้านการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ขณะที่ยังทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ แม้เมื่อได้รับการสถาปนาให้เป็นวังหน้าที่มียศศักดิ์เสมอพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็ยังคงทรงรับพระราชภาระทางด้านการทหารต่อมาด้วย

การทหารบก

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบังคับบัญชากรมทหารปืนใหญ่ กรมทหารแม่นปืนหน้า กรมทหารแม่นปืนหลัง และกองทหารอาสาญวน อาสาแขก และอาสาจาม ซึ่งเป็นกองทหารที่มีความสำคัญและมีกำลังพลมาก ดุจเป็นหัวใจของกองทัพบกไทยในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ตั้งกรมทหารแม่นปืน [๗] เพิ่มขึ้นมาอีก ๑ กรม เรียกชื่อว่า "กรมทหารแม่นปืนหลัง" หรือ "กรมทหารฝรั่งแม่นปืนหลัง" ทหารในสังกัดกรมนี้ล้วนเป็นคนในบ้านญวนสามเสน ซึ่งเป็นญวนเข้ารีตที่ได้เข้ามาสวามิภักดิ์อยู่กับไทย

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือเจ้าฟ้าน้อย ได้ทรงเอาพระทัยใส่ในการฝึกทหารมาก นอกจากฝึกการยิงปืนใหญ่แล้ว ยังทรงฝึกแถวแบบทหารสมัยใหม่ด้วยพระองค์เองอีกด้วยหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งได้เขียนเล่าไว้ว่า ***"...เจ้าฟ้าออกหัดทหารเองทุกเช้า พอเลิกแล้วก็ทรงเดินนำหน้ากองทหารปับๆ กลับเข้าโรงในวัง..."*** ทหารดังกล่าวตามที่ปรากฏนั้น แต่งตัวนุ่งกางเกงขาวขายาว ใส่เสื้อดำ มีสายสะพายไขว้สองบ่า (แบบทหารอังกฤษในสมัยนั้น) ใส่หมวกคล้ายเฮลเมต สะพายปืนข้างหลังตั้งตรง ยืนอยู่ข้างปืนใหญ่ แสดงว่าเป็นทหารปืนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีตัวหนังสือกำกับว่าเป็น "ทหารเจ้าฟ้า" [๘] สาเหตุที่มาของการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวระดมฝึกทหารปืนใหญ่อย่างแข็งขันนั้น เนื่องจากกองทัพไทยได้ทำสงครามกับญวนยืดเยื้อเรื้อรังเป็นเวลาช้านานถึง ๑๕ ปี (พ.ศ. ๒๓๗๖-๒๓๙๑) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงญวนจะยกทัพเรือบุกเข้ามาทางทะเล จึงโปรดให้สร้างป้อมขึ้นเพิ่มเติมตามหัวเมืองที่ตั้งอยู่ตามปากน้ำที่สำคัญ ได้แก่ สมุทรปราการ นครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ฉะเชิงเทรา สมุทรสาคร สมุทรสงครามฯลฯ

---

[๗] กรมทหารแม่นปืน มีหน้าที่เก็บรักษาปืนใหญ่ ควบคุมดูแลปืนประจำป้อม ตลอดจนฝึกซ้อมการยิงปืนใหญ่ เมื่อมีการเสด็จพระราชดำเนินโดยชลมารค จะทำหน้าที่ควบคุมปืนประจำโขนเรือพระที่นั่ง นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เฝ้าอารักขาพระบรมมหาราชวังขณะเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกหัวเมืองอีกด้วย

[๘] กาญจนาคพันธุ์. ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์. พ.ศ. ๒๕๐๙

ภาพการสร้างป้อมปราการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว[๙]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือกรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงได้รับมอบหมายให้ไปสร้าง **ป้อมพิฆาตศึก** ที่ปากน้ำแม่กลอง เมืองสมุทรสงคราม เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๔[๑๐] ตลอดจนทำหน้าที่รักษาป้อมที่เมืองสมุทรปราการ อันเป็นด่านสำคัญของกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้ จึงต้องมีการเร่งระดมฝึกหัดทหารปืนใหญ่ไว้ใช้ในราชการสำหรับส่งไปประจำตามป้อมต่างๆ

ตำราปืนใหญ่

เนื่องมาจากการที่ต้องทรงรับพระราชภาระในการฝึกทหารปืนใหญ่ ทำให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงพระราชอุตสาหะแปลตำราปืนใหญ่จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ เพื่อนำมาใช้ฝึกสอนทหารปืนใหญ่

ตำราปืนใหญ่พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่ค้นพบแล้วมีอยู่ ๒ เล่ม คือ **ตำราปืนใหญ่** และ **ตำราปืนใหญ่โบราณ** มีภาพลายเส้นประกอบ มีตำนานกำเนิดที่มาของปืนใหญ่ฝรั่ง กำเนิดดินปืน ทำเนียบนามปืนใหญ่ ตำราทำดินปืนและยิงปืนใหญ่ การหัดปืนใหญ่รบกลางแปลง การหัดปืนป้อมและปืนเรือรบฯลฯ ในตำราปืนใหญ่นั้น มิได้มีแต่เฉพาะที่ทรงแปลหรือคัดลอกเอามาจากฝรั่งเท่านั้น ยังทรงนำเอาคติความเชื่อจากตำราเก่าของไทยเรามาผสมผสานไว้ด้วยหลายตอน เช่น ตำราดิน (ดินปืน) สำหรับพระพิชัยสงคราม จะให้ศัตรูพ่ายแพ้ ท่านให้ประสมยาดิน มีอยู่หลายสูตร เพื่อให้บังเกิดผลต่างๆ กัน นอกจากนี้ยังมีพระคาถาสำหรับเสกลูก เสกดินและบริกรรมภาวนาเมื่อเวลาจะจุดปืน สำหรับห่อลูกปืนและดินปืน ตำรายิงปืนเผาเรือนและเผากำปั่น ซึ่งใช้กรรมวิธีต่างๆ กันฯลฯ ตอนที่ว่าด้วยการหัดปืนใหญ่รบกลางแปลงนั้น มีความตอนต้นเริ่มเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพในการเอาพระทัยใส่ฝึกสอนจนทรงเจนจัดเชี่ยวชาญ ทรงมีประสบการณ์ในการฝึกสอนอย่างโชกโชน ดังนี้ *"...บทต้นนั้น*

---

[๙] http://heritage.mod.go.th/nation/military/military1/index06.htm

[๑๐] http://ridceo.rid.go.th/smsongkh/pawatsamut.html

ว่าพวกทหารปืนใหญ่ทั้งปวงนี้ จำต้องหัดให้ชำนิชำนาญ จนทุกท่าทุกอย่าง ในการซึ่งจะใช้ จะยิงปืนใหญ่นั้น เป็นต้น ว่าชักเฝือประจุปืนและใส่ปัศตันแยงฉะนวน ปิดฉะนวน เทดินหู และจุดเล็งต่างๆ กับการอื่นๆ มีอีกหลายอย่าง ซึ่งพวกทหารปืนใหญ่นี้จำต้องเรียนรู้ให้มาก จนเป็นนายบอกได้ทุกตัวคนแล้ว จะต้องเปลี่ยนกันยัด เปลี่ยนกันประจุใส่ปัศตัน ปิดฉะนวน จุดส่งดิน เพราะคนทำงานในปืนใหญ่นี้เหนื่อยไม่เท่ากัน คนที่ชักเฝือและประจุปืน กับคนวิ่งส่งดินนั้น เหนื่อยมากกว่าคนอื่น จึงต้องเปลี่ยนกันรอบๆ ไป...”

พระราชนิพนธ์ตำราปืนใหญ่นี้ เป็นพยานหลักฐานได้เป็นอย่างดีว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชี่ยวชาญชำนาญในเรื่องการทหารปืนใหญ่สมัยใหม่ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เมื่อทรงได้รับพระราชทานพระราชพิธีบวรราชาภิเษกแล้ว กิจการทหารปืนใหญ่ก็ยังทรงดำเนินการพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปอย่างไม่มีการหยุดยั้ง ด้วยทรงตระหนักถึงอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสที่กำลังแผ่เข้ามาคุกคามโลกตะวันออก ดังที่จีน พม่าและญวนกำลังเผชิญอยู่ ช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ มีนายทหารนอกราชการของกองทัพบกอังกฤษประจำอินเดีย (ร้อยเอก อิมเปย์) เดินทางเข้ามารับราชการเป็นครูฝึกหัดทหารบกให้ทหารฝ่ายวังหลวงและต่อมาคือ ร้อยเอก โทมัส ยอร์ช นอกซ์ (Thomas George Knox) นายทหารนอกราชการของกองทัพบกอังกฤษประจำอินเดีย ได้เดินทางเข้ามาสมัครขอเข้ารับราชการอีกคนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ไปเป็นครูฝึกทหารอาสาญวนเข้ารีตของทางฝ่ายวังหน้า ร้อยเอก นอกซ์ ปฏิบัติหน้าที่อย่างตั้งใจ ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้คุมกองกำลังพิเศษออกไปปฏิบัติหน้าที่ในราชการสงครามคราวศึกตีเมืองเชียงตุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖ ภายในพระบวรราชวังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การทหารปืนใหญ่ออกจะคึกคักเป็นพิเศษ ไม่ได้มีเพียงญวนเข้ารีตเท่านั้น แต่บรรดาข้าราชบริพารได้พากันสมัครเป็นทหารปืนใหญ่เป็นจำนวนมาก ไม่เว้นแม้กระทั่งคนสวนและมหาดเล็กห้องสรง ซึ่งการฝึกฝน และการแต่งกายของทหารปืนใหญ่นี้ ล้วนเป็นแบบฝรั่งทั้งสิ้น เกี่ยวกับเหล่าทหารปืนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ราชทูตสหรัฐอเมริกา (เทาเซนด์ แฮริส) ได้กล่าวชื่นชมไว้ดังนี้ *“...วันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ จัดขบวนไปพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง มีการยิงสลุต ๒๑ นัด บรรดาทหารของพระองค์อยู่ในระเบียบวินัยดี บางคนแต่งกายในแบบยุโรป มีทหารองครักษ์เดินนำหน้าเรา และเป็นทหารที่ฝึกมาแล้วอย่างดีที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็น ปืนใหญ่สนามที่ใช้ในการยิงสลุต ก็ได้รับการดูแลรักษาอย่างงดงาม....”*[๑๑] ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอุทิศพระองค์ให้แก่การทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารปืนใหญ่ เมื่อทรงได้รับพระราชทานบวรราชาภิเษกแล้ว ก็ยิ่งทรงตั้งหน้าสั่งสมอาวุธปืนใหญ่ น้อย กระสุนดินดำ และอาวุธยุทโธปกรณ์สำหรับกิจการทหารมากมาย ต้องขยายและปรับปรุง สร้างอาคารสถานที่ต่างๆ เพิ่มเติมในพระบวรราชวังอีกมากมาย อันได้แก่ โรงทหาร โรงปืนใหญ่ โรงช้าง โรงม้า คลังแสงสรรพาวุธ ตึกดินฯลฯ อันปรากฏอยู่ในแผนที่พระราชวังบวรสถานมงคลจนดูลานตาไปหมด

พระปรีชาสามารถทางด้านยุทธศาสตร์ได้แสดงให้เป็นที่ปรากฏชัดเมื่อตอนสร้างถนนเจริญกรุง อันเป็นถนนแบบใหม่สายแรกของกรุงเทพฯ ในตอนต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งมีคำเล่าขานกันมาว่า ในการวางผังตัดถนนเจริญกรุงนั้น ในชั้นแรกทำเป็นเส้นตรงจากสามแยกพุ่งเข้ามาสู่กำแพงพระนคร ตรงประตูสามยอดเลยทีเดียว *“...แต่พระปิ่นเกล้าฯ ได้ทรงทักท้วงว่าผิดหลักยุทธศาสตร์ เพราะถนนตรงเช่นนั้น ข้าศึกสามารถเอาปืนใหญ่มาตั้งที่ถนนแล้วยิงเข้ามาทำลายประตูเมืองได้โดยสะดวก...”*[๑๒] ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการแก้ไขแนวถนนเจริญกรุง ให้เลี้ยวตรงย่านเชิงสะพานเหล็ก (สะพานดำรงสถิต)

---

[๑๑] บันทึกรายวันของ เทาเซนด์ แฮรีส. กรมศิลปากรจัดพิมพ์. พ.ศ. ๒๕๑๕

[๑๒] เสทื้อน ศุภโสภณ. **พระปิ่นเกล้า เจ้ากรุงสยาม.** น.๖๗

การทหารเรือ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในเรื่องเครื่องจักรกลและการต่อเรือมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ โดยทรงศึกษาวิชาการด้านนี้กับมิชชันนารีอเมริกัน จึงทำให้ทรงมีบทบาททางการทหารเรือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา เรือรบที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาเป็นพระราชธุระในการต่อและฝึกหัดไพร่พลประจำเรือนั้น เป็นเรือขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรกลที่เรียกกันว่า **เรือรบกลไฟ** มีปืนใหญ่เป็นอาวุธประจำเรือ เป็นเรือรบทันสมัยแบบสากลรุ่นแรกของกองทัพไทย

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับมอบหมายให้ตกแต่งดัดแปลงเรือกำปั่นเพื่อนำมาทำเป็นเรือรบให้ออกปฏิบัติการยุทธในท้องทะเลได้ ที่สำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่ทัพเรือ คุมกองกำลังทหารเรือออกไปทำศึกญวน เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๔ เพื่อทำให้ญวนเกิดความระส่ำระสายและถ่วงเวลาให้กองทัพบกของไทยทำการถมคลอง ตัดเส้นทางส่งเสบียงตลอดจนเส้นทางคมนาคม เพื่อป้องกันไม่ให้กองทัพญวนมาตั้งในเขมรได้ ซึ่งในการรบครั้งนี้ พระองค์ประทับอยู่ใน **เรือพุทธอำนาจ**[๑๓] ภายหลังจากที่ทรงได้รับพระราชทานบวรราชาภิเษกแล้ว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเร่งรัดปรับปรุงกิจการทหารเรือของทางฝ่ายวังหน้าอย่างจริงจัง ได้มีการปฏิวัติรูปแบบเรือรบไทย เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๔ โดยเลิกใช้เรือใบเรือพายเป็นเรือรบ เปลี่ยนมาเป็นเรือรบกลไฟทั้งหมด *“...ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา บรรดาเรือรบโบราณที่ใช้แจวพายกันอยู่ในลำแม่น้ำ กลายเป็นเรือล้าสมัย ไม่เหมาะสำหรับใช้ในการป้องกันประเทศ และการศึกสงครามอีกต่อไป จึงได้แปรสภาพกลายมาเป็นเรือที่ใช้ในขบวนพระราชพิธี...”*

กิจการทหารเรือไทยในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาทหารเรือวังหน้าหรือผู้บัญชาการทหารเรือวังหน้า ส่วนเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้บังคับบัญชาทหารเรือบ้านสมเด็จ โดยที่ทำการของทหารเรือหรือกองบัญชาการทหารเรือวังหน้า เป็นตำหนักแพอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา (บริเวณท่าพระจันทร์ ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปัจจุบัน) ใต้ตำหนักแพลงมาเป็นที่ตั้งของโรงทหารเรือวังหน้า โดยมีหน่วยอยู่ในสังกัด ๓ หน่วยด้วยกันคือ กรมเรือกลไฟ กรมอาสาจาม และกองทะเล กิจการทหารเรือทางฝ่ายวังหน้าสมัยนั้น ออกจะก้าวหน้ากว่าเพื่อน ด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำในด้านเรือรบสมัยใหม่ ทรงเป็นคนไทยคนแรกที่เป็นเจ้าของเรือกำปั่นที่ทำด้วยเหล็กทั้งลำ ซึ่งทรงซื้อมาจากชาวอเมริกันเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ แล้วทรงนำมาดัดแปลงตกแต่งเพิ่มเติมให้เป็นเรือรบและเป็นเรือพระที่นั่งส่วนพระองค์ มีนามว่า **เรือมงคลราชปักษี**[๑๔]

ในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ที่ทรงมีไปถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) และเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง พระราชบุตรบุญธรรมของรัชกาลที่ ๔) ราชทูตไทยที่เดินทางไปกรุงลอนดอนเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้กล่าวถึงเรือมงคลราชปักษีความว่า *“...จดหมายถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี อุปทูต ให้ทราบว่าบัดนี้วังหน้าท่านซื้อเรือสกุนเนอลำหนึ่ง เป็นเรืออเมริกัน ท่านจัดแจงเป็นเรือรบ เรือพระที่นั่ง พระราชทานชื่อว่า เรือพระที่นั่งมงคลราชปักษี จัดแจงสะอาดสะอ้านหมดจดหนักหนาน่ารักน่าชม ท่านเสด็จลงไปทอดพระเนตรการทำเองทุกวัน ตั้งแต่เดือน ๙ มา ครั้นการเสร็จแล้ว ในเดือน ๑๒ ท่านรับ*

[๑๓] เรือพุทธอำนาจ (Fairy) สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๙ เป็นเรือชนิดบาร์ก (Bark) ขนาด ๒๐๐ ตัน มีอาวุธปืนใหญ่ ๑๐ กระบอก

[๑๔] เรือมงคลราชปักษี (Falcon) ชนิดสกูเนอร์ (Schooner) ขนาด ๑๐๐ ตัน (บ้างก็ว่า ๓๖๘ ตัน)

เงินไปแจกเบี้ยหวัดข้าราชการสิ้นเงิน ๑๐๐๐ ชั่ง แล้วให้มารับเงินไปรวมหยุดไว้อีก ๑๐๐๐ ชั่ง ยังไม่แจก ก่อนท่านมาลาข้าพเจ้าว่าจะไปประพาสลมทะเลสักเดือนเศษ ท่านเสด็จไปกับเรือพระที่นั่งมงคลราชปักษี ตั้งแต่ ๖ฯ๑ ค่ำ เวลากลางคืน แล้วแล่นไปข้างฝั่งตะวันออก ท่านก็ได้ตรัสบอกข้าพเจ้าแล้ว ว่าท่านจะเสด็จไปถึงเมืองจันทบุรี....”

“...อนึ่ง เรือพระที่นั่งสกุเนอมงคลราชปักษีของวังหน้านั้น เขาเล่าฦากันมาก สรรเสริญว่าหมดจดงดงามดีนัก ใครสู้ไม่ได้.....ฯลฯ”

เรือรบแบบทันสมัยใช้เครื่องจักรที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอำนวยการต่อขึ้นใช้ในราชการครั้งนั้น ที่สำคัญมีดังนี้[๑๕]

๑. **เรือราชฤทธิ์** (Sir Walter Scott) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ เป็นเรือแบบเดียวกันกับพุทธอำนาจ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ไปราชการทัพรบกับญวน

๒. **เรืออุดมเดช** (Lion) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ เป็นเรือชนิดบาร์ก (Bark) ขนาด ๓๐๐ ตัน เรือลำนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ ได้ใช้ไปราชการทัพรบกับญวน พ.ศ. ๒๓๘๗ ได้นำสมณทูตไปลังกา

๓. **เรือเวทชงัด** (Tiger) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖ เป็นเรือชนิดสกูนเนอร์ (Schooner) ขนาด ๒๐๐ ตัน เรือลำนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. **เรือพุทธสิงหาศน์** (Cruizer) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นเรือชนิดชิพ ขนาด ๔๐๐ ตัน เรือลำนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕. **เรืออาสาวดีรส** (Sherry Wine) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ เป็นเรือยอชท์ ปืนใหญ่ ๖ กระบอก ตัวเรือไม้ยาว ๑๒๐ ฟุต กว้าง ๑๘ ฟุต ระวางขับน้ำ ๑๕๐ ตัน เป็นเรือจักรท้าย กำลังเครื่องจักร ๔๐ แรงม้า

๖. **เรือยงยศอโยชฌิยา** สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๐๖ เป็นเรือแบบสกูเนอร์ มีปืนใหญ่ ๖ กระบอก มีพลประจำเรือ ๘๐ คน ยาว ๑๔๐ ฟุต กว้าง ๒๙ ฟุต ระวางขับน้ำ ๓๐๐ ตัน เป็นเรือจักรท้าย กำลังเครื่องจักร ๖๐ แรงม้า

๗. **เรือภารประภา** สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ เป็นเรือยอชท์ ตัวเรือไม้ ยาว ๙๐ ฟุต กว้าง ๑๒ ฟุต เป็นเรือจักรข้าง กำลังเครื่องจักร ๒๐ แรงม้า ไม่มีปืนใหญ่

บรรดาเรือรบของทางฝ่ายวังหน้าดังกล่าวข้างต้น จะจอดเรียงรายเทียบฝั่งอยู่ทางตอนใต้พระตำหนักน้ำของพระบวรราชวัง (วังหน้า) เป็นประจำ คือ เรือยงยศอโยชฌิยา เรืออาสาวดีรส และเรือภารประภา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกะเกณฑ์ให้พระราชโอรสของพระองค์หลายองค์ เข้าเป็นนายทหารเรือเพื่อช่วยเหลือดูแลกิจการทหารเรือของวังหน้า ที่เป็นกำลังสำคัญพระองค์หนึ่งคือ **กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ** (ต่อมาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญในสมัยรัชกาลที่ ๕) ซึ่งได้รับภาระดูแลกิจการทหารเรือของวังหน้า เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ทั้งนี้ เมื่อมีเรือรบต่างประเทศเข้ามาคราใด พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็จะเสด็จไปเยี่ยมเยียนเรือรบเหล่านั้นเสมอ เพื่อทรงศึกษาและกำหนดจดจำ

---

[๑๕] แชน ปัจจุสานนท์. **ประวัติการทหารเรือไทย.** ๒๕๐๙

ขนบธรรมเนียม ระเบียบการต่างๆ ตลอดจนการตกแต่งเรือรบ เพื่อจะได้ทรงนำมาเป็นแบบฉบับสำหรับประพฤติปฏิบัติกันในเรือรบของพระองค์สืบไป นับว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการพัฒนากิจการทหารเรือครั้งนั้น ทุกด้านทุกทางอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาพอเป็นสังเขปข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระปรีชาสามารถและพระราชกรณียกิจทางด้านการทหารนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกำลังสำคัญยิ่งของบ้านเมืองในการพัฒนากองทัพ ปรับปรุงการทหารทั้งทหารบกและทหารเรือ ในยุคแรกเริ่มพัฒนาสังคมไทยเราให้เข้าสู่ระบบสากลแบบตะวันตก เพื่อความอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ทรงแสดงออกถึงความเป็นนักการทหารผู้ยิ่งใหญ่ของชาติให้เป็นที่ปรากฏตลอดมา นอกจากพระราชกรณียกิจทางด้านการทหารโดยตรง ทั้งทหารบกและทหารเรือ ได้แก่ การสั่งซื้อสั่งสมอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ การเอาพระราชหฤทัยใส่ในการต่อเรือรบ และการฝึกหัดทหารด้วยพระองค์เอง การทรงพระราชอุตสาหะแต่งตำราปืนใหญ่สมัยใหม่สำเร็จออกมาเป็นเล่มแรกของวงการทหารในเมืองไทย พระราชจริยาวัตรอันเป็นที่ปรากฏชัดแก่อนุชนรุ่นหลังคือ ทรงโปรดเครื่องแบบทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องแบบทหารเรือแห่งราชนาวีอังกฤษ พระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ล้วนเป็นพระบรมฉายาลักษณ์ในฉลองพระองค์เครื่องแบบนายทหารเรือทั้งสิ้น อันเป็นการประกาศให้สังคมได้รับรู้โดยปริยายว่า ทรงเป็นนักการทหารเต็มพระองค์ มิใช่นักการเมือง ดังที่ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้บันทึกถึงเรื่องราวการเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ ตอนหนึ่งว่า ***"...พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สอง ทรงหลีกเลี่ยงที่จะพูดคุยในเรื่องการเมือง..."***[๑๖] เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงมารยาททางการเมืองหรือ วัฒนธรรมทางการเมือง ด้วยพระองค์มีพระราชประสงค์ในการที่จะหลีกทางให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถบริหารประเทศชาติบ้านเมืองโดยเต็มพระสติกำลัง ไม่ต้องทรงพะวักพะวงกับการแทรกแซงของผู้มีอิทธิพลใดๆ

พระราชกิจจานุกิจด้านวิทยาศาสตร์และการประดิษฐ์

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาวิชาการทางวิทยาศาสตร์การช่าง การต่อเรือ การไฟฟ้า การทำแก๊ส วิชาเคมีโลหวิทยา ตลอดจนการถ่ายภาพและการพิมพ์ มีหลักฐานปรากฏว่าพระองค์ได้รับสั่งให้หมอเฮาส์ (Dr. Samuel House คนไทยสมัยนั้นชอบเรียกกันว่า "หมอเหา" มิชชันนารีอเมริกันผู้มีบทบาทในการเผยแพร่วิชาดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์เบื้องต้นให้แก่คนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓-๔) เข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายคำแนะนำในเรื่องวิทยาศาสตร์ และการทดลองต่างๆ อยู่เสมอ ในบันทึกของหมอเฮาส์[๑๗] ได้เล่าถึงเรื่องราวอันเกี่ยวกับเจ้าฟ้าน้อยในด้านความสนพระทัยเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกลไกไว้ว่า "*...เพื่อเป็นการแสดงมารยาทตามลำดับ พวกศาสนทูตจึงได้ถูกนำไปคำนับเจ้านายอีกพระองค์หนึ่งคือ เจ้าฟ้าน้อย เนื่องจากเหตุผลบางประการ เจ้านายพระองค์นี้ได้ทรงระงับการติดต่อกับชาวต่างประเทศที่เคยรู้จักกันมาแต่ก่อนๆ แต่ก็ทรงต้อนรับผู้มาเยี่ยมด้วยความเต็มพระทัยและทรงแสดงความยินดี* ***พระองค์ทรงสนใจในวิทยาการของฝ่ายตะวันตกเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาศาสตร์ ในบริเวณวังของพระองค์มีโรงงานหลายแห่ง แห่งหนึ่งเป็นโรงตีเหล็ก แห่งหนึ่งเป็นโรงกลึงเหล็ก อีกแห่งหนึ่งเป็นโรงงานไม้ โรงงานเหล่านี้ใช้แรงของพวกทาสทำงาน ในห้องหนึ่งมีเครื่องจักรไอน้ำยาวสองฟุตครึ่ง ทำโดยน้ำมือของเจ้าพระองค์นี้ทั้งสิ้น***..."

---

[๑๖] บันทึกรายวันของเซอร์จอห์น เบาว์ริง. กรมศิลปากรจัดพิมพ์. พ.ศ. ๒๕๓๒

[๑๗] หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔. กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย. ๑๙๖๑.

พระองค์ได้ทรงแปลหนังสือภาษาอังกฤษเกี่ยวกับวิชาการทหารและเครื่องจักรเป็นภาษาไทยไว้หลายเล่ม และได้ทรงร่วมกับนายแชนด์เลอร์ (Rev. John Hasset Chandler) สร้างเรือขับเคลื่อนด้วยเครื่องจักรไอน้ำ ที่ต่อมาเรียกว่า "**เรือกลไฟ**" หรือ "**เรือไฟ**" เป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยได้ทรงทดลองแล่นในแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้พระองค์ยังทรงต่อเรือพระที่นั่งชนิดบาร์กบ้าง สกูนเนอร์บ้างอีกหลายลำด้วยกัน นอกเหนือจากเรือรบที่ใช้ในราชการทหารเรือของวังหน้า และยังได้ทรงหล่อปืนใหญ่ด้วยเหล็กเพื่อใช้ในราชการแผ่นดินตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว[๑๘] ความจริง เรือกลไฟลำแรกที่กล่าวถึงนี้ เป็นเรือแบบมีล้อใบพัดน้ำด้านข้าง ขนาดประมาณ ๒๐ กว่าฟุต หรือ ๖ เมตร เป็นเรือขนาดเล็กที่ทรงทดลองต่อขึ้นเป็นเรือต้นแบบ ยังไม่ใช่เรือที่มีประสงค์จะนำมาใช้งานอย่างจริงจัง

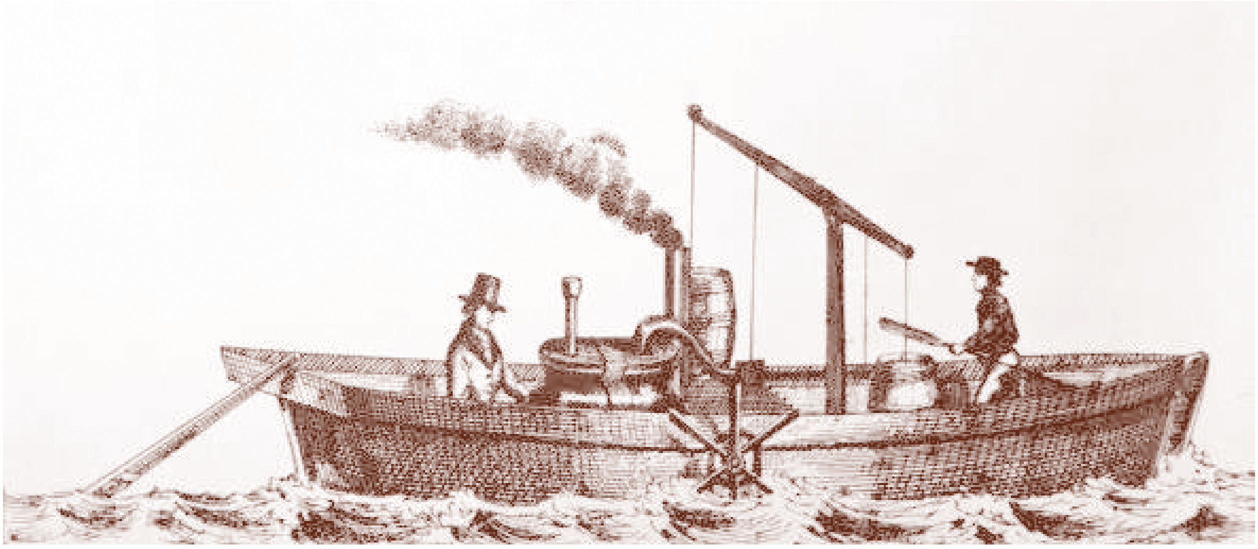

เจ้าฟ้าจุฑามณีประทับถือพวงมาลัยในเรือกลไฟลำแรกที่ต่อในสยาม[๑๙]

นับได้ว่าทรงเป็นผู้ชำนาญในวิชาช่างหลายสาขาตั้งแต่ช่างแก้นาฬิกาจนถึงช่างจักรกล สำหรับวิทยาการใหม่ๆ ที่ทรงศึกษาและสนพระทัยมากคือ การซ่อมนาฬิกา ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในข้อเขียนเรื่อง "ชีวิตความเป็นอยู่ในกรุงสยามในทัศนะของชาวต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๓-๒๓๘๔ (Narrative of a Residence in Siam)" พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๕ โดยนายเฟรเดอริค อาร์เธอร์ นีล[๒๐] ชาวอังกฤษ ผู้เคยเป็นราชองครักษ์ของพระองค์ ระบุไว้ว่า *"...ท่านเจ้าฟ้าก็มีบางสิ่งบางอย่างของชาวอังกฤษที่พระองค์โปรดเป็นพิเศษ ซึ่งช่วยทำให้ทรงสนุกกับของเล่นทางวิทยาศาสตร์ ตรงข้ามกับคลังแสง ใกล้ๆ กับประตูวัง มีเรือนสี่เหลี่ยมเล็กๆ หลังหนึ่ง หน้าต่างเป็นกระจกโดยรอบ ตรงประตูทางเข้ามีแผ่นป้ายเขียนไว้ว่า* ***"ที่นี่รับทำนาฬิกาและซ่อมนาฬิกาทุกชนิด"*** *ตัวหนังสือเขียนเป็นอักษรตัวโตสีทอง จากประตูนี้มองเข้าไปก็จะแลเห็นโต๊ะ ซึ่งมีของวางอยู่บนโต๊ะเกลื่อนกลาดไปหมด ซึ่งก็เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนอุปกรณ์เล็กๆ น้อยๆ ในการซ่อมทำนาฬิกา สำหรับใช้ในงานอาชีพ* ***ช่างทำนาฬิกาของพระองค์ก็คือเจ้าฟ้าเอง....."***

---

[๑๘] http://www.wangdermpalace.org/kingpinklao/thai_pinklao.html

[๑๙] หนังสือ "สยามสามสมัย" (Siam Then) ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๑

[๒๐] นายเฟรเดอริค อาร์เธอร์ นีล เดินทางเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ กลางสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งนายทหารเรือและนายทหารบกควบคู่กันไป ต่อมาได้ย้ายไปรับราชการประจำกรมทหารม้า ตำแหน่งราชองครักษ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เมื่อยังทรงดำรงพระราชอิสริยศเป็นเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์

"...การทำนาพิกาและซ่อมนาพิกานี้ ส่วนมากจะยุติเมื่อได้ยินเสียงแตรเป่าบอกเวลาให้ทราบว่า ถึงเวลาเสวยพระกระยาหารเช้าของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว....."

นอกจากนี้ พระองค์ท่านได้ทรงเปิดโรงกลั่นลมพระประทีปขึ้นใช้เป็นครั้งแรกในพระบรมมหาราชวังอีกด้วย ในสมัยก่อน การให้แสงสว่างยังคงใช้การจุดเทียน ตะเกียง โคม อัจกลับ โดยอาศัยแหล่งเชื้อเพลิงจากไขผึ้งและไขมันจากพืชและสัตว์ ผ่านการเผาไหม้โดยไส้ตะเกียงที่ฟั่นจากด้าย จากการที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ชำนาญทางการช่างหลายสาขา จึงได้ทรงนำวิทยาการของชาวตะวันตกและทรงคิดค้นวิธีการให้แสงสว่างโดยใช้การจุดด้วยระบบแก๊สขึ้น โดยมีการท่อเดินแก๊สไปที่เสาโคมไฟ ไฟเดินตามทางเดินในพระบรมมหาราชวังแทนการจุดเทียนไข ดังนั้น โรงแก๊สหรือโรงกลั่นลมพระประทีปจึงถูกก่อสร้างขึ้นในพระบรมมหาราชวัง (ปัจจุบันเป็นบริเวณที่ตั้งของหมู่พระที่นั่งบรมพิมาน)[๒๑] โดยมีพระยากระสาปน์กิจโกศล (โหมด อมาตยกุล) เป็นผู้กำกับดูแลโรงกลั่นลมพระประทีป พร้อมด้วยพระยาอภิรักษ์ราชอุทยาน (แฉล้ม อมาตยกุล) เป็นผู้ช่วยบิดา การทำงานของโรงกลั่นลมพระประทีป ทำหน้าที่หุงลมหรือกลั่นลมขึ้นมา ซึ่งก็คือการผลิตแก๊สโดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ การนำแคลเซียมคาร์ไบด์ เป็นของเหลวสีเทา และทำปฏิกิริยากับน้ำ จะได้แก๊สอะเซทิลีนซึ่งจุดไฟติดได้

[๒๑] http://www.reurnthai.com/index.php?topic=4248.155;wap2

พระราชนิยมอย่างตะวันตก

ศุภวรรณ นงนุช[๒๒]

เป็นที่ทราบกันดีว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระจริยวัตรที่เรียบง่ายแต่ทันสมัย ทุกครั้งที่มีราชทูต คณะทูตหรือศาสนาจารย์ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสยาม ณ เวลานั้น ได้เข้าเฝ้าฯ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า พระองค์ทรงมีความเข้าใจในวัฒนธรรมแบบตะวันตกเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะทรงสนพระทัยในวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะและเทคโนโลยีแบบใหม่ๆ เสมอ

จากบันทึกของศาสนาจารย์กุตสลาฟฟ์หรือที่คนไทยรู้จักกันในชื่อ หมอกิศลับ มิชชันนารีชาวเยอรมันซึ่งเข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนท์ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ กล่าวว่า *"...ประเทศสยามเป็นศูนย์กลางของการเผยแพร่หนังสือวิทยาศาสตร์และหนังสือเกี่ยวกับคริสต์ศาสนาที่สำคัญที่สุด"*[๒๓] จึงไม่น่าแปลกที่พระบรมวงศานุวงศ์ในสมัยนั้น จะมีโอกาสได้อ่านและศึกษาศาสตร์และศิลป์อันเป็นความรู้อย่างใหม่จากซีกโลกตะวันตกผ่านหนังสือและการติดต่อกับชาวต่างชาติ เจ้าฟ้าจุฑามณีในขณะนั้นทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากครูหลายคน[๒๔] อาทิเช่น หมอหัศกัน หรือ นายเจสซี แคสเวล หมอปลัดเล หรือ หมอแดน บีช บรัดเลย์ และหมอเหา หรือหมอแซมมวล เรโนลด์ เฮาส์ เป็นต้น การเข้าใจภาษาอังกฤษทำให้สามารถเข้าถึงโลกที่ต่างออกไป รวมถึงนวัตกรรมใหม่ๆ อีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทรงศึกษาเทคโนโลยี ระเบียบประเพณีและวิถีชีวิตอย่างชาวตะวันตก และทรงนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตอย่างชาวตะวันออกได้อย่างลงตัว

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง ด้วยพระปรีชาสามารถด้านการทหารและเครื่องยนต์กลไกต่างๆ ทรงได้รับการแต่งตั้งให้ทรงกรมเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการบังคับบัญชาการทหารเรือและมีพระราชไมตรีอันดีกับคณะทูต ศาสนาจารย์และชาวต่างชาติที่เข้ามาสู่สยามประเทศอย่างมาก โดยเฉพาะชาวอเมริกัน ซึ่งทำให้พระองค์ได้รับทราบและเรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ จากคนเหล่านี้ นำมาศึกษา ทดลอง ปรับปรุงและพัฒนาไปในแนวทางของพระองค์เอง เมื่อได้รับการสถาปนาเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัชกาลที่ ๔ แนวคิดอย่างตะวันตกที่ทรงนำมาปรับใช้นั้นปรากฏในหลักฐานทางด้านต่างๆ มากมาย อาทิเช่น บันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาในช่วงเวลานั้น วารสาร ข่าวหนังสือพิมพ์ ภาพถ่าย ภาพวาด รวมทั้งพระตำหนักที่ประทับของพระองค์เอง เป็นต้น ตัวอย่างหลักฐานที่ชัดเจนและยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน อาทิเช่น

พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เดิมชื่อตำหนักวงจันทร์ แต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกว่า ตำหนักอังกฤษ นามนี้มีที่มาไม่ได้เป็นคำเรียกขานลอยๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พระองค์ทรงมีความสนพระทัยในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะประวัติและผลงานของประธานาธิบดี ยอร์ช วอชิงตัน (พ.ศ. ๒๒๗๕ - ๒๓๔๒) ประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกา ถึงกับทรงประทานพระนามพระโอรสของพระองค์ว่า พระองค์เจ้ายอร์ช วอชิงตัน หรือพระองค์เจ้ายอดยิ่งประยูรยศ[๒๕] นอกจากนี้อีกสิ่งหนึ่งที่ทรงนำมาปรับใช้คือ พระตำหนักที่ทรงสร้าง

---

[๒๒] ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

[๒๓] กรมศิลปากร. (๒๕๕๕). **รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๑.**

[๒๔] ส.พลายน้อย. (๒๕๓๖). **เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. หน้า ๕๗ - ๕๘.

[๒๕] กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ วังหน้าองค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวต่างชาติรู้จักพระองค์ในพระนาม Prince George

ภาพเหมือนประธานาธิบดี ยอร์ช วอชิงตัน ขนาดเท่าตัวจริง วาดโดยเรมบรันต์ พีล (Rembrandt Peale, พ.ศ. 2321 - 2403) ศิลปินชาวอเมริกัน

หากมองจากภายนอกจะเห็นว่า พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์นั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกเข้ามาในช่วงนั้น หากแต่เมื่อศึกษาถึงรูปแบบและการตกแต่งภายใน จะพบว่าพระที่นั่งองค์นี้ พัฒนามาจากสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิคที่แพร่หลายอยู่ในสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกาช่วงพุทธศวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ โดยมีกำเนิดมาจากพี่น้องตระกูลอดัมส์ (โรเบิร์ตและเจมส์ อดัม) เรียกว่า Adam Style ในสหราชอาณาจักร ซึ่งต่อมาได้แพร่หลายมายังสหรัฐอเมริกาและเป็นที่ชื่นชอบของประธานาธิบดียอร์ช วอชิงตัน เป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความเรียบง่ายและสง่างาม เรียกสถาปัตยกรรมแบบนี้ในสหรัฐอเมริกาว่า แบบสหพันธรัฐ (Federal Style พ.ศ. ๒๓๒๓ - ๒๓๗๓) สิ่งสำคัญของสถาปัตยกรรมแบบนี้คือ มีลักษณะด้านหน้าที่สมมาตร มีบันไดทางขึ้นด้านหน้าทางเดียวหรือทำเป็นมุขขึ้นได้สองข้าง มีปล่องไฟทั้งด้านซ้ายและขวา แต่ทรงปรับเปลี่ยนเป็นช่องที่เจาะเข้าไปในผนังแทนเตาผิง มีบานประตูหน้าต่างที่สูงโปร่งติดกระจก ๖ ช่องหรือ ๑๒ ช่อง สามารถเปิดรับลมได้สองท่อนและมีมู่ลี่ไม้ปิดอีกชั้น ภายในพระที่นั่งตกแต่งด้วยลายประดับอย่างโรมัน เช่น ปูนปั้นรูปเหรียญ ลายพันธุ์ไม้เลื้อย ผ้าม้วน ใบไม้ม้วน ท่อนพวงมาลัย ลายเปลือกหอย ลายริบบิ้นพันเสา สัตว์ในเทพนิยาย เสาประดับผนัง เฟื่องระย้าและม่านที่คลี่ชายออกมาอย่างสวยงาม เป็นต้น รวมทั้งการใช้สีที่นุ่มนวลอ่อนหวานในการตกแต่งอาคารด้วย

ปูนปั้นพระราชลัญจกร "จุฑามณี" ภายใต้วงกลมท่อนพวงมาลัยฝรั่งและผ้าม้วนที่พลิ้วไหว บนหน้าจั่วพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากนี้ตามบันทึกของหมอบรัดเลย์กล่าวว่า ได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระตำหนักวงจันทร์ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๙ เขาบันทึกไว้ว่า "*...ห้องที่ประทับตกแต่งเข้าทีดี เว้นแต่ที่ชักพัดแขวนสูงเกินไปจนติดเพดานสูงเท่านั้น ถ้าไม่ฉะนั้นแล้วการที่ใช้เครื่องตกแต่งเกือบจะทำให้เชื่อว่าเข้าไปอยู่ในบ้านผู้ดีฝรั่ง...*"[๒๖] การใช้พัดชัก (Punkha) ตามที่หมอบรัดเลย์กล่าวถึงในบันทึกนั้น นิยมกันทั่วไปในบ้านคหบดีตะวันตกในดินแดนอาณานิคมเขตร้อนต่างๆ ในช่วงเวลานั้น

แสดงว่านอกจากจะทรงสร้างพระตำหนักแบบตะวันตกแล้ว ยังทรงตกแต่งพระตำหนักตามแบบที่กล่าวถึงอีกด้วย อาทิเช่น พระแท่นบรรทมคู่ ก็สั่งทำจากต่างประเทศ[๒๗] ตามแบบอังกฤษอย่างอดัมสไตล์ กล่าวคือมีความอ่อนหวานงดงามอย่างศิลปะนีโอคลาสสิค ทาสีเขียวอ่อนและตกแต่งด้วยรูปช้างเผือกสลักบนพนัก รวมถึงเครื่องราชบรรณาการจากประเทศต่างๆ อย่างกระจกคู่จากสหรัฐอเมริกาก็จัดเข้าคู่กับโต๊ะติดผนังซึ่งออกแบบให้เข้ากันได้อย่างสวยงามตามธรรมเนียมปฏิบัติอย่างชาวตะวันตก

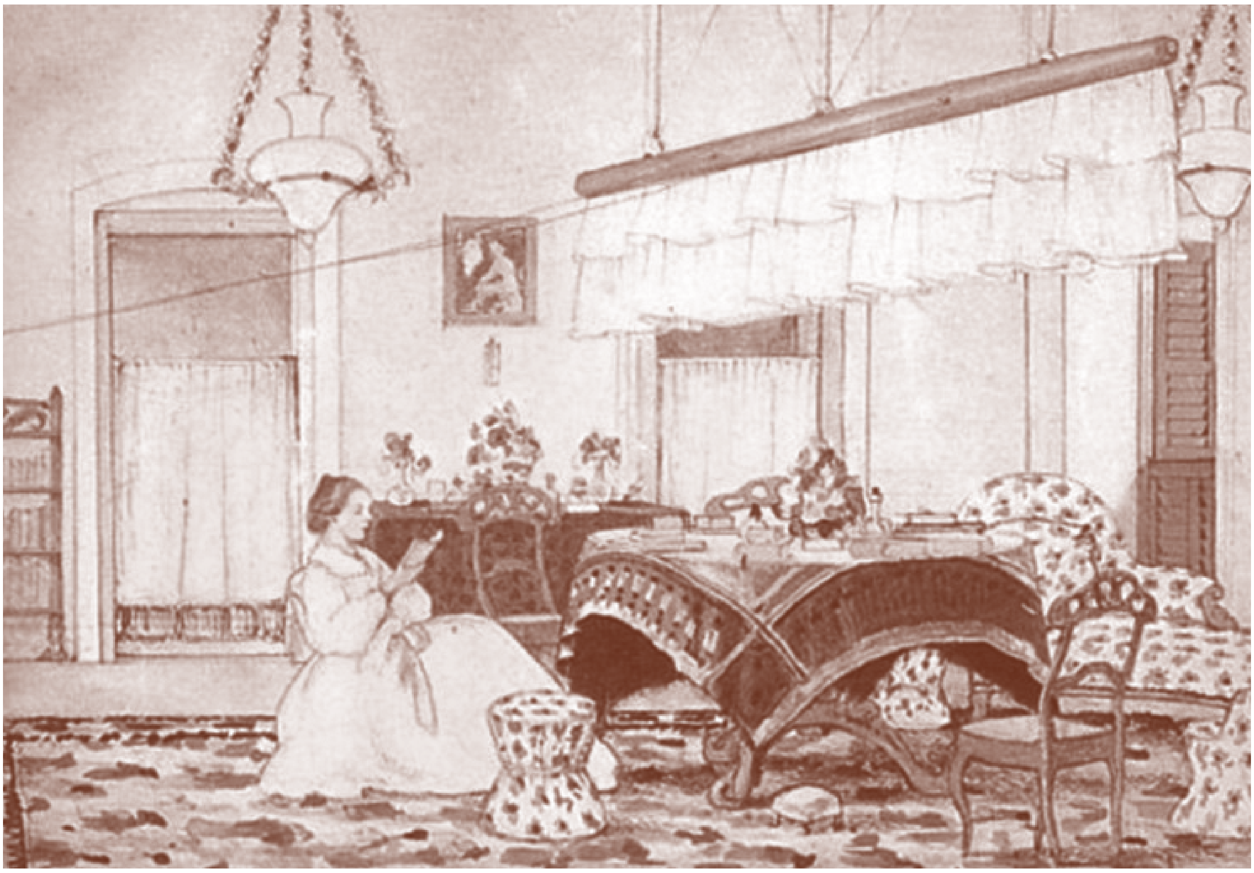

ตัวอย่างการใช้งานพัดชัก ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔

---

๒๖ ส. พลายน้อย. (๒๕๓๖). **เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. หน้า ๕๙.

๒๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๕๓). **ตำนานวังหน้า**. หน้า ๑๓๑.

พระแท่นบรรทมคู่

นอกจากนี้สิ่งที่แสดงถึงพระราชนิยมอย่างตะวันตกที่ชัดเจนอย่างมากคือ พระบวรฉายาลักษณ์และพระบวรสาทิสลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงไว้พระมัสสุเป็นคนแรกในสยาม ดังปรากฏในพระราชหัตเลขา สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทูลสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐[๒๘] *“...ครั้นเมื่อวานนี้ไปที่หอพระสมุดฯ ไปดูรูปเก่าต่างๆ ที่พระยาอมรินทร์กำลังปิดลงสมุด เขากำลังปิดพระรูปพระปิ่นเกล้าฯ พิเคราะห์ดูเกิดความรู้ชอบกลนักหนา พระรูปพระปิ่นเกล้าฯ พระรูปแรก คือที่ไม่ฉลองพระองค์นั้นไม่มีพระมัสสุ แต่พระรูปถ่ายทีหลังที่ทรงเครื่องทหารเรือ ไว้พระมัสสุทุกรูป จึงนึกขึ้นได้ว่าจะเป็นพระปิ่นเกล้าฯ ดอกกระมังที่ตั้งต้นไว้พระมัสสุขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ด้วยจะแต่งพระองค์อย่างฝรั่ง”* และการติดต่อกับชาวต่างชาติเนืองๆ ทำให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกแบบพระนามบัตรประจำพระองค์สำหรับประทานแก่คณะราชทูต ทูตศาสนาจารย์และแขกทั่วไปที่สำคัญด้วย ลักษณะของพระนามบัตรนั้นมีตราพระราชลัญจกรอย่างตราอาร์มรูปวงรี มีพระจุฑามณีหรือปิ่นวางบนพาน ขนาบข้างด้วยฉัตรทั้งซ้ายขวา ซึ่งรองรับด้วยปืนใหญ่ไขว้กัน ตรงกลางเขียนด้วยอักษรโรมัน ๒ บรรทัด บรรทัดแรกเป็นภาษาไทยที่ถอดออกมาเป็นอักษรโรมันว่า *P.S. Phra Pawarendr Ramesr,* ส่วนบรรทัดที่สองเขียนภาษาอังกฤษว่า *Second King of Siam* แปลว่า *พระบาทสมเด็จพระปวเรนทร ราเมศร กษัตริย์องค์ที่สองแห่งสยาม*

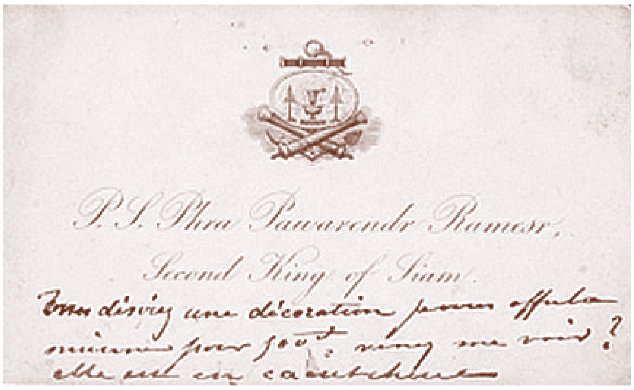

ทั้งนี้ ด้วยพระราชอัธยาศัยอันเป็นมิตรไมตรีกับชาวต่างชาติและทรงมีความเข้าใจในวัฒนธรรมอันแตกต่างแม้มาจากคนละซีกโลก ทำให้พระองค์เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกได้อย่างลงตัว นำพาสยามไปสู่การพัฒนาต่อมาจนกลายเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน.

---

[๒๘] ส. พลายน้อย. (๒๕๓๖). **เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. หน้า ๒๑๓ - ๒๑๔.

สยามในสายตาชาวโลก

รักชนก โคจรานนท์ [๒๙]

"...การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิด ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว..." [๓๐] เป็นความวิตกกังวลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องศึกฝรั่งที่จะเข้ามารบกวนไทย พระองค์ตรัสแก่ท่านเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กเมื่อทรงประชวรใกล้จะเสด็จสวรรคต แสดงให้เห็นถึงการมองการณ์ไกลของพระองค์ และในขณะนั้นก็มีพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ปูรากฐานความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก อาทิ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งทรงผนวชอยู่ในสมณเพศ สมเด็จเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ส่วนขุนนาง อาทิ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕)

พระสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

---

[๒๙] ภัณฑารักษ์ชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

[๓๐] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, **พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔**, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔), ๓๗๐.

การประกาศสยามให้เป็นที่รู้จักแก่สายตาชาวโลก นับเป็นพระวิสัยทัศน์อันกว้างไกลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามในหลากหลายวิธี เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนชาวสยาม พระองค์ทั้งสองทรงเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาอารยประเทศ อาทิ มีการตั้งสถานกงสุลของประเทศต่างๆ ในกรุงเทพฯ และโปรดให้มีกงสุลเป็นผู้แทนประเทศไทยไปประจำกรุง ณ ต่างประเทศเช่นกัน ติดต่อสัมพันธ์กับหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มเรียนภาษาอังกฤษกับนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์[๓๑] เป็นคนแรก และเมื่อคณะมิชชันนารีได้เข้ามาเผยแผ่ศาสนาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๗๑ มิชชันนารีหลายคนได้มีส่วนร่วมในการถวายความรู้ภาษาอังกฤษและวัฒนธรรมตะวันตกแด่พระองค์ อาทิ ศาสนาจารย์คาร์ล กุตสลาฟ (ชาวเยอรมัน) จาคอบ ทอมลิน (ชาวอังกฤษ) เดวิด เอลีล (ชาวอเมริกัน) และศาสนาจารย์อเมริกันอีกหลายคน เช่น จอห์น เทเลอร์ โจนส์, หมอเฮาส์, หมอบรัดเล และศาสนาจารย์เจสซี แคสเวล[๓๒]

พระองค์ทรงคบค้าสมาคมกับพวกมิชชันนารีอเมริกัน ตั้งแต่เมื่อครั้งยังดำรงพระยศสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และในบันทึกจดหมายเหตุของมิชชันนารีอเมริกันเองก็ได้มีข้อความแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านให้ความสนิทสนมและเชื่อถือพวกมิชชันนารีอเมริกันเป็นอย่างมาก ดังเช่นข้อความที่หมอ ดี บี บรัดเล ชาวอเมริกันเป็นผู้แต่ง ลงพิมพ์ในหนังสือบางกอกกาเลนเดอร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๐๒ - ๒๔๑๖ และหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (นายป่วน อินทุวงศ์) กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณแปลเป็นภาษาไทย ความว่า

“วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๗๘ วันนี้เขาได้รักษาคนไข้หลายคน แต่โดยมากเป็นจีน ในเย็นวันนี้เจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เสด็จมาเยี่ยมพวกมิชชันนารี”

“วันที่ ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๓๗๘ วันนี้เขาได้สัญญาไว้ว่าจะไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย และได้เฝ้าตามสัญญานั้น”

“วันที่ ๒๘ ธันวาคม (พุทธศักราช ๒๓๗๘) วันนี้มีการเลี้ยงอาหารเย็นที่บ้านกงศุลโปรตุเกส พวกมิชชันนารีได้รับเชิญทุกคน และนอกจากพวกมิชชันนารีแล้ว ยังมี มิสเตอร์ฮันเตอร์ มิสเตอร์เฮส์ กัปตันลีช มิสเตอร์มัว และโยชินดิซิลวา เป็นแขกมาในการรับประทานอาหารวันนี้อีก ก่อนเวลาที่พวกมิชชันนารีจะลุกจากโต๊ะ มีมหาดเล็กผู้หนึ่งรับๆ สั่งมาจากเจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) กล่าวขอโทษต่อพวกแขกในการที่เจ้าฟ้าน้อยมิได้เสด็จมาเสวยร่วมโต๊ะด้วย และบอกหมอบรัดเลว่าหม่อมของเจ้าฟ้าน้อยประสูติพระธิดา พระองค์ขอเชิญหมอบรัดเลไปที่พระราชวังให้จงได้ เรื่องนี้มหาดเล็กได้บอกอย่างลับๆ เสียอีก แต่ถึงเช่นนั้นในชั่วประเดี๋ยวเดียวก็รู้กันทั่วหมด เพราะนางผู้ประสูติพระธิดานี้มิใช่เป็นคนสามัญ เป็นหม่อมของเจ้าฟ้าน้อย ซึ่งนับเป็นที่ ๒ รองแต่พระเจ้าแผ่นดินของประเทศ

หมอบรัดเลกลับถึงบ้าน ก็มีคนเอาเรือมารับไปวังของเจ้าฟ้าน้อย พอไปถึงหน้าท่าก็พบพระองค์ท่านประทับรออยู่แล้ว ครั้นทอดพระเนตรเห็นหมอบรัดเลก็รับสั่งทีเดียวว่า หม่อมของพระองค์ประสูติธิดาองค์หนึ่ง (คือพระองค์

---

[๓๑] นายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ เป็นพ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายในสยามเมื่อพุทธศักราช ๒๓๖๗

[๓๒] เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองศุภวาระ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง **พระอัจฉริยคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), ๓๗๐.

หญิงใหญ่ที่กรมพระราชวังบวรฯ ในเจ้าคุณจอมมารดาเอม) ก่อนหน้าที่หมอบรัดเลกลับมาถึงหน่อยหนึ่ง และรับสั่งต่อไปว่า ตามธรรมเนียมไทยเมื่อหญิงคลอดบุตรแล้วต้องอยู่ไฟ ฉะนั้นหม่อมของพระองค์ก็กำลังอยู่ไฟและจะต้องอยู่ให้ครบ ๓๐ วันด้วย เพราะพึ่งจะคลอดเป็นครั้งแรก ถ้าครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ก็อยู่ลดลงมาเป็นลำดับ คือ ๒๕ วัน ๑๘ วัน ๑๕ วัน และ ๑๑ วัน"

"วันที่ ๒๙ ธันวาคม (พุทธศักราช ๒๓๗๘) วันนี้เวลาเย็นหมอบรัดเลกับภรรยาไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อยอีก พระองค์ทรงรับรองเป็นอย่างดี หม่อมยังคงอยู่ที่กระดานไฟ ชั้นแรกดูเหมือนหม่อมอยู่ข้างจะละอาย ในการที่นางบรัดเลผู้ซึ่งเธอไม่เคยรู้จักเข้าไปหาด้วย แต่เพราะเป็นผู้หญิงด้วยกัน ไม่ช้าก็ระงับความอายเสียได้ นางบรัดเลได้แนะนำให้เธอกินยาของหมอบรัดเล และแนะนำให้ๆ น้ำนมของเธอเองให้ธิดาเสวย อย่ามอบให้แก่นางนมในชั้นแรกนี้"

"วันที่ ๓๑ ธันวาคม (พุทธศักราช ๒๓๗๘) วันนี้เวลา ๒ ล.ท. เจ้าฟ้าน้อยให้มหาดเล็กรีบมาตามหมอบรัดเลไปดูหม่อมและธิดาของพระองค์ พอหมอบรัดเลทราบข่าวก็รีบไปพระราชวังทีเดียว แต่หมดบรัดเลไปถึงไม่ทันจะช่วยเหลือธิดาแต่อย่างใดๆ ได้เสียแล้ว เพราะสิ้นชีพเสียก่อนหน้าที่หมอบรัดเลมาถึงแล้ว เจ้าฟ้าน้อยทรงพระโทมนัสมากในการที่หม่อมเจ้าอันเป็นหัวปีของพระองค์ได้สิ้นชีพไปนั้น บรรดาพระญาติและบริพารก็ร้องไห้อาลัยถึงเธอเป็นอันมาก ดูเหมือนว่าเจ้าฟ้าน้อยทรงพระดำริจะเลิกใช้หมอไทยซึ่งได้ถวายพระโอสถรักษาพยาบาลหม่อมของพระองค์อยู่นั้น และจะมอบภาระให้หมอบรัดเลถวายพระโอสถแต่ผู้เดียว แต่ต้องเสียพระทัยด้วยไม่สมด้วยพระดำริ เพราะพระราชมารดาและเหล่าพระภคินีกับทั้งหมอหลวงและผู้เถ้าผู้แก่ทั้งหลายเป็นจำนวนมากไม่ชอบด้วยตามพระดำรินั้น"

"วันที่ ๘ มกราคม (พุทธศักราช ๒๓๗๙) วันนี้เวลาบ่าย เจ้าฟ้าน้อยทรงส่งเรือมารับหมอบรัดเลกับภรรยาให้ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินี (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) พระราชมารดาของพระองค์ หมอบรัดเลพร้อมด้วยภรรยาจึงได้รีบไปเฝ้าตามพระกระแสรับสั่งนั้น สมเด็จพระศรีสุริเยนทรนี้ประทับอยู่ในวังเดียวกับเจ้าฟ้าน้อย แต่ต่างตำหนัก..."

"วันที่ ๒๓ เมษายน (พุทธศักราช ๒๓๗๙) เวลาเช้าหมอบรัดเลได้รับสั่งจากเจ้าฟ้าน้อย ขอเชิญให้หมอบรัดเลไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ ไปพร้อมกับพระองค์และส่งเรือเก๋งประทานมาให้รับหมอบรัดเลไปก่อน ส่วนพระองค์เสด็จโดยเรือพระที่นั่งอีกลำหนึ่งต่างหากตามไปข้างหลัง..."

"วันที่ ๑๓ มิถุนายน (พุทธศักราช ๒๓๗๙) เย็นวันนี้ ขณะที่หมอบรัดเลนั่งอยู่ในห้องอ่านหนังสือ มีเสียงร้องทักเป็นภาษาอังกฤษว่า Hallo Doctor! How do you do? เป็นอย่างไรหมอ สบายดีหรือ หมอบรัดเลได้ยินเช่นนั้นจึงหันไปดูที่นอกชานว่าจะเป็นชาวอังกฤษที่ไหนมา เมื่อได้เห็นคน

ดอกเตอร์ แดน บีช บรัดเล (Dan Beach Bradley) หรือ หมอบรัดเล เกิดเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗ ที่มลรัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา สำเร็จการศึกษาวิชาการแพทย์จาก University of New York เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ พร้อมภรรยาและคณะมิชชันนารีโปรแตสแตนท์ชาวอเมริกัน เมื่อวันเสาร์ที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๗๘ เพื่อเผยแผ่ศาสนาและเป็นผู้นำวิชาการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ในไทยเป็นคนแรก โดยดัดแปลงบ้านเช่าบริเวณวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) เป็นโอสถศาลา นอกจากนี้ ยังได้ตั้งโรงพิมพ์และออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทย ชื่อว่า "หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder" ถึงแก่กรรมเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๑๖ อายุ ๖๙ ปี

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ (พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ) พระราชโอรสองค์ที่ ๓ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าคุณจอมมารดาเอม เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๘๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ บังคับบัญชาการทหารเรือวังหน้า ในรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานอุปราชาภิเษกเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทิวงคตเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๒๘ พระชันษา ๔๘ ปี

บ้านหมอบรัดเล หลังป้อมวิชัยประสิทธิ์ ปากคลองบางกอกใหญ่

รูปร่างสันทัด ผิวเนื้อดำแดง แต่งตัวเป็นทหารเรือ มีกระบี่กะไหล่ทองแขวนอยู่ข้างๆ จึงเดินตรงเข้าไปหา ขณะที่หมอบรัดเลเดินตรงเข้าไปหานี้เอง นายทหารเรือผู้นั้นอดขันไม่ได้ หัวเราะออกมาดังๆ อาการเช่นนั้นทำให้หมอบรัดเลจำได้ว่าไม่ใช่ใครที่ไหนมา คือเจ้าฟ้าน้อยนั่นเอง พระองค์ทรงเครื่องทหารเรือที่ได้รับพระราชทานเมื่อเร็วๆ นี้ และการที่ทรงเครื่องมาเช่นนี้ ก็โดยพระประสงค์จะทรงสัพยอกหมอบรัดเลกับภรรยาเล่น เพื่อเป็นการสนุกซึ่งพระองค์ทรงโปรดนัก”[๓๓]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสมาคมสนิทสนมกับพวกมิชชันนารีมากถึงกับทรงเอานามประธานาธิบดีคนแรกของอเมริกามาตั้งพระนามพระโอรสคือ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ว่า **พระองค์เจ้ายอช วอชิงตัน**

พระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษอย่างเชี่ยวชาญ เมื่อครั้งต้อนรับทูตฝรั่งที่เข้ามาขอทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้อาศัยความรู้ภาษาอังกฤษและพระปรีชาสามารถจากพระองค์ท่านเป็นอย่างมาก ดังข้อความที่ปรากฏในจดหมายเหตุกระแสพระราชดำริในเรื่อง เซอร์เชมสบรุก ทูตอังกฤษเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๓ ในเรื่องการลดค่าธรรมเนียม ว่า

“...เห็นว่า ผู้ใดมีสติปัญญาก็ควรจะเอาเข้ามาเป็นที่ปรึกษา ด้วยการครั้งนี้เป็นการฝรั่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทราบอย่างธรรมเนียมฝรั่งมาก ควรจะเอาเป็นที่ปรึกษาใหญ่ได้ ก็

---

[๓๓] กรมศิลปากร. **ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑, ๕๑, ๕๒.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสุดา พันธุ์คงชื่น, ๒๕๓๔. หน้า ๑๔, ๒๓ - ๒๕, ๓๑.

แต่ว่าติดประจำปืนอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ...ให้พระยาศรีพิพัฒน์แต่งคนดี มีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริลงไปปรึกษา เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระยาอุทัยธรรมราชที่เมืองสมุทรปราการ และพระยาสุรเสนาที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ด้วย...”[๓๔]

และในจดหมายเหตุถวายร่างหนังสือตอบเซอร์เซมสบรุกได้กล่าวถึง

“วันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๑๒ (พุทธศักราช ๒๓๙๓) ปีจอ โทศก เพลาบ่าย ๒ โมง เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้า เอาร่างหนังสือตอบเซอร์เชมสบรุกฉบับที่ ๓ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา หลวงศรีโยวภาษเป็นผู้อ่านทูลเกล้าฯ ถวายสิ้นข้อความ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตกแทรกลงบ้าง วงกาเสียบ้างแล้ว ให้เอาร่างหนังสือส่งให้จหมื่นไวยวรนาถๆ จะได้ให้ขึ้นกระดาษไปส่งเซอร์เชมสบรุก...

ในทันใดนั้น หมอยอนฝรั่งแปลคำไทยเป็นคำอังกฤษแล้ว ให้นายพานิชเขียนฉบับที่ ๑ ที่ ๓ นายโยเสฟเขียนฉบับที่ ๒ ที่ ๔ เป็นอักษรอังกฤษขึ้นกระดาษตัวดีแล้ว ได้ให้โยเซฟฝรั่งกับหมื่นพิพิธอักษรนายเวนกรมท่าท่านโยเสฟฝรั่งดูอักษรอังกฤษ หมื่นพิพิธอักษรอ่านฉบับไทยไปจนจบ ครั้นจบแล้วได้ถามโยเสฟฝรั่งว่า เนื้อความถูกต้องกับฉบับไทยแล้วหรือ โยเสฟฝรั่งว่าถูกต้องดีแล้วๆ ***ได้ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์,*** *ทูลกระหม่อมพระ, เสมียนยิ้ม ทานสอบทั้งสี่ฉบับอีก ก็ว่าถูกต้องไม่ผิดดีแล้ว...”*[๓๕]

นอกจากนี้ การต้อนรับทูตที่เข้ามาขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีในรัชกาลที่ ๓ นั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเป็นพระกำลังสำคัญพระองค์หนึ่ง ดังความในจดหมายเหตุเรื่องบัลเลสเตีย[๓๖] ทูตอเมริกันเข้ามาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อปีจอ พุทธศักราช ๒๓๙๓ ว่า

“ ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ จุลศักราช ๑๒๑๒ (พุทธศักราช ๒๓๙๓) ปีจอ โทศก กำปั่นไฟทำด้วยเหล็กกะปิตันออเล็ตถือหนังสือเจ้าเมืองสิงหโปรา กับหนังสือเซอร์เชมสบรุก เข้ามาส่งที่เมืองสมุทรปราการ แล้วกำปั่นไฟกะปิตันออเล็ตกลับไป ณ วันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เพลาใกล้รุ่ง รุ่งขึ้น ณ วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ คอยนอกเข้ามาแจ้งว่า เห็นกำปั่นรบใหญ่ ๓ เสา เข้ามาทอดอยู่นอกสันดอนน้ำลึกลำ ๑ แต่สังเกตดูเห็นว่าจะเป็นกำปั่นรบชาติอเมริกัน

เพลานั้นสมเด็จพระบวรมหาอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศร์รังสรรค์ พระนายไวยวรนาถ ยังอยู่ที่เมืองสมุทรปราการ *จึงมีรับสั่งจัดให้ขุนปรีชาชาญสมุทรพูดภาษาอังกฤษได้ กับคนชาวการ ๖ คน ขี่เรือศีรษะญวนยาว ๔ วาออกไปที่กำปั่น ขุนปรีชาชาญสมุทรกลับมาแจ้งว่ากำปั่นชื่อว่าแประโมต ยาว ๒๖ วา ปากกว้าง ๖ วาคืบกินน้ำลึก ๑๑ ศอก คนในลำกำปั่นชาติอเมริกัน...”*[๓๗]

---

[๓๔] กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่อง ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**, คณะข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ลดานนท์, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖), ๑๓๖.

[๓๕] เรื่องเดียวกัน, ๑๗๐ - ๑๗๑.

[๓๖] Joseph Balestier เป็นพ่อค้าอเมริกันและเป็นกงสุลของสหรัฐอเมริกา ที่เมืองสิงคโปร์ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นทูตพิเศษของประธานาธิบดีอเมริกาในพุทธศักราช ๒๓๙๒ เข้ามาเพื่อเปลี่ยนสนธิสัญญาให้ได้สิทธิในการค้าขายดีขึ้น และขอตั้งสถานกงสุลอเมริกันที่กรุงเทพฯ บัลเลสเตียเข้ามาถึงปากน้ำเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๙๓

[๓๗] กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, ๖๙.

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นครองราชย์ ๒ พระองค์ในรัชกาลที่ ๔ นี้ เป็นที่ปีติยินดีกันทั่ว ทั้งในหมู่ประชาชนคนไทย คนต่างด้าวในดินแดนไทย ตลอดจนชาวต่างประเทศก็พอใจและสนใจเป็นพิเศษในพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ไม่ทรงรังเกียจที่จะคบค้าสมาคมกับชาวต่างประเทศ พระองค์ทั้งสองได้รับจดหมายแสดงความชื่นชมยินดีตามธรรมเนียมฝรั่งในการเสด็จขึ้นครองราชย์ ดังเช่น เมื่อแรกขึ้นครองราชย์เจ้าเมืองสิงคโปร์มีหนังสือเข้ามาถึงเจ้าพระยาพระคลังแสดงความยินดีเนื่องในการพระบรมราชาภิเษกและพระบวรราชาภิเษก ตามอย่างการทูตที่นิยมกันในหมู่ชาวฝรั่ง ดังความซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า

“หนังสือวิเลียม ยอห์น ปัตตะวัต เจ้าเมืองเกาะหมากและเมืองสิงหะโปรา และเมืองมะละกา คำนับมายังท่านเจ้าพระยาพระคลังเสนาบดีผู้ใหญ่ในกรุงไทย

ด้วย ณ วัน ๘ ปีกุน ตรีศก ข้าพเจ้าได้เขียนหนังสือที่เกาะหมากด้วยความยินดี ด้วยท่านเจ้าพระยาพระคลังกับข้าพเจ้าเป็นคนชอบอัธยาศัยรักใคร่กันมาก ท่านได้เห็นแก่ทางไมตรีข้าพเจ้าช่วยนำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลแด่สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎซึ่งได้ครองสิริราชสมบัติกรุงไทยให้ทราบ

ด้วยข้าพเจ้าได้ยินข่าวว่าพระองค์ขึ้นนั่งใต้เศวตรฉัตร ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก ขอให้พระองค์ท่านจำเริญพระชนมายุยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยข้าพเจ้าเห็นว่าพระองค์ท่านทรงพระสติปัญญาเรียนรู้ศิลปศาสตร์วิทยาการต่างๆ เป็นสำคัญมั่นคงว่า พระองค์ท่านได้ครองราชสมบัติเป็นใหญ่ในเมืองไทยแล้ว ไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์และลูกค้าพาณิชต่างประเทศก็จะได้มีความสุขมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ข้าพเจ้าเห็นเหมือนว่าจะเกิดศักราชใหม่ เมืองไทยจะรุ่งเรืองกว้างขวางแก่ลูกค้าพาณิชจะไปมาค้าขายได้โดยสะดวก เมืองไทยจะดีขึ้นนับเข้าด้วยเมืองใหญ่ในโลกนี้ ด้วยเห็นว่าพระมหากษัตริย์ใหม่มีพระทัยกอบไปด้วยทรงพระอารีอารอบแด่นานาประเทศแล้ว แผ่นดินก็จะอุดมไปด้วยสินค้าทั้งปวง และแผ่นดินเมืองไทยนี้เป็นที่ชอบซื้อขายแก่นานาประเทศหนึ่ง อนึ่ง ข้าพเจ้าเขียนหนังสือฝากเข้ามานี้มิใช่ธุระอย่างอื่น เป็นที่จะให้จำเริญพระชนมายุแก่สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎที่เพิ่งขึ้นครองราชสมบัติเมืองไทย และมีพระทัยรู้ธรรมเนียมเมืองนอกโดยมาก ถ้าแม้นท่านไม่รู้ความดังนี้แล้วจะขอเขียนหนังสือแสดงให้ท่านทราบ ด้วยประโยชน์ที่จะเกิดแก่เมืองไทย ด้วยเป็นไมตรีกับนานาประเทศ และจะได้ว่าด้วยประโยชน์ที่เกิดแก่เมืองทั้งปวง ซึ่งเปิดทางค้าขายให้กว้างขวาง และเมืองหนึ่งเมืองใดที่เปิดทางค้าขายกว้างขวาง ดังนี้แล้วคนต่างประเทศก็จะเข้ามาเมืองไทย คนที่เมืองไทยก็จะได้ไปเมืองต่างประเทศ เมืองที่เป็นไมตรีกันนี้ ถ้ารู้การสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะเรียนรู้มากขึ้นด้วยกัน และความรู้นั้นก็จะเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แล้วอาณาประชาราษฎร์ก็จะได้ความรู้มีความเพียรมาก การดังนี้ และบ้านเมืองจะดีโตใหญ่ขึ้น ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎกับเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งเป็นพระอนุชาจำเริญมากขึ้น แล้วข้าพเจ้าจะได้รีบเขียนหนังสือฝากออกไปถึงเจ้าเมืองอินเดียกุมปนีให้รู้ด้วยว่า พระองค์ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติเมืองไทยแล้ว ข้าพเจ้ามีความยินดีนัก ปรารถนาจะให้ไพร่บ้านพลเมืองไทยมีความเจริญขึ้นด้วยมีพระมหากษัตริย์สองพระองค์ทรงพระสติปัญญาประกอบด้วยศิลปศาสตร์ต่างๆ เป็นที่พึ่งสมควรนัก ข้าพเจ้าเห็นว่าพระมหากษัตริย์สองพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์สมบัติตามประเพณีเมืองไทย พวกเสนาบดีเลือกสรรไว้ให้เป็นใหญ่เห็นสมควรนัก ข้าพเจ้าเขียนหนังสือฉบับนี้ฝากมาถึงท่านเจ้าพระยาพระคลังด้วยได้นับถือท่านนัก และท่านยังเป็นข้าใช้สอยของท่านโดยสุจริตอยู่ สิ้นความในหนังสือแต่เท่านี้

หนังสือมา ณ วัน ๕ฯ ๘ ค่ำ จุลศักราชไทย ๑๒๑๓ ศักราชอังกฤษ ๑๘๕๑ ปีกุน ตรีศก”[๓๘]

---

[๓๘] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, **กษัตริย์วังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒), ๑๑๖ - ๑๑๘.

พวกมิชชันนารีได้ส่งข่าวการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ออกไปยังต่างประเทศ ดังปรากฏในหนังสือข่าวเมืองสิงคโปร์ พุทธศักราช ๒๓๙๔ ดังนี้

"ข่าวหนังสือพิมพ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชสมบัติ

ถึงเอดิเตอร์หนังสือพิมพ์สิงคโปร์ปรีเปรส

กรุงเทพฯ. สยาม. วันที่ ๒๙ มีนาคม คริสต์ศักราช ๑๘๕๑ (พุทธศักราช ๒๓๙๔)

ข้าพเจ้าเป็นผู้มีงานประจำตัวแปลกกว่าผู้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการแผ่นดิน จึงมิเคยได้รบกวนหนังสือพิมพ์ด้วยความคาดคะเนของข้าพเจ้าในเรื่องความเป็นไปในประเทศสยาม การที่จะทราบท่วงทีและทิศทางแห่งราชการแผ่นดินให้หมดนั้น ถึงแม้จะอยู่ในกรุงก็ยังเป็นการยากอยู่เสมอๆ ยิ่งเรื่องที่ปรึกษากันในระโหฐานแล้วยิ่งยากหนักขึ้นแต่ถึงกระนั้นในคราวนี้ ข้าพเจ้าจะกล้าบอกข้อความต่อไปนี้มายังท่านเพื่อให้ผู้ที่ใส่ใจในการนั้นๆ ทราบ

วันที่ ๒๔ มีนาคม ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎโปรดให้ข้าพเจ้าไปเฝ้าข้าพเจ้าก็ทำตาม ในระวางสนทนาได้ทรงแสดงพระวิตกว่า ทรงเห็นสมควรให้ชาวต่างประเทศทราบความเป็นไปในเวลานี้ให้ถูกต้อง ด้วยพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงปกครองประเทศมาตั้งแต่ คริสต์ศักราช ๑๘๒๖ (พุทธศักราช ๒๓๖๙) นั้น กำลังทรงพระประชวรหนัก ไม่หวังกันว่าจะทรงพระชนม์ไปได้อีกหลายวัน พระองค์ประสูติในเดือนมีนาคม คริสต์ศักราช ๒๗๘๘ (พุทธศักราช ๒๓๓๑) ดังนั้นจึงมีพระชนมพรรษาได้ ๖๓ ปี ครั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงตระหนักแน่ว่าจะไม่ดำรงพระชนม์อยู่นาน ก็ร้อนพระราชหฤทัยอยากจะให้ยกพระราชโอรสพระองค์ ๑ ใน ๑๒ พระองค์ขึ้นเป็นรัชทายาท แต่พวกข้าราชการผู้มีศักดิ์สูงในรัฐบาลไม่เห็นชอบในการเลือกเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินมิได้เคยทรงยกย่องพระสนมคนใดในจำนวนมากให้ขึ้นอยู่ในตำแหน่งพระมเหสี พระราชโอรสของพระองค์จึงไม่มียศอันควรแก่ราชบัลลังก์ และนอกจากนั้นยังมีบุคคล ๒ ท่านผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน และพระมเหสีในเวลานี้มีพระชนม์อยู่ และมีฐานะควรแก่ตำแหน่งด้วย ท่านทั้งสองนี้คือ ท.ญ.เจ้าฟ้ามงกุฎกับทูลกระหม่อมกรมขุนอิศเรศร์ พวกข้าราชการจึงประชุมพร้อมกันเลือกตั้งเจ้าฟ้าพระองค์ที่กล่าวก่อนนั้นเป็นรัชทายาทสืบจากพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบัน เจ้าฟ้าพระองค์นั้นทรงยอมรับเลือก เพราะเหตุว่าถ้าไม่ทรงรับก็อาจเกิดการวุ่นวายถึงเลือดตกในแผ่นดิน กับทั้งเกรงว่า พวกลาว กัมพูชาและเมืองออกอื่นๆ จะพากันอาศัยเหตุนี้คิดก่อการวุ่นวายและจลาจลเพื่อสำแดงอิสรภาพ จะเป็นเครื่องเพิ่มความลำบากขึ้นอีกเล่า เจ้าฟ้าตรัสแสดงว่ามุ่งพระทัยจะให้พระราชอนุชา ท. หม่อมเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรร่วมราชภาระกับพระองค์ในตำแหน่ง พระเจ้าแผ่นดินรอง (Sub-King) เจ้าฟ้าพระองค์ต้นประสูติ ใน คริสต์ศักราช ๑๘๐๔ (พุทธศักราช ๒๓๔๗) พระองค์หลังประสูติ คริสต์ศักราช ๑๘๐๘ (พุทธศักราช ๒๓๕๑) เมื่อสมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคตในคริสต์ศักราช ๑๘๒๕ – ๑๘๒๖ (พุทธศักราช ๒๓๖๘ – ๒๓๖๙) นั้น เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์นี้ยังไม่ทรงพระจำเริญพอที่จะฝึกฝนพระนิสสัยให้สุกกล้า และให้คนทั้งหลายไว้วางใจในพระองค์เหมือนพระเชษฐาธิราช เพราะเหตุนั้นเจ้าฟ้า ๒ พระองค์จึงนิ่งทรงยอมให้พระเชษฐาธิราชขึ้นเถลิงพระราชบัลลังก์ ในบัดนี้เป็นที่เข้าใจกันว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบคำปรึกษาในประชุมข้าราชการแล้ว ถึงแม้ว่าเคยมีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสองค์หนึ่งเป็นรัชทายาทก็ทรงอำนวยตามคำปรึกษานั้น เพราะดังนี้จึงไม่เกรงว่าจะเกิดการจลาจลอย่างร้ายแรงขึ้น ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎได้ตรัสอย่างชัดเจน (เป็นข้อซึ่งข้าพเจ้าพอใจมาก่อนแล้ว) ว่าทางการที่ปฏิบัติต่อคณะทูตเมื่อปีก่อนนั้นทั้งหมดเป็นไปด้วยความเห็นผิดชอบของคนๆ เดียว และถ้าคณะทูตจะกลับมาอีกก็คงจะได้รับความต้อนรับโดยเมตตา ไม่ต้องระแวงว่าความประสงค์อันสำคัญยิ่งของคณะทูตจะไม่สำเร็จดังปรารถนา

วันที่ ๓ เมษายน เราทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จสวรรคตเสียแล้วเมื่อเช้านี้ เวลาประมาณ ๔ แห่งนาฬิกา (๑๐ ทุ่ม) ครั้นตอนเช้ายังไม่ทันสายก็มีการแห่เสด็จรัชทายาทคือ ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎเข้าไปประทับในพระราชวัง

การโกนหัวซึ่งเป็นประเพณีโบราณในคราวที่พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จสวรรคตนั้น ได้ตั้งต้นทำกันแล้ว และได้ทราบว่าทางราชการได้ส่งคนไปทุกหัวเมืองไกลเพื่อบอกข่าวการเปลี่ยนแผ่นดินใหม่

มีข่าวลือกันว่าจะจัดเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการเก่าหลายประการโดยวิธีอันกว้างขวาง การเปลี่ยนเช่นนั้นเป็นสิ่งที่พึงหวังและเป็นสิ่งที่ต้องการ แต่จะจัดไปเพียงไหนนั้นยังไม่แน่ ประเพณีย่อมมีอำนาจบังคับแข็งเสมอเหล็ก แต่ว่าโซ่แห่งประเพณีนั้นลูกโซ่บางลูกได้ขาดไปแล้ว ถ้ามีกฎหมายและกุศโลบายมาแทนเมื่อไร คือหวังได้ว่าความสงบและความรุ่งเรืองจะเกิดเป็นผลขึ้นเมื่อนั้น

ข่าวเกือบทั้งสิ้นซึ่งพิมพ์ไว้ในหนังสือของท่านนั้น มีผู้แปลและเข้าใจกันในประเทศนี้ และคำกล่าวสับเพร่าของผู้เขียนซึ่งไม่เซ็นนามนั้น มักจะเกิดผลเป็นโทษมากๆ ข้าพเจ้าย่อมทราบอยู่แล้วว่า บางทีผู้เขียนพึงรั้งรอการบอกนามให้คนทราบ แต่ถ้าถูกบังคับให้ลงชื่อของตนผู้เขียนหลายคนก็คงจะระแวงกลัวผิดในข้อความที่กล่าวและสืบสวนให้แน่ชัดขึ้นอีก ถ้าเพียงแต่บอกว่าข่าวลือเป็นข่าวลือ และความจริงเป็นความจริงแล้ว ผู้เขียนรับรองโดยวิธีลงนามจริงของตนไว้เท่านี้ ผู้อ่านก็จะทราบได้ดีขึ้นว่าจะควรวางใจเชื่อข้อความที่อ่านนั้นได้เพียงไหน

วันที่ ๑๒ เมษายน ได้มีการประชุมในพระราชวังหลายครั้งๆ ละนานๆ เพื่อหารือราชการที่จะเปลี่ยนแปลงในรัฐบาลใหม่ ในจำพวกข่าวลือนั้นมี เช่นว่าจะจัดตั้งกองทัพเรือ ซึ่งมีเรือกลไฟบ้าง จะฝึกหัดทหารบกเต็มตามแบบแผน จะลดภาษีสินค้าบางอย่างและยอมให้ส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศ เมื่อราคาข้าวต่ำกว่าราคาที่กำหนดไว้ เป็นต้น พระเจ้าแผ่นดินรองนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่าถึงแม้พระนามตำแหน่งจะเป็นเช่นนั้น “สมเด็จพระเชษฐาธิราช” ก็กำหนดในพระราชหฤทัยว่าจะทรงพระราชอำนาจร่วมและเสมอกัน งานพระบรมราชาภิเษกเลื่อนไปมีในเดือน ๖ แต่ว่าได้บอกเชิญชาวต่างประเทศแล้วให้เข้าไปในงานพิธีซึ่งมีเนื่องในงานนั้น เพราะฉะนี้ท่านคงจะได้รับรายงานละเอียดในวันต่อไปข้างหน้า ข้าราชการมีศักดิ์สูงหลายคน ซึ่งถูกจับไปขังไว้หลายปีแล้วนั้น บัดนี้โปรดเกล้าฯ ให้คืนเข้าตำแหน่งเดิมหรือตำแหน่งเสมอกัน

อนึ่ง มีกล่าวกันว่า ได้นำเรื่องคิดเลิกการพนันมาปรึกษากันในที่ประชุม และเจ้าพระยาพระคลัง (สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) มีความเห็นสนับสนุนอย่างแข็งแรงว่าให้เลิก การเปลี่ยนแปลงต่างๆ นั้นจะทำให้ดีขึ้นหรือเลวลงก็ตามแต่คงจะมีเปลี่ยนอย่างกว้างขวาง

ผู้มีความจริงต่อท่าน

(เซ็น) ยอน เทเลอ โยนส์[๓๙]

นอกจากหนังสือของเจ้าเมืองสิงคโปร์ และหนังสือของนายยอน เทเลอ โยนส์ ดังข้างต้นแล้วนั้น ยังมีข่าวในหนังสือพิมพ์สิงคโปร์อีก มีใจความว่า

“เรือใบไทยชื่อ แอเรียล ซึ่งมาถึงเมื่อวันที่ ๓๐ เดือนก่อน ได้นำข้อความละเอียดมาให้ทราบเรื่องพระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จสวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ ๖๓ ปี ข่าวนั้นได้ทราบมาถึงเมืองนี้ก่อนแล้ว พระเจ้าแผ่นดินผู้สวรรคตนั้นเป็นพระราชโอรสนอกวิวาหะ (พระราชชนนีมิใช่พระมเหษี) ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนขึ้นไปแต่โดยเหตุที่พระชนมพรรษาแก่กว่าพระราชโอรสในวิวาหะ ๒ พระองค์ (เป็นพระราชโอรสเกิดแต่พระมเหษี) และโดยเหตุที่เคย

---

[๓๙] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๑๘ – ๑๒๒.

ทรงชำนาญราชการแผ่นดินมามาก จึงสามารถทรงดำเนินการให้พระองค์เองได้ขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อคริสต์ศักราช ๑๘๒๔ (พุทธศักราช ๒๓๖๗) เมื่อสมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคต ในบัดนี้เจ้าชายพระองค์ใหญ่ใน ๒ พระองค์ซึ่งกล่าวมาข้างต้น คือ ท.ญ. เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ทรงรับยกขึ้นครองราชสมบัติ เมื่อสมเด็จพระชนกนาถเสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าชายพระองค์นี้ก็ออกทรงพระผนวช (ความจริงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระผนวชอยู่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ สวรรคตแล้ว) และตั้งแต่นั้นมาก็สนพระทัยในการศึกษาศาสนา และวิชาหนังสืออันเป็นความรู้ ๒ แผนก ซึ่งทรงได้รับการยกย่องความรู้ในภาษาบาลี คือภาษาซึ่งนับถือในศาสนานั้น พระองค์ทรงทราบลึกซึ้ง ทั้งได้ทรงศึกษาภาษาต่างประเทศหลายภาษาจนสำเร็จ ภาษาเหล่านั้นมีภาษาลาตินและภาษาอังกฤษเป็นต้น ภาษาที่ออกชื่อข้างท้ายนั้นตรัสและทรงเขียนได้อย่างคล่อง

พระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินคือ เจ้าชาย ท. หม่อมฟ้าน้อย (คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้ทรงรับยกขึ้นเป็นวังหน้าคือพระเจ้าแผ่นดินรอง เจ้าชายพระองค์นี้ก็เป็นผู้มีปัญญาสว่างมากและทรงคุ้นกับภาษาของเราเป็นอย่างดี มิสเตอร์ โรเบิตส์ ครั้งเป็นทูตเข้าไปในประเทศสยามเมื่อคริสต์ศักราช ๑๘๓๓ (พุทธศักราช ๒๓๗๖) ได้กล่าวถึงพระองค์ไว้ดังนี้ "มีพระนิสัยโปรดการสนุกเฮฮาประกอบกับความสามารถเป็นอันมาก ทรงเป็นเพื่อนกับวิชาเครื่องกลและวิทยาศาสตร์และมีพระทัยไมตรีกับชาวต่างประเทศเช่นเดียวกับพระเชษฐา"

ในยุโรปได้ตั้งตาคอยมาแล้ว อยากให้เจ้าชายทั้งสองนี้ขึ้นทรงอำนาจในประเทศสยาม เพราะจะเป็นที่ควรหมายได้ว่าบ้านเมืองจะเริ่มเข้าสู่สมัยใหม่อันรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อน เจ้าชายทั้งสองพระองค์นี้ได้เตรียมพระองค์มานานแล้วเพื่อให้สมแก่ฐานะสูงที่ทรงรับอยู่ในเวลานี้คือทรงศึกษา และทรงติดต่อกับชาวยุโรปและชาวอเมริกันผู้มีปัญญาซึ่งเข้าไปในเมืองของพระองค์ ในเรื่องการค้าขายกับคนต่างประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงมีความเห็นกว้างขวางกอบด้วยปัญญาสว่าง และเราควรหวังได้ว่าความเห็นนั้นๆ คงจะได้ทรงปฏิบัติตามโดยประการซึ่งทำให้การค้าขายต่างประเทศได้รับการอุดหนุนและขยายให้กว้างขวางออกไป แต่การบำรุงอุตสาหกรรม และทรัพย์ในพื้นเมืองอันถูกกีดขวางจนดำเนินไปไม่ได้เลยในปีที่แล้วๆ มานี้ ก็คงจะทรงจัดให้เจริญไปในเวลาเดียวกันด้วย การที่เซอร์ เยมส์ บรุ๊กได้เข้าไปเมืองไทยเมื่อเร็วๆ นี้ และการที่ท่านผู้นั้นได้มีความติดต่อกับพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบันและพวกเสนาบดีนั้น เราควรอ้างได้บ้าง ว่าเป็นเหตุให้ปลงใจกันโดยเร็วว่าจะจัดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญๆ ในเรื่องราชการภายในบ้านเมืองกับทั้งการเกี่ยวกันกับชาติต่างประเทศด้วย ทั้งนี้เพราะราชการใหม่ๆ หลายอย่าง ซึ่งมีข่าวว่าจะจัดเปลี่ยนแปลงนั้น มีแนะนำไว้ในหนังสือซึ่ง เซอร์ เยมส์ บรุ๊ก ได้เสนอต่อรัฐบาลสยามแล้ว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่เป็นผู้มีความคิดความเห็นกว้าง ทรงเห็นไกลว่าชาวประเทศเดียวกับพระองค์ทั่วๆ ไป แต่ถ้ามิได้ทรงติดต่อกับทูตอังกฤษเมื่อเร็วๆ นี้ พระดำริอันเด็ดขาดและแจ่มแจ้งว่าสิ่งใดบ้างจะต้องจัดเพื่อประโยชน์อันดียิ่งของบ้านเมืองนั้น บางทีจะยังไม่ตกลงพระทัยได้โดยเร็ว การที่ความเห็นของเซอร์ เยมส์ บรุ๊กส ในเรื่องราชการเมืองไทยเป็นที่พอใจและได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าแผ่นดินเดี๋ยวนี้ และพวกเสนาบดีนั้นมีพยานให้เห็นได้โดยข้อที่กล่าวกันว่า ในราชสำนักไทยอยากให้เซอร์ เจมส์ กลับมากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่งโดยเร็วที่สุดที่จะมาได้

ข่าวทั้งสิ้นที่ได้รับจากประเทศสยามโดยโอกาสนี้กล่าวเป็นเสียงเดียวกันในการบรรยายว่า ท่วงทีของการทั้งหลายจะเป็นไปในทางดี จดหมายฉบับหนึ่งซึ่งเราได้อ่านมีความว่า "เราคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบันจะจัดการในบ้านเมืองให้ดีขึ้นมาก คงจะมีพระทัยเอื้อเฟื้อแก่ชาวต่างประเทศและการค้าขาย คงจะทรงบำรุงการเพาะปลูก และเปลี่ยนแปลงราชการในรัฐบาลเป็นอย่างดี ประชาชนในประเทศสยามต่างยินดีต่อพระเจ้าแผ่นดินและรัฐบาลอันมีแนวความคิดกว้างขวางของพระองค์"

พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานอนุญาตแก่มิชชันนารีฝรั่งเศสผู้ต้องออกไปจากประเทศสยามนานแล้วให้กลับมา เหตุฉะนั้นการให้อภัยแก่ศาสนาอื่นคงจะเป็นคุณธรรมอันหนึ่งของพระองค์ เมื่อรำลึกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้เคยทรงสมณศักดิ์สูง ก็น่านึกว่าคงจะทรงแลดูผู้ถือศาสนาอื่น และผู้สอนศาสนาอื่นด้วยความไม่พอพระราชหฤทัยหรืออย่างน้อยก็ด้วยความสงสัย ที่ไม่เป็นเช่นนั้นจึงเป็นเครื่องน่าปลื้มใจยิ่งขึ้น

การบรมราชาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้ทำเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคมที่แล้วมา มีการฉลองอย่างโอฬารึกและได้มีแห่ดังที่เคยมีและพระเจ้าแผ่นดินทรงแจกเงินตราทำด้วยทองคำและเงิน ซึ่งทำขึ้นสำหรับงาน ชาวยุโรปได้รับเชิญไปในงานพิธีนั้น และได้รับความต้อนรับอย่างอ่อนโยน ทั้งได้รับเลี้ยงอาหารเย็นตามแบบยุโรป ภายหลังได้มีของแจกแก่ทุกๆ คนที่รับพระราชทานเลี้ยง ของแจกนั้นคือดอกไม้ทองและเงิน (เห็นจะเป็นดอกพิกุลทองและเงิน) กับเงินตราทำด้วยทองคำและเงินในรัชกาลใหม่

ในเร็วๆ นี้จะมีกำปั่นออกมาสิงคโปร์อีก ๒ ลำ เราจึงหวังว่าจะได้รับข่าวละเอียดยิ่งขึ้นจากประเทศสยามอนึ่ง ทราบว่าได้จัดเตรียมเรืออีก ๒ ลำเพื่อจะพาข่าวไปเมืองจีนให้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ปัจจุบันได้เสด็จขึ้นเถลิงพระราชบัลลังก์ในประเทศสยาม”[๔๐]

ชาวต่างประเทศที่เคยพำนักอยู่ในประเทศไทยหรือติดต่อกับประเทศไทยต่างรู้สึกยินดีเป็นอย่างมากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ ในครั้งนั้น เพราะทั้งสองพระองค์ทรงคุ้นเคยกับชาวต่างประเทศทั้งหลายเหล่านั้นมาก่อน อีกทั้งยังเป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ไทยรอดจากการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งอย่างประเทศอื่นๆ ในเอเชีย

ในรัชกาลที่ ๔ นี้ นับเป็นช่วงสมัยของการเจริญพระราชไมตรีกับชาวตะวันตก ได้มีคณะทูตจากต่างประเทศจำนวนมากเข้ามาผูกมิตรไมตรี อาทิ อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก เยอรมัน ฮอลันดา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงจัดการต้อนรับทูตต่างประเทศเป็นอย่างดีตามแบบแผนเมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้พระองค์ทรงส่งพระราชสาส์นไปเจริญพระราชไมตรี ณ ต่างประเทศเช่นกัน พระองค์ทรงเขียนพระราชสาส์นด้วยพระราชหัตถเลขาพระองค์เองเป็นภาษาอังกฤษ นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในภูมิภาคโลกตะวันออกที่ทรงพระปรีชาสามารถด้านภาษาอังกฤษและทรงเขียนพระราชสาส์นเป็นภาษาอังกฤษ พระราชสาส์นดังกล่าวนี้ได้มีถึงสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย พระเจ้าแผ่นดินแห่งเกรตบริเตน และด้วยเหตุที่ประเทศสยามในรัชกาลที่ ๔ นั้น มีพระมหากษัตริย์สองพระองค์ ดังนั้นในการแสดงออกต่อนานาประเทศก็ย่อมต้องแสดงออกในพระนามพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ ทูตานุทูตต่างประเทศที่เข้ามาเจริญพระราชไมตรีในรัชกาลที่ ๔ จึงต้องเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินใหญ่ที่ ๑ และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินรองหรือพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ รวมถึงเครื่องราชบรรณาการที่ต่างประเทศจัดมาถวายก็ต้องจัดถวายสำหรับทั้งสองพระองค์ด้วย เช่น เครื่องราชบรรณาการที่ประเทศอังกฤษจัดส่งมากรุงสยามครั้งนั้น ก็จัดถวายสำหรับทั้งวังหลวงและวังหน้า เฉกเช่นเดียวกัน หากประเทศสยามจะส่งเครื่องมงคลราชบรรณาการไปถวายพระราชาธิบดีหรือประธานาธิบดีต่างประเทศ ก็ต้องเป็นเครื่องราชบรรณาการจากในส่วนของวังหลวงในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเครื่องราชบรรณาการในส่วนของวังหน้าในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวร่วมไปด้วยกัน

---

[๔๐] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๒๓ – ๑๒๖.

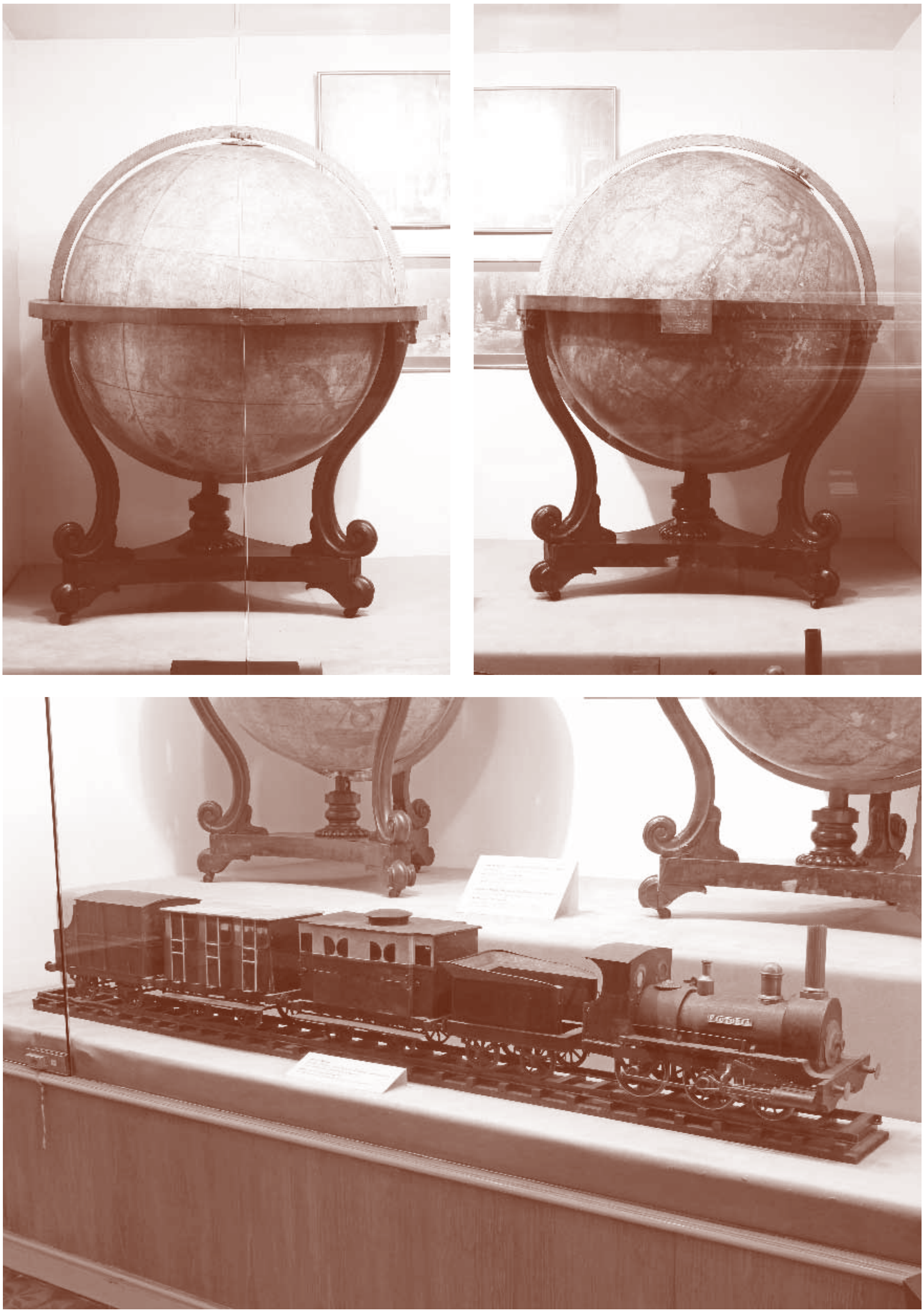

ลูกโลกจำลองสภาพภูมิประเทศและแผนที่ดาวนพเคราะห์ และรถไฟจำลอง
เป็นเครื่องราชบรรณาการจากสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ
ส่งมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จัดแสดง ณ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง (Sir John Bowring) อัครราชทูตผู้อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ มาเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๘ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งข้าหลวงอังกฤษที่ฮ่องกง

ปีพุทธศักราช ๒๓๙๘ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๕) อังกฤษส่งราชทูตเข้ามาอีกครั้ง โดยมีเซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง เป็นราชทูต เบาว์ริ่งได้บันทึกไว้ว่า *"ดูมีคนไทยพูดอังกฤษได้หลายคนจนกระทั่งข้าราชการผู้น้อย ซึ่งนำสาส์นมาให้เบาว์ริ่ง"* และเบาว์ริ่งเล่าว่าได้ยินข่าวว่า ***"พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเคยอ่านหนังสือภาษาอังกฤษของเซอร์วอลเตอร์ สกอตต์ (Sir Walter Scott) นักเขียนนวนิยายชั้นเอกของอังกฤษในยุคนั้น จนเอาชื่อหนังสือเล่มนั้นพระราชทานเป็นนามเรือ"*** นอกจากนี้ เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ได้เฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิด และได้บันทึกไว้ว่า ***"พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้สม่ำเสมอ สงบเงียบและน่ารัก อาจจะเป็นเพราะทรงระมัดระวังและทรงมีนโยบาย จึงไม่ค่อยจะทรงเกี่ยวข้องในราชการ"*** และในห้องที่ประทับของพระองค์ เบาว์ริ่งกล่าวว่า ***"ถ้าจะดูเครื่องเรือนและของตกแต่งอย่างอื่นๆ ก็จะรู้สึกเหมือนกับว่าเป็นบ้านของคนอังกฤษ"***[๔๑]

จากหนังสือเรื่อง เซอร์ยอนโบว์ริงเข้ามาเมืองไทย แปลแต่งโดย นายเพ่ง พ.ป. บุนนาค ได้กล่าวถึง *"วันที่ ๒๗ มีนาคม (พุทธศักราช ๒๓๙๘) ...ในเรือลำที่สองนี้ได้มีคนไทย์อย่างเฉียบแหลมออกมาด้วยคนหนึ่ง ซึ่งเรียกชื่อกันว่ากับตันดิ้ก และว่ามาแต่วังน่า ซึ่งเปนกับตันบังคับการเรือลำหนึ่งของวังน่า...ได้บอกว่าวังน่าได้ทรงสอนให้พูดภาษาอังกฤษ และพูดยกยอเราว่าเมืองไทย์คงจะได้ติดต่อกับอังกฤษสนิทสนมกันเข้าสักวันหนึ่ง...และว่าวังน่าได้ทรงมีสมุดเครื่องหมาย (มาร์แย๊ตโค๊ดสิคแนลสำหรับเรือค้าขาย) และอยากจะได้สมุดสิคแนลของกระทรวงทหารเรืออังกฤษจะได้หรือไม่ และทั้งขอดูเครื่องจักรของเราด้วย..."*[๔๒]

---

[๔๑] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต พงศาวดาร ๙ รัชกาลแห่งราชวงศ์จักรี**, (กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์ริเวอร์ บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), ๑๙๕, ๑๙๗.

[๔๒] นายเพ่ง พ.ป. บุนนาค, **เซอร์บอนโบว์ริงเข้าเมืองไทย**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมนุ่ม วัฒนวงศ์ ณ อยุธยา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๙), ๗-๘.

วันที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๘ เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเป็นทางการ ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสโต้ตอบกับเซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง *"...ได้มีรับสั่งถามว่าการทำหนังสือสัญญาได้แล้วเสร็จทุกอย่างหรือ มีพระราชประสงค์จะได้เห็นหนังสือสัญญาเพื่อจะได้วินิจฉัยด้วยพระองค์เอง แลจะได้ปรึกษาหารือโต้เถียงเรื่องข้อสัญญากับวังน่า..."*[๔๓]

วันที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๘ เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้บันทึกสภาพแวดล้อม เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไว้เข้าเฝ้าวังหน้าและการต้อนรับของวังหน้า ดังความในบันทึกว่า

"วันนี้ได้ไปสนทนากับวังน่า การที่จัดรับก็โอ่อ่าเกือบเหมือนกันกับวังหลวง ที่จัดรับพิธีแขกเมืองเมื่อวานนี้ แต่ว่าเป็นการที่ได้ประสบสู่ความเจริญในยุคใหม่ยิ่งกว่ากัน และแสดงให้เห็นว่ามีความรู้ดีกว่าในทำเนียมฝรั่ง ในเวลาที่เราขึ้นท่าเรือ มีนายทหารและกองทหารมาคอยรับ ไม่มีแคร่มาคอยหามเอาเราไป และใช้รถม้าคอยรับแทนแคร่หลายคัน เราได้ขึ้นรถเข้าไปในวัง ผ่านแถวทหารที่ยืนรายสองข้างทางยาวกว่าสิบเส้น แต่ทหารเหล่านั้นโดยมากแต่งตัวอย่างประหลาด และถืออาวุธต่าง ๆ มีธนู หน้าไม้ ง้าว ทวน และโล่ดั้งรูปแปลกต่างกัน ต่อไปก็ถึงแถวทหารตั้งแถวยืนรายยาวประมาณเท่ากัน และเห็นชัดได้ว่าทหารพวกนี้ ได้รับความฝึกหัดด้วยครูทหารฝรั่ง และต่อมาก็ถึงแถวช้าง แต่งตัวด้วยเครื่องรบสำหรับศึกมีคนขี่ประจำทุกตัว แล้วถึงกองทหารปืนใหญ่ แต่งตัวคล้ายกับทหารปืนใหญ่อังกฤษ ซึ่งเห็นชัดได้ว่าได้รับความฝึกหัดอยู่ในยุทธวินัยอันดี เราได้เห็นม้าหลายตัวผูกเครื่องอานอย่างมีราคาและแต่งที่ศีรษะและน่าอกม้าอย่างสวยงาม ม้าตัวหนึ่งเปนม้าพระที่นั่งตัวโปรดของวังน่า ม้าเหล่านี้เลี้ยงดูอ้วนพีงามดีทุกตัว แล้วเราจึงได้ไปถึงที่พักขุนนางซึ่งอยู่ริมกำแพงพระราชวังชั้นใน เจ้าพนักงานได้เอาบุ้หรี่และกาแฟมาเลี้ยง แล้วเจ้าพนักงานก็มาเชิญเราเข้าไปยังท้องพระโรง แล้วได้ยินเสียงกลองตีขึ้น (เข้าใจว่ามหรทึก) พวกขุนนางที่เข้าไปก่อนเรา ก็ลงหมอบคลานเข้าไปในท้องพระโรง แต่ข้าพเจ้ากับพวกที่ไปด้วยนั้น เดินตรงเข้าไปที่กลางท้องพระโรง แต่งตัวเต็มยศและสพายดาบด้วยกันทุกคน เข้าไปยืนอยู่ในกลางหมู่พวกขุนนางที่หมอบราบอยู่นั้นที่น่าพระที่นั่งได้มีเบาะวางอยู่สำหรับพวกเรานั่ง เมื่อพวกเราเข้าไปถึงน่าพระที่นั่งและได้พากันก้มศีรษะลงถวายคำนับสามครั้ง แล้วก็พากันเข้าไปนั่งที่บนเบาะซึ่งวางอยู่กับพื้น ได้มีเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ทูลเบิกข้าพเจ้าด้วยเสียงอันดัง แล้วข้าพเจ้าก็อ่านสุนทรพจน์ถวายวังน่ากล่าวความเคารพนับถือ และกราบทูลถึงการที่ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งได้เปนที่ตกลงทำกันแล้ว ทั้งกล่าวถึงความหวังใจที่เชื่อว่าได้กระทำความดีต่อกันระหว่างประเทศสยาม และบ้านเมืองของข้าพเจ้าแลชาติศาสนา ได้มีรับสั่งถามหลายอย่างถึงพระนางราชินีและเจ้านายในราชวงษ์อังกฤษ โดยที่ทรงถามถึงว่าพระชนนษา พระนางราชินีเท่าไร มีพระราชบุตรกี่พระองค์แล้ว และได้เสด็จไปยังกรุงปารีส พบกับพระเจ้าหลุยส์นะโปเลียนหรือเปล่า แล้วทรงรับสั่งถามถึงชื่อและตำแหน่งน่าที่ผู้ที่เข้าไปเฝ้ากับข้าพเจ้าด้วยทุกคน ทรงถามถึงความสุขสำราญของพวกกลาสีที่มาด้วยในเรือกับข้าพเจ้า และรับสั่งว่าเมื่อเรืออเมริกันเข้ามา พวกกลาสีเจ็บป่วยกันมาก เมื่อเรากราบทูลตอบอย่างไรได้มีเสมียนคอยจดถ้อยคำที่กราบทูลนั้น มีรับสั่งว่าข้าพเจ้าแก่แล้วยังทนความเหน็จเหนื่อย และทนอากาศน่าระดูร้อนได้ดี และคงจะเปนที่เพียงพอใจในการรับรองในครั้งนี้ กับมีรับสั่งว่ายังไม่ได้ทรงเห็นหนังสือสัญญาที่ได้ทำกันนั้นข้าพเจ้าเต็มใจในข้อสัญญาเหล่านั้นทั้งหมดหรือ และเรือไฟจะกลับออกไปเมื่อไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่า แต่พอลงชื่อหนังสือสัญญากันแล้ว เรือกลไฟก็จะได้ถอยล่องลงไปโดยทันที มีรับสั่งถามว่าข้าพเจ้าจะอยู่ต่อไปอีกสักเท่าไร ข้าพเจ้ากราบทูลว่าอีกสัก ๒ – ๓ เวลา ด้วยข้าพเจ้ามีการที่จะต้องทำที่เมืองจีนอยู่มาก วังน่าไม่ได้ทรงแต่งพระองค์สรวมพระมาลาเหมือนพระเจ้าแผ่นดิน และฉลองพระองค์ที่ทรงนั้น ก็ไม่สวยงามเสมอเหมือนกัน ได้ประทานพระโอสถกับ

---

[๔๓] **เรื่องเดียวกัน**, ๗๔.

พระสุธารสเครื่องต้นมาให้พวกเราสูบและดื่ม หีบพระโอสถนั้นทำด้วยทองคำฝังลายลงยาด้วยฝีมือช่างอย่างงามนัก แต่พอเสด็จขึ้นก็ปิดม่าน ดนตรีก็ประโคมขึ้นในทันใดนั้น เราได้หยุดพักอยู่อีกสักประเดี๋ยวหนึ่งคอยรอที่จะได้คำนับกับคนที่รู้จักกันกับเรา แต่คนเหล่านั้นไม่ได้ลุกขึ้นยืน จนกว่าที่เราได้ออกไปพ้นจากท้องพระโรง เจ้าพนักงานได้พาเราไปยังที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเปนที่วังน่าสำหรับทรงรับพรพวกพระสงฆ์ ในที่นี้ได้จัดโต๊ะสำหรับเลี้ยงอาหารกลางวันไว้พร้อมเสร็จอย่างโต๊ะเลี้ยงอาหารฝรั่ง ของที่ตั้งบนโต๊ะมีแต่ผลไม้และแช่อิ่มเท่านั้นที่เปนของไทย นอกจากนั้นขนมปังย่างอเมริกัน กับเข้าฝรั่ง พ่อครัวที่ทำกำเข้านั้น ถ้าไม่ใช่คนฝรั่งแล้วก็คงเปนคนหนึ่งที่เรียนทำกำเข้ามาแต่ฝรั่ง ได้ยินข่าวว่าการทำอาหารนั้นทรงเอาเปนพระธุระและตรวจตราโดยเลอียดยิ่งกว่าสิ่งทั้งหลายหมดทุกสิ่งทุกอย่างได้ทำด้วยความสะอาด และจัดทำเลี้ยงดูอย่างสบาย เวลารับประทานอาหารได้มีลูกเธอพระองค์หนึ่งมาประทับอยู่ด้วย แต่ไม่เสวย การเลี้ยงมีคนคอยรับใช้ควักไขว่มากตามเคย"[๔๔]

วันที่ ๑๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๘ เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ได้ไปลงชื่อในหนังสือสัญญากันที่บ้านสมเด็จ หลังจากที่ลงชื่อและประทับตรากันเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มีการชักธงเครื่องหมายบนเสาธงสมเด็จ ให้เรือกลไฟแร็ตเตอร์ทราบ มีการยิงปืนสลุตยี่สิบเอ็ดนัดทั้งที่เรือกลไฟและที่ป้อม ในเวลาค่ำของวันนั้น เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ได้ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าที่ในวังหน้า และได้บันทึกว่า

"วังน่าเปนคนมีปัญญาความคิด ฉลาดและเงียบขรึม และอ่อนโยนดี จากปัญญาความคิดที่ฉลาดจึงไม่ค่อยจะทรงเกี่ยวข้องกับทางราชการ ตั้งแต่ท่าน้ำที่เราเดินขึ้นไปจนถึงพระราชวัง ได้ปูเสื่อลาดตลอดทาง ห้องที่ประทับเหมาะดีและตกแต่งเข้าทีดี เว้นแต่ที่ชักพัดแขวนสูงเกินไปจนติดเพดานสูงเท่านั้น ถ้าไม่ฉนั้นแล้วการที่ใช้เครื่องตกแต่งเกือบจะทำให้เชื่อว่า เข้าไปอยู่ในบ้านผู้ดีฝรั่ง ทรงรับสั่งสนทนาด้วยภาษาอังกฤษได้ดีเปนที่ไพเราะพอฟังได้ ซึ่งเห็นได้ว่าเปนผู้ที่ได้เล่าเรียนเพาะปลูกความรู้ด้วยอย่างดี และทั้งมีห้องสมุดหนังสืออังกฤษที่เลือกคัดด้วยอย่างดีและมากกับมีเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับใช้ทำเครื่องจักร์กล เท่ากับพิพิธภัณฑ์อันหนึ่ง กับตัวอย่างวิชาช่างหลายอย่างที่ได้เจริญดีขึ้นในสมัยปัจจุบัน โดยมีตัวอย่างเรือกลไฟขนาดย่อมและตัวอย่างเครื่องอาวุธต่าง ๆ ได้มีพิณพาทเล่นตลอดเวลาในคืนวันนั้น ข้าพเจ้าชอบเครื่องดนตรีอย่างหนึ่งที่ทำด้วยผิวไม้ ใช้ตีบนผิวไม้ฟังเพราะดีเรียงกันเปนแผ่นต่อกันยาวประมาณสัก ๗ ฟิตส์ ได้ทรงลองเล่นให้ดูด้วยพระองค์เอง และประทานให้ข้าพเจ้ารู้จักลูกเธอตัวโปรดที่เรียกว่า เปีย (Pia) ได้เฝ้าอยู่ด้วย และว่ามีลูกเธออยู่ในราวยี่สิบคน องค์ใหญ่ชื่อหย๊อช เปนผู้ดีหนุ่มที่ฉลาดอายุได้สิบแปดปี เราได้เห็นจอมมารดาเปียมาแอบยืนดูอยู่ที่ประตู เปียแต่งตัวด้วยเครื่องทองและเพชรมาก แต่เมื่อเข้ามาใกล้กระทำให้เสื้อผ้าเราเปื้อนเหลืองด้วยขมิ้น วังน่ามีรับสั่งว่า เรือกำปั่นสร้างทำขึ้นได้ในประเทศสยามอยู่ในราคาตันละสิบปอนด์อังกฤษ เวลานี้กำลังต่อกำปั่นใบ น้ำหนักเจ็ดร้อยตัน สำหรับทำการค้าขายกับเมืองจีน เมื่อปีกลายนี้มีกำไรงามดี เพราะพวกเรือสำเภาแล่นไปมาไม่ค่อยจะได้ ด้วยถูกพวกโจรสลัดคอยตีปล้น วังน่ามีพระราชประสงค์จะส่งของไปถวายพระราชินีอังกฤษ แต่อยากจะทรงทราบเสียก่อนว่าพระเจ้าแผ่นดินจะส่งอะไรไปถวาย ข้าพเจ้ากราบทูลว่าของที่จะส่งออกไปถวายนั้น ไม่ต้องเปนของที่มีราคาให้มากนัก เป็นแต่ของเครื่องระลึกออกไปจากประเทสสยามแต่เพียงสักเล็กน้อยก็พอที่พระราชินีจะทรงโปรดรับรองยิ่งกว่าของที่มีค่า"[๔๕]

---

[๔๔] **เรื่องเดียวกัน**, ๗๖-๗๙.
[๔๕] **เรื่องเดียวกัน**, ๘๖-๘๗.

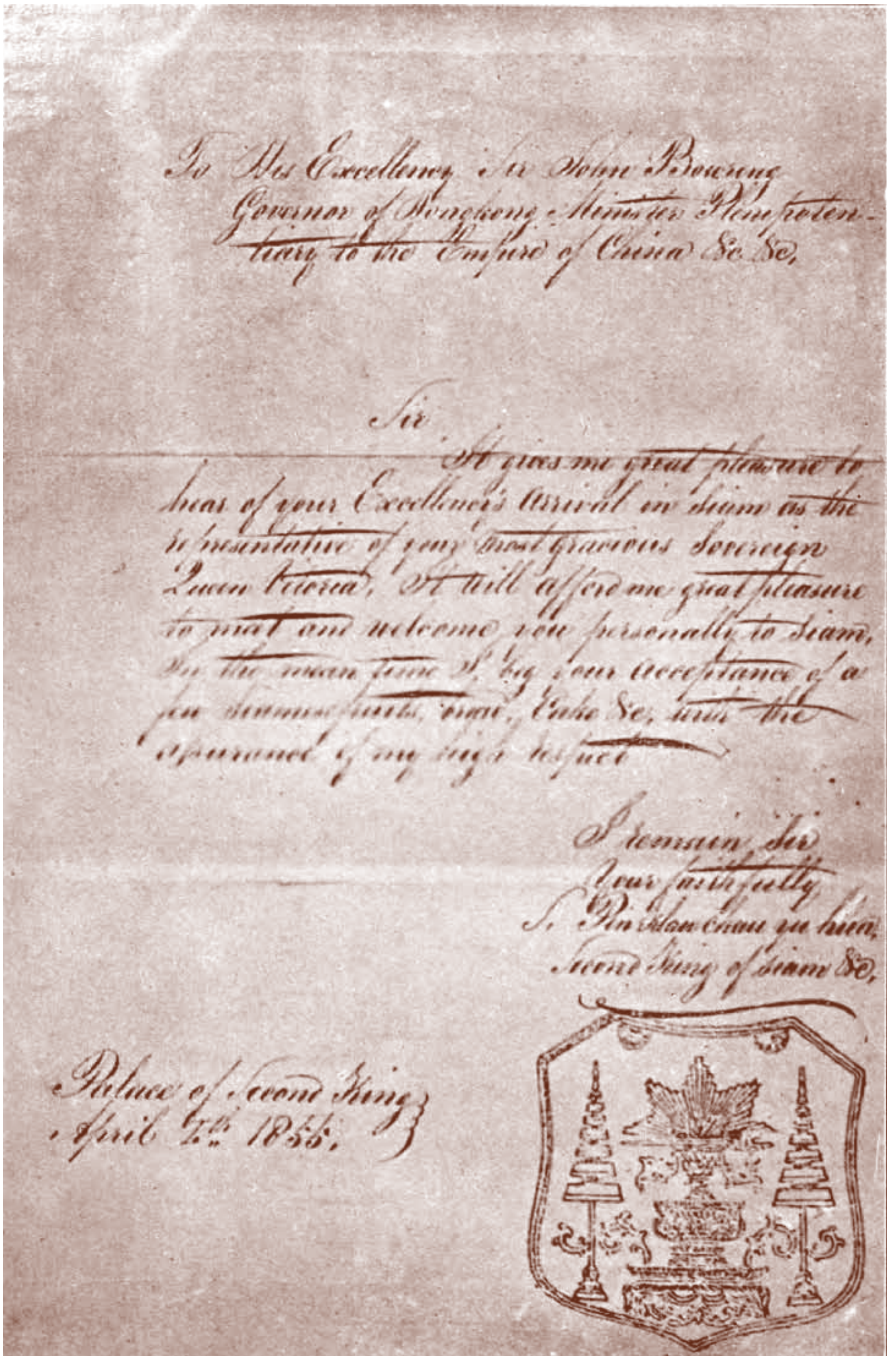

To His Excellency Sir John Bowring
Governor of Hongkong Minister Plenipoten-
tiary to the Empire of China &c &c,

Sir
It gives me great pleasure to
hear of your Excellency's Arrival in Siam as the
representative of your most gracious Sovereign
Queen Victoria. It will afford me great pleasure
to meet and welcome you personally to Siam,
In the mean time I beg your acceptance of a
few [illegible], [illegible], Cake &c, with the
assurance of my high respect

I remain, Sir
Yours faithfully
S. Pinklau Chau yu hua,
Second King of Siam &c,

Palace of Second King
April 7th 1855,

พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง

ลักษณะการออกพระนามหรือการลงพระนามของพระมหากษัตริย์ไทยทั้งสองพระองค์ดังกล่าวข้างต้นนี้ รวมไปถึงการส่งคณะทูตานุทูตไปเจริญพระราชไมตรี ณ ต่างประเทศ คณะทูตจะประกอบด้วยข้าราชการวังหลวงและข้าราชการวังหน้าร่วมกันไป ดังเช่นในคราวที่สยามส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษในพุทธศักราช ๒๔๐๐ คณะทูตจะประกอบด้วยพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) บุตรสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่เป็นราชทูต จมื่นสรรเพธภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นอุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (ด้วง) เป็นตรีทูต หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร) เป็นล่ามหลวง จมื่นราชามาตย์ (ท้วม บุนนาค) และนายพิจารณ์สรรพกิจ (ทองอยู่ กัลยาณมิตร) เป็นผู้กำกับเครื่องราชบรรณาการ พร้อมด้วยคณะผู้ติดตามอีกรวมทั้งสิ้น ๒๘ คน (ตามบัญชีรายชื่อทูตในพระราชหัตถเลขา

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการต่างประเทศ) ซึ่งในคณะทูตที่อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการออกไปเจริญพระราชไมตรีกับอังกฤษนี้ มีจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (ด้วง) บุตรพระนมนางของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าหลวงเดิมในพระบวรราชวัง ซึ่งเป็นตรีทูต นายพิจารณ์สรรพกิจ (ทองอยู่ กัลยาณมิตร) บุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์เป็นผู้กำกับเครื่องราชบรรณาการ เป็นข้าราชการจากวังหน้าร่วมไปด้วย

จากหนังสือพิมพ์ไทมส์ วันอังคารที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๐๐ ระบุว่า *"ข้อมูลเกี่ยวกับคณะทูตสยามที่เดินทางมาเยือนประเทศอังกฤษนี้ กล่าวกันว่าท่านราชทูตและอุปทูตได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์พระองค์ที่หนึ่งของสยาม ส่วนตรีทูตนั้นโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์พระองค์ที่สอง เพราะที่ประเทศสยามจะมีพระมหากษัตริย์อยู่ด้วยกันสองพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ที่หนึ่งทรงโปรดฯ ส่งราชทูตและอุปทูตมารวม ๒ ท่าน ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ที่สองทรงโปรดฯ ส่งราชทูตมาหนึ่งท่าน..."*

หนังสือพิมพ์ลอนดอนการ์เซ็ตต์ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๐ ระบุว่า *"ปราสาทวินด์เซอร์ วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๐๐ วันนี้คือวันเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีแห่งประเทศอังกฤษ ฯพณฯ พระยามนตรีสุริยวงศ์ ท่านราชทูตคนที่หนึ่ง และจมื่นสรรพ์เพธภักดี ท่านราชทูตคนที่สอง จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร่วมด้วยจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ราชทูตจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เข้าเฝ้ารอรับเสด็จเพื่อทูลเกล้าถวายสารตราตั้ง และพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว..."* [๔๖]

คณะราชทูตไทยที่เดินทางไปประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๐
เพื่อเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เป็นการเจริญพระราชไมตรี

---

[๔๖] กรมศิลปากร, **ข้อคิดเห็นสื่อมวลชน เรื่อง คณะทูตสยาม ณ ประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๐๐ - พ.ศ. ๒๔๐๑)**, (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์กรมศิลปากร, ๒๕๕๖), ๑๘, ๕๐.

ภาพเขียนลายเส้นฝีมือจิตรกรชาวต่างประเทศ คณะราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๐

ภาพเขียนลายเส้นฝีมือจิตรกรชาวต่างประเทศ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูต (คนกลาง) จมื่นสรรเพธภักดี (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นอุปทูต (คนขวา) และจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (ด้วง) เป็นตรีทูต (คนซ้าย)

ข้อความที่ประกาศตั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูตไปลอนดอนเมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๔๐๐ นั้น ก็ต้องออกพระนามพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ดังปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการตั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์เป็นราชทูตว่า

“สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม และสมเด็จปวเรนทราเมศวรมหิศวเรศรังสรรค์พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศสยามทั้งสองพระองค์ ขอประกาศแก่คนนอกประเทศ ในประเทศทั้งปวงเป็นอันมากฤๅผู้เดียว บรรดาที่จะได้อ่านและฟังแลรู้ความในหนังสือนี้ให้ทราบและเชื่อเป็นแน่ว่า เราพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองแลเสนาบดีได้มีความประสงค์จะส่งทูตานุทูตไปจำทูลพระราชสาส์นส่งเครื่องราชบรรณาการทรงยินดีไปยังสมเด็จพระนางวิกตอเรียมหาราชินี พระเจ้ากรุงบริตาเนียถึงกรุงลอนดอน...”[๔๗]

และเมื่อคณะทูตานุทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีในพุทธศักราช ๒๔๐๐ นั้น ปรากฏว่าคำทูตทูลถวายมอบพระราชสาสน์แด่สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียมหาราชินี พระเจ้ากรุงบริตาเนียนั้นก็ต้องอ้างว่ารับพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบวรราชโองการพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ดังนี้

“ข้าพระพุทธเจ้าทูตานุทูตสยามทั้งปวง คือ พระยามนตรีสุริยวงศ์ ราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี อุปทูต จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ตรีทูตๆ พวกนี้ได้รับพระบรมราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามพระองค์ใหญ่ ผู้เป็นใหญ่แก่ประเทศราชต่างๆ ที่ใกล้เคียง คือ เมืองลาว เมืองกัมโพชา เมืองมลายู หลายเมืองแลที่อื่นๆ และรับพระบวรราชโองการมารพระบัณฑูรสุรสิงหนาทในพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศวรมหิศวเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าประเทศสยามพระองค์ที่สอง โปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระบรมราชสาส์นและพระบวรราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการเป็นส่วนในพระบรมบวรราชวัง ซึ่งเป็นของทรงยินดีออกมาคำนับเจริญทางพระราชไมตรีแด่พระองค์ท่าน ซึ่งเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงบริตาเนียผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ทรงพระเดชานุภาพมาก ในพระราชอาณาจักรอันรวมกัน คือ ทวีปบริตาเนียใหญ่ และไอย์แลน แลกอลอนีนานาประเทศต่างๆ *บัดนี้ได้มาถึงที่เฉพาะพระองค์ท่านพร้อมทั้งพระราชสาส์นและเครื่องมลคลราชบรรณาการ ได้นำเข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระองค์ท่านในกาลบัดนี้แล้ว อนึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอกราบถวายบังคมทูลให้พระองค์ท่านแน่พระไทยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหญ่และพระองค์ที่สองทรงเห็นว่า ทางพระราชไมตรีกรุงบริตาเนียกับกรุงสยามได้ต่อติดสนิทชิดชมชัดแจ้งกว่าแต่ก่อน ในกาลบัดนี้นั้นก็ด้วยความดำริห์ของพระองค์ท่าน ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงบริตาเนียได้ทรงจัดเป็นเดิมเหตุ ให้เป็นกุญแจทำให้เป็นพระเกียรติยศแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ และบ้านและเมืองสยามนี้ประจักษ์มากเป็นหลายประการ มีความกล่าวแจ้งถ้วนถี่ในพระราชสาส์นนี้แล้ว บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าทูตานุทูตทั้งปวงชาวสยามซึ่งมาครั้งนี้ได้อาศัยพระเดชานุภาพ พระเมตตากรุณาปรานีแลอนุเคราะห์ของพระองค์พระเจ้ากรุงบริตาเนียได้โปรดให้เรือรบไปรับมาแต่กรุงเทพมหานครในท้องทะเล และส่งต่อๆ มาตามทางจนถึงกรุงลอนดอนโดยความสุขสวัสดิ์สะดวกสบายปราศจากอันตรายต่างๆ ข้าพระพุทธเจ้าทูตานุทูตทั้งปวงขอถวายความสัตย์ว่า ได้รู้พระเดชพระคุณพระองค์ท่านเป็นอันใหญ่ยิ่ง แล้วจะไม่ลืมลบหลู่พระเดชพระคุณพระองค์ท่านเลยๆ แลขอรับ*

---

[๔๗] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, **เรื่องเดิม**, ๑๕๒ – ๑๕๓.

พระราชวโรกาศเพื่อจะถวายพระราชสาส์นแลเครื่องมงคลราชบรรณาการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองพระองค์แก่พระองค์ท่านซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงบริตาเนีย ณ กาลบัดนี้ ***ขอพระองค์ท่านได้โปรดทรงรับไว้ให้เป็นพระเกียรติยศสมพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามและสมเด็จพระปวเรนทราเมศวรมหิศวรเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าประเทศสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าอยู่หัวของข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์นั้นเทอญ*** *ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดฯ”*[๔๘]

ภาพเขียนลายเส้นเครื่องราชบรรณาการ ได้แก่ เครื่องราชูปโภคและเครื่องสูง ที่จำลองแบบนำไปถวาย สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๐

เครื่องราชบรรณาการฝ่ายพระบวรราชวังที่ส่งไปถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียนั้น ประกอบด้วย

๑. ขันน้ำทองคำลงยา มีพานรอง
๒. กระโถนทองคำลงยา
๓. ซองบุหรี่ทองคำลงยา
๔. ฉลองพระองค์กรองทอง ๒ พระภูษา ๒
๕. พระกลด ๒
๖. พระแสงทวน คร่ำทอง เครื่องทองประดับทับทิม ๒
๗. พระแสงตรี ๒
๘. พระวอ

คณะทูตสยามขณะเข้าเฝ้าฯ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์นตามโบราณราชประเพณีไทย

[๔๘] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๕๓ – ๑๕๔.

เช่นเดียวกันในปีมะโรง พุทธศักราช ๒๓๙๙ พระเจ้ากรุงสยามมีพระราชสาส์นไปถึงประธานาธิบดีอเมริกา ความว่า

"สมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยามเป็นใหญ่ได้ครอบครองพระราชอาณาจักรสยามราษฎร แวดล้อมด้วยนานาประเทศราชชนบทต่างๆ ทุกทิศ คือลาวโยน ลายเฉียงใน ทิศพายัพแลอุดร ลาวกาวแต่ทิศอิสาณจนบูรพ์ กำโพชาเขมรแต่บูรพ์จนอาคเนย์ เมืองมลายูเป็นอันมาก แต่ทิศทักษิณจนทิศหรดีแลบ้านเมืองกะเหรี่ยงบางเหล่าแต่ทิศประจิมจนพายัพแลข่าชองแลชาติต่างๆ อื่นๆ อีกเป็นอันมาก และเป็นผู้ประจักษ์ในภาษามคธและคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาขอเจริญทางพระราชไมตรีมายังแฟรงกลิน เปียศ ปริศเดน ผู้บังคับการแผ่นดินยุในติศเตศอเมริกา"[๔๙]

เมื่อประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียร์ซ ประธานาธิบดีคนที่ ๑๔ แห่งสหรัฐอเมริกาได้รับพระราชสาส์นแล้วส่ง "มิศตะโตน เซนฮาริด" (นายแฮรี่) มาเจรจาความไมตรีขอทำสัญญาใหม่กับเมืองไทยเมื่อ พุทธศักราช ๒๓๙๙ มิศตะโตน เซนฮาริดได้มาถึงนอกหลังเต่าตรงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตรอัฐศก โดยเรือกำปั่นรบกลไฟ "แซนแยกซินโต" ในพระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถึงประธานาธิบดีดังกล่าวมาปรากฏความในพระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีเมื่อปีมะโรง พุทธศักราช ๒๓๙๙ นั้นว่า

"ครั้นมาเมื่อวันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑๒ ค่ำ ***โตนเซนฮาริศ อิศเกว ทูตของท่าน (ประธานาธิบดี) กับพวกอเมริกันทุกคน ก็ได้ขึ้นไปในพระบวรราชวังเข้าเฝ้าสมเด็จพระปวเรนทราเมศวรมหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นพระเจ้าน้องของกรุงสยาม และเป็นพระเจ้าประเทศสยามที่สองรองกรุงสยามอยู่ในบัดนี้ จึงได้ถวายเครื่องราชบรรณาการบางสิ่ง แล้วได้รับราชปฏิสันถานในพระบวรราชวังนั้นโดยการอันสมควร คล้ายกับการที่ในพระบรมมหาราชวังนี้เมื่อวันหลัง*** *ครั้นมาวันภายหลังแต่วันชุมนุมใหญ่รับอักษรสาส์นของท่าน กรุงสยามก็ได้พร้อมกันกับพระเจ้าน้องของกรุงสยาม ซึ่งเป็นพระเจ้าประเทศสยามที่สองรองกรุงสยามบังคับพนักงานให้เขียนในบังคับรับสั่งตั้งผู้สำเร็จราชการทั้ง ๕ ที่ได้มีชื่อและพนักงานแจ้งในหนังสือสัญญาแล้วนั้น ให้ได้รับอำนาจอันเต็มทุกประการเพื่อจะทำสัญญา จึงกรุงสยามทั้งสองได้ลงลายราชหัตถ์และราชลัญจกรทั้งพระบรมมหาราชวัง พระบวรราชวังเสร็จแล้ว ได้มอบใบบังคับรับสั่งนั้นแก่ท่านผู้รับสั่งทั้ง ๕ ซึ่งได้มีอำนาจในการทำสัญญาฝ่ายสยาม แต่ในวันจันทร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ..."*[๕๐]

ในบันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส ซึ่งได้บันทึกการเดินทางมายังสยามเพื่อทำสนธิสัญญา ได้ระบุว่า

"ในวันอังคารที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) ในเวลาค่ำประมาณ ๑ ทุ่ม เจ้าชายยอช วอชิงตัน[๕๑] *พระโอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาเยือนข้าพเจ้า มีนายสมิทแห่งคณะมิชชันนารีอเมริกันแบบติสท์เป็นล่ามให้พระองค์ มีทหารไทยคนหนึ่งตำแหน่งเท่าพันตรีของเรา และข้าราชการอื่นๆ บางคน กับทหารคนหนึ่งของพระราชบิดาของพระองค์ตามเสด็จมาด้วย*

---

[๔๙] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๕๕.

[๕๐] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๕๕ – ๑๕๖.

[๕๑] เจ้าชายยอช วอชิงตัน คือ พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ เมื่อยังเป็นหม่อมเจ้าในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า ยอช วอชิงตัน ตามนามประธานาธิบดีคนแรกของอเมริกา คนทั้งหลายเรียกพระนามว่ายอด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามใหม่ว่า พระองค์เจ้ายอดยิ่งยศ ในรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานอุปราชาภิเษกเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และทิวงคตในรัชกาลที่ ๕

เจ้าชายยอช วอชิงตัน ทรงนำความจากพระราชบิดาของพระองค์มาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่า พระราชบิดาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียพระทัยที่ยังไม่อาจพบข้าพเจ้าได้ จนกว่าข้าพเจ้าจะได้รับการต้อนรับเป็นทางการแล้ว และว่าทันทีที่ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในท้องพระโรงแล้ว พระองค์ก็หวังว่าจะได้พบข้าพเจ้าบ่อยๆ ฯลฯ นอกจากนี้เจ้าชายได้นำความมาแจ้งแก่ผู้บังคับการเรือและบรรดานายทหารของเขาว่า ขอให้พวกเขาไปเฝ้าพระองค์เป็นการส่วนตัว เพราะพระองค์ไม่สามารถต้อนรับเขาเป็นทางการได้จนกว่าข้าพเจ้าจะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว"[๕๒]

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

"พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองทรงส่งพระราชสาส์นอันเปี่ยมไปด้วยพระกรุณายิ่งมายังข้าพเจ้า พร้อมทั้งของขวัญผลไม้งามๆ ที่สุดของประเทศสยามถึง ๘๗ จานใหญ่ๆ ผลไม้มีปริมาณมากเหลือเกิน และเห็นจะมากพอสำหรับคน ๕๐๐ คน จะกินอย่างอิ่มแปล้ ท่านขุนนางผู้ใหญ่ผู้พูดภาษาอังกฤษได้ดีวิเศษ รับหน้าที่เป็นผู้นำของขวัญมาให้เขามาในเรือที่ตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม ของขวัญจากพระเจ้าแผ่นดินยังความปลื้มเปรมให้แก่ผู้บังคับการเรือ และบรรดาสุภาพบุรุษในคณะของข้าพเจ้าทั้งหมดอย่างยิ่ง ไวยากรณ์ในพระราชสาส์นก็ถูกต้องสมบูรณ์ และการเขียนลายมือบรรจงก็งดงามมาก ทำให้ฝีมือเขียนบรรจงของเราได้อายทีเดียว อักษรแต่ละตัวเขียนอย่างไม่มีที่ติประหนึ่งว่าครูคัดลายมือเป็นผู้เขียนทีเดียว และยิ่งกว่านั้น ทั้งข้อความและการเขียน พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองเป็นผู้ทรงเองทั้งหมด

พระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง
(พระราชลัญจกร)

ถึงฯพณฯ เทาเซนต์ แฮรีส

ทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งสหรัฐอเมริกา มายังประเทศสยามฯลฯ ฯพณฯ ที่นับถือ
ศุภสาส์นของท่าน ลงวันที่ ๑๕ เดือนนี้ แจ้งเรื่องท่านเดินทางมาถึงนอกสันดอนโดยปลอดภัย ได้รับแล้ว
ข้าพเจ้ามีความยินดี ขอต้อนรับท่านและคณะผู้ติดตามของท่านสู่ประเทศของเรา
โปรดรับผลไม้ซึ่งได้ส่งมาพร้อมนี้
ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะได้พบท่านเร็วๆ นี้ ซึ่งท่านจะได้รับแจ้งให้ทราบ
ด้วยความปรารถนาดีที่สุดแด่ตัวท่าน และบรรดาสุภาพบุรุษแห่งเรือกลไฟนี้

ขอแสดงความนับถือ
ป.ส. พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองของประเทสสยามฯลฯ

พระบวรราชวัง
กรุงเทพฯ ประเทศสยาม วันที่ ๒๒ เมษายน ค.ศ. ๑๘๕๖ (พ.ศ. ๒๓๙๙)"[๕๓]

---

[๕๒] กรมศิลปากร, **บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส**, (โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕), ๔๒ – ๔๓.
[๕๓] **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๔๕ - ๔๖.

นายเทาเซนด์ แฮรีส ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้น คือวันศุกร์ที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) นายเทาเซนด์ แฮรีส ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดขบวนเรือเหมือนอย่างเมื่อวานนี้ ไปพระบวรราชวังของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง

"...มีการยิงสลุต ๒๑ นัด บรรดาทหารของพระองค์อยู่ในระเบียบวินัยดียิ่งกว่าพวกทหารของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่งเสียอีก บางคนแต่งกายแบบยุโรป มีทหารองครักษ์เดินนำหน้าเรา และเป็นทหารที่ฝึกมาแล้วอย่างดีที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็น ปืนใหญ่สนามที่ใช้ในการยิงสลุตก็ได้รับการดูแลรักษาอย่างงดงาม ท้องพระโรงโอ่อ่าหรูหราน้อยกว่าท้องพระโรงของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่ง ข้าพเจ้ายินดีที่ได้เห็นขุนนางชั้นสูงที่สุดหลายคน ที่ข้าพเจ้าได้เห็นที่ท้องพระโรงของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่ง เช่น เจ้าชายวงศาธิราชสนิทและสมเด็จองค์น้อย มาอยู่ที่ท้องพระโรงของพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองพระอนุชาด้วย..."[๕๔]

"...พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองทรงไต่ถามถึงสุขภาพของเรา พระองค์ตรัสว่า ทรงรู้ชื่อประธานาธิบดีทุกคนยกเว้นแต่ประธานาธิบดีคนที่แล้ว และทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทราบชื่อของรองประธานาธิบดีซึ่งเป็นอยู่ในเวลานี้ การเข้าเฝ้าได้ผ่านพ้นไป เราได้รับประทานอาหารแล้วก็กลับ

วันเสาร์ที่ ๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) ข้าราชการหลายคนที่ยังไม่ได้รับเชิญให้ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่สองเป็นการส่วนพระองค์ได้ไปเฝ้าพระองค์ในวันนี้...

วันพุธที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองทรงมีพระราชดำรัสมาว่าให้บรรดาเจ้าหน้าที่ที่มาถึงใหม่ไปเฝ้าพระองค์ ซึ่งบรรดาเจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็ได้ไปเฝ้าในเย็นวันนั้น และเฝ้าอยู่จนกระทั่งเย็น "[๕๕]

ภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) นายเทาเซนด์ แฮรีส ได้แต่งตั้งนายแมททูนเป็นกงสุลอเมริกัน และในวันศุกร์ที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) เวลาบ่าย ๒ โมง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้นายเทาเซนด์ แฮรีส ไปเฝ้าพระองค์ ซึ่งในเวลาห้าโมงเย็นเขาได้ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ กับนายแมททูน ดอกเตอร์วู้ด และนายเลวิส อีก ๑ ชั่วโมงต่อมา ดอกเตอร์เซมเพิ้ล และนายเฮิสเก้นก็มาสมทบ ในบันทึกรายวันของเขาได้กล่าวถึงการเข้าเฝ้าเพื่อทูลลาในครั้งนั้นว่า

"...มีเสื่อปูลาดให้ข้าพเจ้าเดินตั้งแต่ประตูใหญ่นอกวังขึ้นไปจนถึงที่ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงเรียกว่าพระตำหนักอังกฤษของพระองค์ พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองทรงต้อนรับข้าพเจ้าอย่างทรงพระเมตตาที่สุด พระองค์ตรัสภาษาอังกฤษได้วิเศษจริงๆ ทรงให้ข้าพเจ้าดูหนังสือจำนวนมาก สิ่งพิมพ์ อาวุธ เครื่องเคมีฯลฯ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นของแท้ของยุโรปหรืออเมริกา นาฬิกาแบบแปลก บอกชั่วโมงของวัน บอกวันของสัปดาห์ วันของเดือน และเดือนของปี ในที่สุดก็บอกจนถึงอายุของพระจันทร์ ชั่วโมงของวันถูกทำเครื่องหมายไว้บนลูกโลกสีฟ้าสด ตั้งอยู่เหนือนาฬิกาและหมุนไปบนเดือย ขณะเดียวกันลิ้นสีแดงของงูสีเขียวและงูสีทอง ก็หมายบอกชั่วโมงซึ่งเป็นอยู่ในขณะนั้น สิ่งของที่มีกลไก

---

[๕๔] **เรื่องเดียวกัน**, ๗๘.
[๕๕] **เรื่องเดียวกัน**, ๘๐.

ซับซ้อนนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงดูแลรักษาให้เป็นระเบียบและสะอาดสะอ้านด้วยพระองค์เอง ได้สนทนากันมากมายเกี่ยวกับสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดี และเกี่ยวกับพวกเจ้าหน้าที่ของเรือพีค๊อก (The Peacock) ผู้เคยมาที่นี่ในปีพุทธศักราช ๒๓๗๖ (คริสต์ศักราช ๑๘๓๓) พระเจ้าแผ่นดินทรงจำได้ไม่เพียงแต่ชื่อสกุลของพวกเขาแต่ละคนเท่านั้น ยังทรงจำชื่อต้นของเขาได้ด้วย และทรงถามถึงคนเหล่านั้นเกือบทุกคน

พระองค์ทรงมอบใบรับของบรรณาการจากประธานาธิบดี ซึ่งข้าพเจ้านำมาถวายพระองค์ให้แก่ข้าพเจ้า และทรงให้บัญชีรายการสิ่งของ ๔ หีบ ซึ่งพระองค์ทรงจัดให้เป็นของขวัญแก่ท่านประธานาธิบดีแก่ข้าพเจ้า หีบเหล่านี้ทำเครื่องหมายไว้อย่างประณีตมาก และพระองค์ตรัสว่า ทรงทำด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เองทีเดียว

พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สองพระราชทานเลี้ยงน้ำชา กาแฟ ชอคโกแลต ผลไม้ ขนมหวาน และอื่นๆ ทรงชงชาด้วยพระองค์เอง และได้ตรัสถามแต่ละคนว่าเขาชอบดื่มอย่างไร ใส่นมหรือไม่ใส่นมฯลฯ มเหสี ๒ องค์ในจำนวนหลายองค์ของพระองค์ประทับอยู่ด้วย ขณะที่เราอยู่ในห้องน้ำชา และทรงร่วมในการสนทนาด้วยอย่างเสรี แต่นั่งหมอบอยู่กับพื้น หมอบราบอยู่ทีเดียว ทูลลากลับเมื่อเวลาประมาณ ๑ ทุ่มครึ่ง และกลับมายังที่พักของข้าพเจ้า แล้วจัดของทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้พร้อมที่จะออกเดินทางพรุ่งนี้เช้าตรู่"[๕๖]

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้กล่าวถึงเรื่องทูตอเมริกันเข้ามาทำหนังสือสัญญา ได้ระบุถึงเครื่องราชบรรณาการที่นายเทาเซนด์ แฮรีส นำมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "ของทรงยินดีในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กระจกรูปปเรไสแดน ๒ บาน แผนที่บ้านเมืองต่าง ๆ ๖ แผ่น กระจกเงาใหญ่บานหนึ่ง เครื่องไฟฟ้าสำรับหนึ่ง ปืนชาติไรฟกาแมนบอกหนึ่ง ปืนมือเสือหีบหนึ่ง เครื่องปืน ๔ ห่อ หนังสือเรื่องต่าง ๆ ๑๐ เล่ม แผนที่เมืองอเมริกาแผ่นหนึ่ง"

ในบันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส ได้ระบุบัญชีเครื่องบรรณาการสำหรับพระเจ้าแผ่นดินสยาม องค์ที่ ๒ ไว้ดังนี้

"หมายเลข ๑ กระจกเงารูปวงรีชนิดดีเยี่ยม ๒ บาน แผ่นหนามาก ขนาด ๘๐ x ๕๖ นิ้ว กรอบไม้แข็งสลักงามวิจิตรและปิดทองระยับ

หมายเลข ๒ (ก) เครื่องไฟฟ้า ๑ เครื่อง รุ่นล่าที่สุดและได้รับความนิยมมากที่สุด มีพลังเป็นพิเศษ มีแผ่นกระจกหนา ๓๐ นิ้ว ปั่นด้วยลูกยาง ๔ ลูก มีสกรูปรับเลื่อนได้ สื่อไฟฟ้าทองเหลืองรองรับบนก้านแก้ว ๔ ก้าน ซึ่งตั้งอยู่ในช่องทองเหลือง

(ข) ขวดเลย์เดนเป็นจุดๆ ซึ่งเมื่อได้รับกระแสไฟหรือปล่อยกระแสไฟ ภายในขวดก็จะสว่าง

(ค) โลหะปล่อยกระแสไฟฟ้าร่วมสำหรับถอนไฟฟ้าออกจากขวดเลย์เดน

(ง) ระฆังไฟฟ้าซึ่งสั่นได้ด้วยอำนาจพลังไฟฟ้า มีเสียงไพเราะ ๕ ใบ ๑ ชุด

(จ) ม้านั่งฉนวน ตอนบนเป็นไม้มะฮอกกานีขัดเงา และขาเป็นแก้วตั้งในช่องทองเหลือง คนที่ยืนบนม้านั่งนี้แล้ว จะได้รับประจุกระแสไฟฟ้าจากเครื่องจักรจนเส้นผมของเขาจะตั้งตรงทีเดียว และร่างกายของเขาจะปล่อยไฟฟ้าให้เมื่อมีคนอื่นมาถูกต้องตัวเขา

(ฉ) มิเตอร์ไฟฟ้าเครื่องวัดความแรงของกระแสไฟฟ้า โดยลูกกลมจะลอยขึ้น

---

[๕๖] **เรื่องเดียวกัน**, ๑๐๙ – ๑๑๑.

(ช) กระบอกแก้วบรรจุลูกกลมทำจากแกนไม้หลายลูก ลูกกลมเหล่านี้จะลอยขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างรวดเร็วด้วยอิทธิพลของกระแสไฟฟ้า

(ซ) ลูกกลมทำจากแกนไม้อีก ๑ โหล เพื่อเอาไว้สำรอง เมื่อลูกกลมบางลูกในเครื่องมือนั้นหายไป จะได้ใช้ลูกกลมเหล่านี้แทน

(ฌ) บ้านสายฟ้า เพื่อแสดงให้เห็นผลเมื่อสายฟ้าฟาดผ่าลงบนบ้าน และแสดงให้เห็นประโยชน์ของการมีสายล่อฟ้าในอาคาร

(ญ) ชายผมยาว แสดงให้เห็นว่าไฟฟ้าจะทำให้เส้นผมของเขาลุกชันขึ้น

(ฒ) หุ่นจำลองโรงเลื่อยจักรใช้พลังไฟฟ้า เป็นหุ่นที่น่าสนใจมาก เดินด้วยเครื่องกระแสไฟฟ้า

(ณ) บ้านติดไฟฟ้า เพื่อแสดงให้เห็นว่าไฟฟ้าอาจลุกไหม้บ้านได้

(ด) นักกีฬาไฟฟ้า มีขนนกหลายอันมีสายเชือกเล็ก ๆ ผูกโยงกับขวดเลย์เดน กระแสไฟฟ้าจะทำให้ขนนกเหล่านั้นปลิวอยู่ในอากาศ เวลาปล่อยกระแสไฟฟ้าจากปืนของนักกีฬาจะทำให้พวกขนนกตกลงมาเหมือนหนึ่งว่าถูกยิง

(ต) ขนนกกระจาย ขนนกจำนวนมากถูกผูกติดกับลวดทองเหลืองด้วยสายเล็ก ๆ บนแก้วตั้ง ขนนกเหล่านี้ถูกทำให้ปลิวไปได้รอบ ๆ ด้วยอำนาจไฟฟ้า

(ถ) เครื่องไฟฟ้า ซึ่งแสดงให้เห็นตำแหน่งสัมพันธ์กันในระบบสุริยะ หรือโลก พระจันทร์และพระอาทิตย์ หมุนไปได้ด้วยกระแสไฟฟ้า มันตั้งอยู่บนขาตั้งที่มีขดลวดอยู่ในหลอดซึ่งเมื่อกระแสไฟฟ้าผ่านจะเปล่งแสงสวยงามมาก
หลอดขดลวดไฟฟ้านี้ เมื่อกระแสไฟฟ้าผ่านเข้าไปในขดลวดจะเปล่งแสงเจิดจ้า ประกายแสงสว่างวาบผ่านจากจุดโลหะแต่ละจุด

(ท) ครอบแก้วหมุนด้วยไฟฟ้า แสดงให้เห็นอำนาจอันมหัศจรรย์ของไฟฟ้าที่ทำให้วัตถุเคลื่อนไหว

(ธ) ที่วางไข่ไฟฟ้า ทำไข่ให้มีแสงสว่างด้วยไฟฟ้า

(น) เครื่องบดไฟฟ้า ประกายไฟฟ้าได้ระเบิดแกสไฮโดรเยน และทำให้เกิดเสียงดังอึกทึกมาก

(บ) ตะคันสำหรับตามไฟหรือเผาอีเทอร์และอื่น ๆ ใช้ไฟฟ้า

(ป) แผ่นหุ่นไฟฟ้า มีสายชักเลื่อนไปมาได้ มีรูปหุ่นเล็ก ๆ ตั้งอยู่ระหว่างแผ่นเหล่านี้ ไฟฟ้าจะทำให้มันเต้นขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างรวดเร็ว

(ผ) รูปหุ่นไส้ไม้บางชนิด ๒ ตัว สำหรับใช้กับแผ่นไฟฟ้าดังกล่าว

(ฝ) ภาพมหัศจรรย์สำหรับให้คนกระตุกด้วยไฟฟ้าอย่างไม่คาดฝัน

(พ) คนขี่ม้า ๖ คน ขี่ม้าหมุนไล่กันไปด้วยอำนาจไฟฟ้าตั้งอยู่บนพื้นแก้ว คนขี่ม้าทุกคนเคลื่อนไหวเมื่อได้รับกระแสไฟฟ้า วิ่งไล่กันไป แต่ไม่มีใครไล่ทันกัน

(ฟ) แบตเตอร์รี่ไฟฟ้าในขวดเลย์เดน ๔ ใบ สำหรับเพิ่มกระแสไฟฟ้าให้มีปริมาณมากเพื่อทำการทดลอง

(ภ) ปรอทผสมกับโลหะอื่น ๑ ปอนด์ เพื่อใช้ชโลมลูกยางของเครื่องจักร

(ม) การทดสอบสายตา การผสมกลมกลืนของสี เพื่อแสดงให้เห็นว่าการผสมรวมของสีทุกสีในส่วนที่ถูกต้องจะทำให้เกิดเป็นสีขาว

หมายเลข ๓ ภาพนายพลวอชิงตัน ขนาดเท่าตัวจริง ๑ ภาพ

หมายเลข ๔ ภาพประธานาธิบดีเพียร์ซ ขนาดเท่าตัวจริง ๑ ภาพ

หมายเลข ๕ ปืนสั้นของโคลท์ ๑ กระบอก ขนาด ๕ นิ้ว ด้ามงา สลักปิดทองระยับ จัดทำสวยงามเป็นพิเศษ บรรจุกล่องไม้กุหลาบ คาดด้วยทองเหลือง บุกำมะหยี่ พร้อมด้วยขวดเงินหรือทองชุบสวยงาม ดินปืน และลูกปืน

หมายเลข ๖ ปืนคาร์ไบน์เชื้อประทุของชาร์พ ๑ กระบอก ลำกล้องปืนกลมกลวง ขนาด ๓๒ ด้ามปืนทำด้วยเงินเยอรมัน เชื้อประทุของชาร์พจำนวน ๒,๐๐๐ กระสุนปืนรวมทั้งแก๊ปปลอกและหัวตะกั่วจำนวน ๑๐๐

หมายเลข ๗ หนังสือเรื่อง "Republican Court or Society in the Days of Washington" มีภาพประกอบ เย็บปกหรูหราด้วยหนังแพะนิ่มพื้นด้านของตุรกี สีเลือดหมู เดินทองระยับ ๑ เล่ม

หมายเลข ๘ หนังสือเรื่อง "American Scenery, or Principal Views in the United States" พร้อมกับคำบรรยายละเอียด เย็บปกด้วยหนังแพะนิ่มพื้นด้านของเก่าโบราณ ๑ เล่ม

หมายเลข ๙ คำบรรยายประกอบภาพเกี่ยวกับศิลปกรรม ฯลฯ ซึ่งแสดงที่งานแสดงที่นิวยอร์ค (The New York Exhibition) เย็บปกด้วยหนังแพะนิ่มพื้นด้านของตุรกี เดินทอง ๑ เล่ม

หมายเลข ๑๐ หนังสือ "Iconographic Encyclopaedia or the Arts and Sciences Fully Described and Splendidly Illustrated" เย็บปกด้วยหนังแพะนิ่มพื้นด้านของตุรกี เดินทอง ๑ เล่ม

หมายเลข ๑๑ หนังสือ "Webster's American Dictionary" ฉบับสมบูรณ์ ปกหนังแพะนิ่มพื้นด้านของตุรกี สีเลือดหมูเดินทองระยับ และเขียนลายลักษณ์อักษรว่า "ถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินสยามองค์ที่ ๒ โดยแฟรงกลิน เพียร์ซ ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา" ๑ เล่ม

หมายเลข ๑๒ แผนที่สหรัฐอเมริกา ตั้งแต่มหาสมุทรแอตแลนติค ถึงแปซิฟิค ม้วนไว้

หมายเลข ๑๓ ภาพสีทิวทัศน์ของนครวอชิงตัน ๑ ภาพ
ภาพสีทิวทัศน์ของเมืองนิวออลีนส์ ๑ ภาพ
ภาพสีทิวทัศน์ของเมืองนิวยอร์ค ตั้งแต่โบสถ์เซ้นต์ปอล
ภาพสีทิวทัศน์ของเมืองนิวยอร์ค ตั้งแต่อ่าว
ภาพสีทิวทัศน์ของเมืองบอสตัน
ภาพสีทิวทัศน์ของสภาซีเนทที่วอชิงตัน"

กระจกเงารูปวงรีชนิดดีเยี่ยม ๒ บาน
เครื่องราชบรรณาการจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ (Franklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกา
ส่งมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินสยาม องค์ที่ ๒
จัดแสดง ณ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

ภาพนายพลวอชิงตัน ขนาดเท่าตัวจริง
เครื่องราชบรรณาการจากประธานาธิบดี แฟรงกลิน เพียร์ซ (Franklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกา
ส่งมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินสยาม องค์ที่ ๒
จัดแสดง ณ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ทรงดำเนินนโยบายเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีอย่างแท้จริง เริ่มตั้งแต่การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริ่งกับประเทศอังกฤษ (พุทธศักราช ๒๓๙๘) และหลังจากนั้นได้ทำสนธิสัญญาทำนองเดียวกันเช่นนี้กับประเทศอื่นๆ อีกหลายประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา (พุทธศักราช ๒๓๙๙) ฝรั่งเศส (พุทธศักราช ๒๓๙๙) เดนมาร์ก (พุทธศักราช ๒๔๐๑) สาธารณรัฐฮานเซียติค[๕๗] (พุทธศักราช ๒๔๐๑) โปรตุเกส (พุทธศักราช ๒๔๐๑) ฮอลันดา (พุทธศักราช ๒๔๐๓) ปรัสเซีย[๕๘] (พุทธศักราช ๒๔๐๔) ออสเตรีย (พุทธศักราช ๒๔๑๐) สวีเดน (พุทธศักราช ๒๔๑๑) นอร์เวย์ (พุทธศักราช ๒๔๑๑) เบลเยียม (พุทธศักราช ๒๔๑๑) ซึ่งในการทำสัญญากับประเทศต่างๆ เหล่านี้ จะมีการมาเจรจาร่วมกันแก้ไขสนธิสัญญาในรูปแบบเดียวกันทุกครั้ง กล่าวคือ ทรงแต่งตั้งคณะกรรมาธิการเป็นผู้ดำเนินงาน โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท เป็นประธานคณะกรรมาธิการทุกชุด

การแต่งตั้งคณะกรรมาธิการแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษเริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง เข้าเฝ้าเป็นการส่วนพระองค์เป็นครั้งที่ ๒ ทรงแจ้งว่าพระองค์และพระอนุชาผู้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการ ๕ ท่าน จากเสนาบดีชั้นสูงสุด นำโดยพระอนุชา กรมหลวงวงษาธิราชสนิท โปรดเกล้าฯ ให้มีอำนาจเต็มในการเจรจาสนธิสัญญากับอัครราชทูต ดังความตอนหนึ่งในพระบรมราชโองการว่า

*“...บุคคลทั้ง ๔ รวมทั้งองค์ประธานมีอำนาจเต็มทั้งฝ่ายราชวงศ์ และขุนนางในการเจรจาต่อรองในสนธิสัญญาต่าง การจัดการแก้ไขข้อสัญญาเก่าเพื่อให้ทั้งสองฝ่ายมีสันติภาพ โดยการจัดการ่วมกับเซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษ ในการนี้ ไม่ว่าคณะบุคคลนี้จะเห็นชอบใดใด หรืออนุญาต ผู้แทนพระองค์ ก็ให้ถือว่า **พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองทรงเห็นชอบด้วย** รวมทั้งราชวงศ์และเสนาบดีสยาม...”*[๕๙]

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง “ความทรงจำ” ความตอนหนึ่งว่า

*“เวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านพิภพนั้น ภายในประเทศสยามบ้านเมืองก็เป็นปรกติเรียบร้อยกว่าเมื่อเปลี่ยนรัชกาลก่อนๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เพราะคนทั้งหลายนิยมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันหมด แต่ทางภายนอกมีเหตุเป็นข้อวิตกอยู่ ด้วยเมื่อใกล้จะสิ้นรัชกาลที่ ๓ รัฐบาลอังกฤษได้มาขอทำหนังสือสัญญาใหม่ แต่ข้างฝ่ายไทยไม่ยอมทำ เพราะเห็นว่าถ้าทำหนังสือสัญญาตามข้อความที่อังกฤษปรารถนาจะเกิดความเสียหายในบ้านเมือง ทูตอังกฤษขัดใจกลับไป จึงระแวงกันอยู่ว่าอังกฤษจะกลับมาอีก และคราวนี้จะมาดีหรือมาร้ายก็เป็นได้ทั้งสองสถาน ก็ในเวลานั้นผู้ใหญ่ในราชการ มีสมเด็จเจ้าพระยาฯ ทั้งสององค์ เป็นต้น ยังนิยมในทางรัฏฐาภิปาลนโยบายอย่างครั้งรัชกาลที่ ๓ อยู่โดยมาก **ผู้ที่มีความเห็นเป็นชั้นสมัยใหม่เหมือนอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีน้อยตัว มีชื่อเสียงปรากฏมีแต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ๑ แต่เมื่อบวรราชาภิเษกแล้วก็เอาพระองค์ออกห่าง ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ด้วยเกรงจะเป็นแข่งพระบารมีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** คงมีแต่กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พระองค์ ๑ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อเป็นเจ้าพระยาว่าที่สมุหพระกลาโหม องค์ ๑ กับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นผู้ช่วยในการต่างประเทศ ๑”*

---

[๕๗] เมืองท่าเรือฮานเซียติค (Hanseatic League) ทางฝั่งทะเลเหนือของเยอรมัน ปัจจุบันรวมเข้าอยู่กับเยอรมนี)

[๕๘] กลายเป็นเยอรมนีในภายหลัง

[๕๙] อนุกรรมการฝ่ายจัดการสัมมนาทางวิชาการด้านสนธิสัญญาและการต่างประเทศ งานฉลอง ๒๐๐ ปี วันคล้ายวันประสูติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท, **เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สนธิสัญญาและการต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์**, (ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), ๕๒.

วันที่ ๑๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๙ (คริสต์ศักราช ๑๘๕๖) ไทยเซ็นต์สัญญากับฝรั่งเศส ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ราชทูตฝรั่งเศสคือ ม. เดอ มอนติยี่ (M. de Montigny) นำเอาของขวัญมาหลายอย่าง อาทิ พระรูปปั้นทองสัมฤทธิ์ของพระจักรพรรดิและพระจักรพรรดินี ทั้งมีรถนั่งเทียมม้าแบบใหม่ รวมทั้งม้าด้วย ต่อมาพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ทรงส่งเรือกลไฟมาด้วยลำหนึ่ง[๖๐]

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้กล่าวถึงเรื่องทูตฝรั่งเศสเข้ามาทำสัญญา ๓๒ ข้อ ได้ระบุถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า *"ของสมเด็จพระเจ้าอำเปรอ (ถวายพระบาท) สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เครื่องดับไฟหนึ่ง ตู้เขียนฉากหนึ่ง ปืนโก๊มีลำกล้องหันยิงได้ ๕ นัดบอกหนึ่ง แก้วทับกระดาษหนึ่ง นาฬิกาตั้งหนึ่ง กล้องส่องดูของเล็กเป็นใหญ่หนึ่ง"*

คณะราชทูตไทยเข้าเฝ้าฯ จักรพรรดินโปเลียนที่ ๓
ณ พระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส เมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๔

---

[๖๐] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต พงศาวดาร ๙ รัชกาลแห่งราชวงศ์จักรี**, (กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์ริเวอร์ บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔), ๑๙๙.

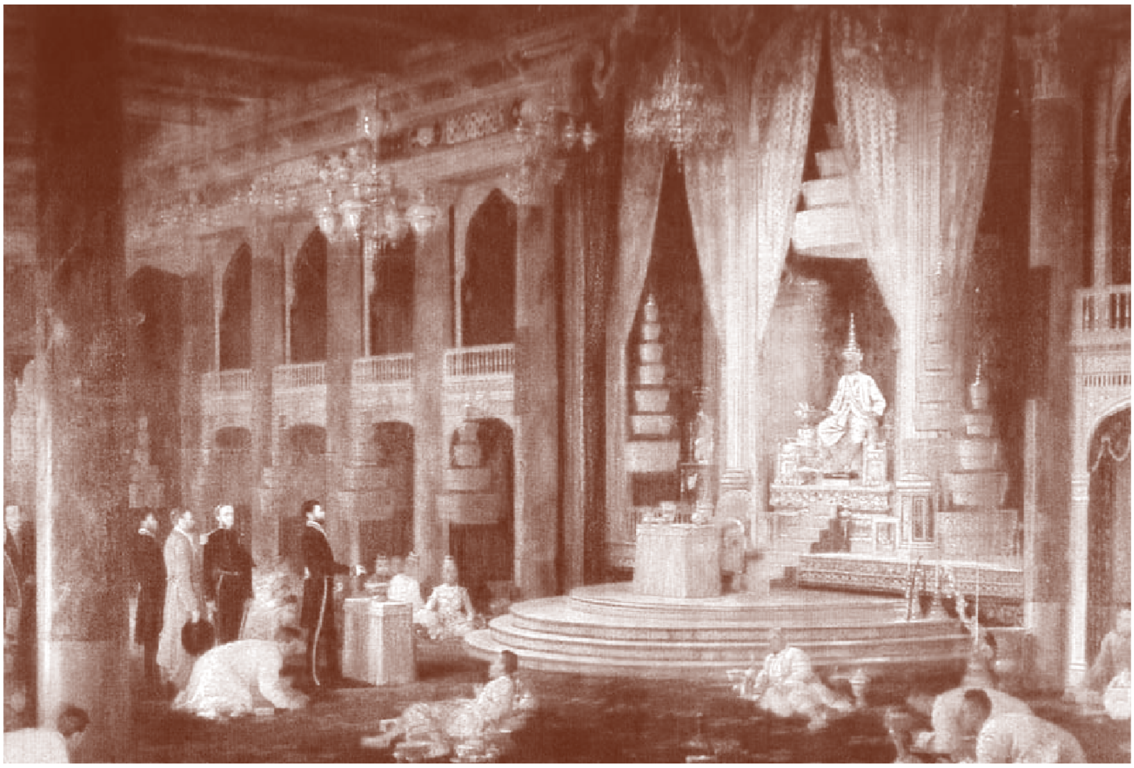

*พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกให้เมอซิเออร์ เดอ มงติญี (Monsieur de Montigny)
ราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าฯ ที่ท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม*

ในปีเดียวกันประธานาธิบดีแฟรงคลิน เพียร์ซ (President Fanklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกาส่ง มร. แฮร์รี พาร์คส์ (Harry Parkes) มาเป็นทูตเจรจาสนธิสัญญาใหม่ จนลงนามสำเร็จ

ในพุทธศักราช ๒๔๐๑ โปรตุเกสแต่งทูตเข้ามาเจริญพระราชไมตรี มีหมายรับสั่งเรื่อง ต้อนรับทูตโปรตุเกส ฉบับที่ ๔ เรื่องแขกเมืองเข้าเฝ้าวังหน้า เดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ทูลเจ้านายวังหน้า แต่งพระองค์เข้าเฝ้าให้พร้อม ความว่า

"ด้วยนายราชาอัฎนายเวรพระบวรราชวังมาสั่งว่า ด้วยพระราชานุประดิษฐ์ รับพระบวรราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า วิชิโกโรเข้ามาเฝ้าฝ่าละอองฯ ณ วันเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จออก ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เหมือนเมื่อครั้งเซอร์ยอนเบาริงเข้าเฝ้าทูลละอองฯ ให้หมายบอกจางวาง บอกเจ้ากรม บอกปลัดกรมสมุห์บัญชี กราบทูลพระราชวรวงศ์เธอ ๓ ทูลพระวรวงศ์เธอ ๒ พระองค์เจ้าชั้นหนึ่ง ๒ เป็น ๗ พระองค์ สัมพันธวงศ์เธอ ๕ พระองค์แต่งพระองค์เริ่มไปเฝ้า"[๖๑]

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้กล่าวถึงเรื่องทูตโปรตุเกสเข้ามาทำหนังสือสัญญา ได้ระบุถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสแต่งให้อิสิโดโรฝรั่งสิสุโกดิมาเรน เจ้าเมืองมเกา เป็นราชทูตนำมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า *"ของทรงยินดีในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เครื่องน้ำร้อนทำด้วยเงินสำรับ ๑ ฉากคู่ ๑ หีบเครื่องหอมหีบ ๑ กล้องส่องแฝด ๑ กล้องส่องตาเดียวขอน ๑ หีบเหล้าหวาน ๒ หีบ"*

---

[๖๑] กรมศิลปากร, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่อง ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**, ๓๓๔.

ปีพุทธศักราช ๒๔๐๓ ทูตฮอลันดาเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี โดยพระเจ้าแผ่นดินเนเธอร์แลนด์แต่งตั้งให้กองเดอรเกอเชียดเป็นราชทูต ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ได้ระบุถึงเครื่องมงคลราชบรรณาการที่นำมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า *"ของทรงยินดีในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ดาบญี่ปุ่น ๒ เล่ม เสื้อหมวกเครื่องแต่งตัวอย่างทหารญี่ปุ่นสำรับหนึ่ง ธนู ๑๖ คัน มีเครื่องสำหรับธนูพร้อม เชิงเทียนทองแดงคู่หนึ่ง ดอกไม้ทองแดงคู่หนึ่ง กระถางธูปทองแดงขอนหนึ่ง"*

ในเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๐๖ พลเรือเอกโบนาร์ดได้รับคำสั่งจากพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ ให้ส่งดวงตราเลจิออง ดอนเนอร์ (Legion d'Honneur) ประดับเพชรเป็นพิเศษ มาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นไทยเรายังไม่เคยมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบฝรั่ง พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเกียรติแก่เจ้านายและขุนนางโดยพระราชทานเครื่องยศ อาทิ กาทอง พานทอง กระบี่ หรือดาบอันมีฝักเป็นทอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงคิดจัดเครื่องราชอิสริยาภรณ์แบบฝรั่งขึ้นบ้าง ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ขึ้น และส่งไปยังพระเจ้านโปเลียนที่ ๓

หลังจากที่ไทยลงนามในสัญญากับต่างประเทศหลายประเทศขึ้น ประเทศเหล่านั้นก็ส่งกงสุลมาอยู่ในกรุงเทพฯ มากขึ้นด้วย และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดให้มีกงสุลเป็นผู้แทนประเทศไทยไปประจำกรุง ณ ต่างประเทศเช่นกัน ซึ่งในระยะต้น กงสุลของไทยที่ในยุโรป โปรดทรงใช้ฝรั่งทั้งสิ้น อาทิ เซอร์จอห์น เบาว์ริง กงสุลไทยที่กรุงลอนดอน[๖๒] กงสุลไทยที่กรุงปารีส รองกงสุลที่เมืองมาร์เซลส์ (Marseilles) กงสุลที่กรุงเบอร์ลิน กรุงลิสบอน ล้วนเป็นฝรั่งและส่วนมากเป็นพ่อค้า ในทวีปเอเซียที่เมืองปีนัง สิงคโปร์ ฮ่องกง มาเก๊า และปัตตาเวีย (ปัจจุบันเรียกจาการ์ตา) ทรงใช้พ่อค้าคนจีนเป็นกงสุลของไทย

สถานทูตฝรั่งเศส ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ข้างโรงแรมโอเรียนเต็ล

---

[๖๒] เซอร์จอห์น เบาว์ริง อดีตราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ เมื่อเกษียณอายุราชการที่อังกฤษแล้ว ก็โปรดแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายไทยคนแรกประจำอยู่ที่ลอนดอน มีอำนาจเต็มในการเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศอื่น ๆ ในยุโรปตามนโยบายของไทย และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระยาสยามานุกูลกิจ สยามมิตรมหายศ

บ้านกงสุลอังกฤษ

ตึกรับรองของหลวงสำหรับชาวต่างประเทศที่มารับราชการได้พักอาศัย อยู่ด้านเหนือของท่าเตียน ปัจจุบันคือ สำนักงานบริการจดทะเบียนธุรกิจ ๑ สำนักทะเบียนธุรกิจ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า

ผลดีจากการที่ไทยทำสัญญากับประเทศต่างๆ หลายฉบับ นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่สยามประเทศในเวลานั้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลทางเศรษฐกิจ ไทยยอมอนุญาตให้ส่งข้าวเปลือกเป็นสินค้าออกเป็นครั้งแรก ทำให้ต้องปลูกข้าวมากยิ่งขึ้น และในไม่ช้าข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยจนทุกวันนี้ และในสมัยนั้นได้มีการประกาศเตือนให้ราษฎรซื้อข้าว เพราะจะเปิดให้จำหน่ายออกนอกประเทศ ประกาศ ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะโรง นักษัตร อัฐศก (ตรงกับวันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๙๙) ความว่า

“มีพระบรมราชโองการ ให้ประกาศแก่ข้าราชการแลราษฎรชาวพระนครแลชาวนอกกรุงทั้งปวงให้ทราบว่า บัดนี้ก็เป็นต้นฝนกลางมือแล้ว ฝนก็งามดีอยู่ กลัวแต่ฝนจะมากเกินไปเสียอีก ทรงกำหนดไว้ว่า ถ้าฝนงามจนเดือน ๑๐ แล้ว จะโปรดเปิดให้ลูกค้าซื้อข้าวออกไปจำหน่ายนอกประเทศ เมื่อเปิดแล้วราคาข้าวจะขึ้นไป เพราะฉะนั้นใครที่จะใคร่ซื้อข้าวด้วยราคาถูกๆ ก็ให้รับซื้อหาเก็บไว้ใช้สอยหรือมากเหลือใช้สอย เมื่อเปิดข้าวออกนอกประเทศแล้วก็จะได้ขายเอากำไร อย่าเสียดายเงินทุนกลัวข้าวผุเลย รีบซื้อไว้เสียเมื่อราคาข้าวยังไม่ขึ้น ไม่ซื้อแล้วถ้าราคาข้าวขึ้นไปเพราะเปิดข้าวออกนอกประเทศ ก็อย่าบ่นเอาในหลวงว่าทำให้ราคาข้าวแพงขึ้น เพราะในหลวงทรงพระเมตตากรุณาแก่ชาวนาจะได้ขายข้าวได้ราคา ไม่ทิ้งนาเสียไปทำการอื่นๆ แลแก่คนนอกประเทศที่เป็นมนุษย์เหมือนกันให้ใช้ข้าวไปกินโดยสะดวกตามกำลังทรัพย์ของเขา เพราะฉะนั้นจึงเตือนชาวในพระนครที่ไม่ได้ทำนาซื้อข้าวเขากินนั้นรีบซื้อข้าวไว้จะต้องเสียเงินมากเมื่อข้าวขึ้นราคา หรืออย่าให้ต้องอายปากเลย”[๖๓]

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชารอบรู้การในพระนครและต่างประเทศ ตลอดจนขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นอย่างดี การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินวิเทโศบายเจริญความสัมพันธ์กับประเทศมหาอำนาจชาติตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งพยายามแผ่อิทธิพลครอบครองดินแดนในภูมิภาคแถบนี้ ดังเห็นได้จากประเทศเพื่อนบ้านของสยามที่ต้องตกอยู่ภายใต้อาณานิคมของประเทศตะวันตก การที่สยามส่งคณะราชทูตไปเข้าเฝ้าประมุขของประเทศในยุโรปนั้น นับเป็นเรื่องสำคัญในการสร้างความเข้าใจกับประมุขของประเทศเหล่านั้น และยังเป็นการแสดงถึงความเป็นมิตร ยืนยันให้เห็นว่าประชาชนชาวสยามพร้อมที่จะรับการติดต่อค้าขายกับประเทศอื่น ๆ อันเป็นส่วนสำคัญที่นำพาให้ประเทศชาติรอดพ้นจากวิกฤติภัยคุกคาม ไม่ต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก นำความภาคภูมิใจมาสู่ประชาชนชาวไทยจนทุกวันนี้

---

[๖๓] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**, (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘), ๙๙.

รายการวัตถุจัดแสดงนิทรรศการ

พระบวรฉายาสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะตะวันตก พุทธศตวรรษที่ ๒๕

ชนิด ผ้าเขียนสีน้ำมัน

ขนาด กว้าง ๑๖๕ เซนติเมตร ยาว ๒๗๑ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

พระบวรฉายาสาทิสลักษณ์ของพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เขียนสีน้ำมัน ภาพประทับยืนทรงฉลองพระองค์ชุดราชนาวี คาดกระบี่ และประดับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตะวันตก ตามพระประวัติกล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มักทรงเครื่องฉลองพระองค์อย่างนายทหารตะวันตก โดยเฉพาะเครื่องทรงทหารเรือ ซึ่งทรงใช้เป็นพระองค์แรกในประเทศไทย[๑] ทั้งนี้เป็นที่ประจักษ์ว่าทรงโปรดปรานวิชาการทหาร ทั้งทหารบกและทหารเรือ แต่ทรงมีความสามารถเป็นพิเศษโดยเฉพาะวิชาการต่อเรือแบบตะวันตก เมื่อได้รับพระราชทานบวรราชภิเษกแล้ว ทรงบังคับการทหารเรือวังหน้า และได้สร้างเรือรบกลไฟไว้เป็นความชอบแก่แผ่นดิน ได้แก่ เรืออาสาวดีรศ และเรือยงยศอโยฌิยาตามบันทึกของหมอบรัดเล เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ.๒๓๗๔ เล่าว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระราชทานเครื่องทรงทหารเรือ และโปรดฉลองพระองค์ทหารอย่างตะวันตกมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ความว่า “เย็นวันนี้ ขณะที่หมอบรัดเลนั่งอยู่ในห้องอ่านหนังสือ มีเสียงร้องทักเป็นภาษาอังกฤษว่า Hallo Doctor ! How do you do? เป็นอย่างไรหมอ สบายดีหรือ หมอบรัดเลได้ยินเช่นนั้น จึงหันไปดูทางนอกชานว่าจะเป็นชาวอังกฤษที่ไหนมา เมื่อได้เห็นคนรูปร่างสันทัดผิวเนื้อดำแดง แต่งตัวเป็นทหารเรือ มีกระบี่กะไหล่ทองแขวนอยู่ข้างๆ จึงเดินตรงเข้าไปหา ขณะที่หมอบรัดเลเดินตรงเข้าไปหานี้เอง นายทหารเรือผู้นั้นอดขันไม่ได้ หัวเราะออกมาดังๆ อาการเช่นนี้ทำให้หมอบรัดเลจำได้ว่าไม่ใช่ใครที่ไหนมา คือเจ้าฟ้าน้อยนั่นเอง พระองค์ทรงเครื่องทหารเรือที่ได้รับพระราชทานเมื่อเร็วๆ นี้ และการที่ทรงเครื่องมาเช่นนี้ก็โดยพระประสงค์จะทรงสัพยอกหมอบรัดเลกับภรรยาเล่นเพื่อเป็นการสนุกซึ่งพระองค์ทรงโปรด”[๒]

ผู้บันทึก จารุณี อินเฉิดฉาย

---

[๑] **สาระน่ารู้กรุงธนบุรี** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม, ๒๕๔๓), ๔๙.

[๒] **ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑๘** (องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๘), ๘๔ - ๘๕.

พระบวรฉายาสาทิสลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศิลปะ/อายุสมัย สมัยรัตนโกสินทร์

ชนิด กระดาษ เขียนสีน้ำมัน

ขนาด กว้าง ๖๔.๕ เซนติเมตร ยาว ๖๔.๕ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระบวรฉายาสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉลองพระองค์อย่างทหารยุโรป เขียนด้วยสีน้ำมันอยู่ในกรอบสลักลวดลายสีทอง แสดงถึงพระราชนิยมซึ่งทรงโปรดปรานวิทยาการทางตะวันตก โดยเฉพาะทางด้านการทหาร

ผู้บันทึก จารุณี อินเฉิดฉาย

พระแท่นเศวตฉัตร

ศิลปะ/อายุสมัย สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้แกะสลัก รักลงปิดทองประดับกระจก

ขนาด กว้าง ๒๗๕ เซนติเมตร ยาว ๒๗๕ เซนติเมตร สูง ๑๙๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระราชวังบวรสถานมงคลมาแต่เดิม สภาพเดิมชำรุด นำไปซ่อมที่ฝ่ายช่างสิบหมู่ กองหัตถศิลป์ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๙ ส่งกลับคืนมาเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๙

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งภิมุขมณเฑียร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระแท่นราชบัลลังก์บวรเศวตฉัตร เป็นพระแท่นไม่มีเครื่องยอด ทำด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกสี ฐานสิงห์และฐานเชิงบาตรซ้อน ๒ ชั้น หน้ากระดานฐานสิงห์ชั้นล่างปิดทองทึบ จำหลักลายที่ปากสิงห์ นมสิงห์ กาบเท้าสิงห์ และบัวหลังสิงห์สลักลายบัวหลังเจียด ที่ฐานเชิงบาตรชั้นล่างประดับรูปครุฑพนม ๓๑ ตัว ชั้นบนประดับรูปเทพนม ๓๒ ตัว หน้ากระดานฐานเชิงบาตรแต่ละชั้น ตลอดจนถึงพนักพระแท่น ประดับด้วยไม้ปิดทองประดับกระจกแกะลายลอย รองซับด้วยแผ่นกระจก เป็นลายกระกนกใบเทศ ท้องไม้ประดับกระจกลายลูกขนาบ คือ ลายประกับด้วยลายริ้วขนาบ ๒ ข้าง กึ่งกลางเป็นลายดอกประจำยาม ราวพนักทำด้วยไม้กลึงกลมประดับกระจกลายยา (ไม้ขุดลวดลายเป็นร่อง ประดับกระจกสีในร่องลาย พื้นปิดทองทึบ) มีตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปพระจุฑามณีวางบนพานแว่นฟ้าตรงกลางพนักพิง ด้านหน้าพนักพิงประดับกระจกสีขาวเต็มแผ่น ด้านหลังประดับกระจกลายดอกพิกุล ขอบแกะลายดอกและใบอย่างเทศ

พระแท่นเศวตฉัตรองค์นี้ มีขนาดใหญ่กว่าพระแท่นเศวตฉัตรวังหน้าสามัญ ทั้งนี้คงทำตามอย่างพระแท่นเศวตฉัตรวังหลวง[๑] เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้เป็นพระแท่นราชบัลลังก์สำหรับเสด็จออกท้องพระโรงเต็มยศอย่างใหญ่ รวมทั้งใช้ในการพระราชพิธีและการบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ ภายในพระราชวังบวรฯ ในปี พ.ศ.๒๔๐๐ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อัญเชิญ “พระเสริม” มาจากเมืองหนองคาย พระแท่นเศวตฉัตรจึงใช้เป็นที่ประดิษฐานพระเสริม ตั้งเป็นประธานในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาบ้าง และการพระราชพิธีสงกรานต์บ้าง เป็นต้น[๒]

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “ตำนานวังหน้า,” **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกเล่ม** ๔, ๑๑๗.

[๒] กรมศิลปากร, **ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕), ๕๕๖ - ๕๕๗, ๕๖๔, ๕๖๖, ๕๖๙.

พระแท่นออกขุนนางโดยปกติ

ศิลปะ/อายุสมัย สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก

ขนาด กว้าง ๑๗๔ เซนติเมตร ยาว ๒๔๑ เซนติเมตร สูง ๒๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอุตราภิมุข พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระแท่นที่ประทับออกขุนนางโดยปกติ ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระแท่นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ อย่างประทับเอนพระองค์ได้ ทำด้วยไม้จำหลักลายปิดทองประดับกระจก ตัวพระแท่นเป็นฐานสิงห์ชั้นเดียว หน้ากระดานเชิงฐานจำหลักลายประจำยามก้ามปูสลับดอกกลม หลังสิงห์และหน้ากระดานบนสลักลายบัวกระจัง พื้นทาชาดทึบ ตั้งซ้อนอยู่บนฐานหน้ากระดานเกลี้ยงอีกชั้นหนึ่ง สร้างขึ้นเพื่อเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นพระแท่นออกว่าราชการตามเวลาเช้าและค่ำ

พระบวรราชวัง เล่ากันมาว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระอัธยาศัยไม่โปรดที่จะแสดงยศศักดิ์โดยปกติโปรดที่จะเสด็จออกให้ขุนนางข้าราชการเฝ้าที่โรงรถ[๑] ทั้งนี้เข้าใจว่าประทับบนพระราชอาสน์ มิได้ประทับพระแท่นออกขุนนาง ซึ่งคงทอดไว้ยังพระที่นั่งท้องพระโรง (พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย)

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "ตำนานวังหน้า," **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๔**, ๘๙.

พระที่นั่งพุดตานทองวังหน้า

ศิลปะ/อายุสมัย สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก

ขนาด กว้าง ๑๒๗ เซนติเมตร สูง ๑๑๕.๕ เซนติเมตร

ประวัติ กระทรวงวังส่งมา

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งภิมุขมณเฑียร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระที่นั่งพุดตาน เรียกว่า “พระที่นั่งพุดตานทองวังหน้า” สร้างขึ้นเป็นของสำหรับพระราชวังหน้า ทำด้วยไม้ปิดทองประดับกระจก สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระที่นั่งพุดตานทองวังหน้า มีรูปทรงใกล้เคียงกับพระที่นั่งพุดตานวังหลวง ลักษณะเป็นพระแท่นไม่มีเครื่องยอด ประกอบด้วยฐาน ๓ ชั้น ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ ถัดขึ้นไปเป็นฐานเชิงบาตร ๒ ชั้น ด้านหน้ามีเกยลาทางขึ้น ๒ ชั้น หน้ากระดานเชิงฐานล่างสุดแกะเป็นลายเกลียวดอกประจำยามสลับกับลายดอกแปดกลีบ เหนือหน้ากระดานชักลวดบัว ๒ ชั้น ชั้นล่างประดับกระจังตาอ้อยและชั้นบนประดับกระจังเจิม ฐานชั้นสิงห์แกะสลักลวดลายกระหนกใบเทศเต็มทั้งหมด บัวหลังสิงห์แกะลายบัวกระจัง เหนือขึ้นไปประดับกระจัง ๒ ชั้น บัวปากฐานทรงบัวแวง และหน้ากระดานฐานสิงห์แกะสลักลายเกลียว เหนือหน้ากระดานมีแถวลวดบัวตกแต่งลายกระจัง ๒ ชั้น ถัดจากนั้นเป็นฐานเชิงบาตรชั้นแรก ท้องไม้ประดับกระจกลายลูกขนาบ กึ่งกลางเป็นลายดอกประจำยาม ประกับด้วยลายริ้วขนาบ ๒ ข้าง มีรูปครุฑพนมทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกรายโดยรอบ ๒๓ ตัว ถัดขึ้นไปเป็นบัวหงาย คั่นด้วยลวดบัวลูกแก้วอกไก่ ประดับแถวลายกระจังตาอ้อยทั้งด้านบนและด้านล่าง และหน้ากระดานฐานเชิงบาตรสลักลายเกลียว ตกแต่งด้วยแนวกระจังตาอ้อยและกระจังเจิมแบบเดียวกับหน้ากระดานฐานสิงห์ ฐานเชิงบาตรชั้นบนตกแต่งเช่นเดียวกับฐานเชิงบาตรชั้นล่าง ที่รอบฐานประดับรูปเทพพนม ๒๓ ตัว บัวปากฐานสลักเป็นลายบัวกลีบขนุนขนาดใหญ่ มีเกสรบัวและกระจังซ้อนกัน ๔ ชั้น ลำดับจากแถวกระจังตาอ้อย กระจังเจิม และกระจังปฏิญาณ

ฐานพระราชยานตอนบนมีพนัก ๓ ด้าน ทำด้วยงาแกะสลักและกลึงเป็นลูกมะหวด ปลายยอดแกะเป็นลายใบไม้แบบตะวันตก ด้านข้างและด้านหลังมีกระหนกใบปรือขนาดใหญ่ แกะลายกระหนกใบเทศ ฝีมือละเอียดประณีตเป็นพิเศษ พนักพิงขอบไม้แกะสลักลวดลาย ด้านหน้าประดับกระจกลายเกล็ดกระดองเต่าสีทองเต็มพื้นที่

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

แผ่นไม้จำหลัก

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ – ๕

ชนิด ไม้แกะสลัก

ขนาด กว้าง ๖๕.๕ เซนติเมตร

ประวัติ ซื้อมาจากพิพิธภัณฑ์ของหม่อมเจ้าปิยะภักดีนาถ สุประดิษฐ์ เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๙ เดิมได้มาจากพระราชวังบวรสถานมงคล

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งมุขเด็จ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แผ่นไม้แกะ กรอบทรงรี จำหลักเป็นรูปสายเข็มขัด ลายเครืออย่างเทศ แบบอิทธิพลตะวันตก ราวรัชกาลที่ ๔ – ต้นรัชกาลที่ ๕ ภายในแกะเป็นรูปโขลงช้าง พื้นเจาะทะลุเป็นรูวางระยะเสมอกัน ๖ แห่ง เดิมคงติดหมุด สำหรับตกแต่งสถาปัตยกรรมหรือประกอบเข้ากับงานศิลปกรรมอื่นๆ เดิมได้จากพระราชวังบวรสถานมงคล คงเป็นของสร้างโดยช่างฝีมือวังหน้า

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

แผ่นภาพเขียนบนผนังพระที่นั่งเอกอลงกฏ

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ปูน

ขนาด กว้าง ๖๙ เซนติเมตร ยาว ๙๐ เซนติเมตร

ประวัติ ภาพเขียนสีพระที่นั่งเอกอลงกฏ ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งได้รื้อแล้ว

สถานที่เก็บรักษา คลังพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แผ่นภาพตัดจากผนังส่วนบนด้านในพระที่นั่งเอกอลงกฏ เทคนิคเขียนสีทองบนพื้นรัก ตอนบนภาพเขียนลายเฟื่องอุบะ เชิงลายดอกพุดตาน ท้องผนังเขียนลายดอกไม้ทิพย์ แทรกด้วยรูปนกและแมลงต่างๆ ตามแบบอิทธิพลศิลปะจีน

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

ภาพพลายไฟพัทธกัลป์

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์

ชนิด สีฝุ่นบนกระดาษ

ขนาด กว้าง ๖๐.๕ เซนติเมตร ยาว ๗๒ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของอยู่ในวัดไพชยนต์พลเสพ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มาแต่เดิม พระครูบวรวิมุติ เจ้าอาวาสวัดไพชยนต์พลเสพมอบให้พิพิธภัณฑสถาน

สถานที่เก็บรักษา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป

ภาพจิตรกรรมสีฝุ่นอยู่ในกรอบไม้ แสดงภาพช้างสวมวลัยทองที่งาทั้งสองข้าง ยืนบนแท่นเบญพาด ขาหน้าผูกด้วยเชือกสีแดงกับเสาหมอ ขาหลังผูกด้วยเชือกสีแดงกับเสาเบญพาด ในภาพมีคำบรรยาย “พลายแก้วขึ้นระวางเปนไฟพัตกรรณ์”

ช้างนี้มีชื่อว่า “พลายไฟพัทธกัลป์” ที่มาของช้างพลายไฟพัทธกัลป์ไม่ชัดเจนนัก ในตำนานวังหน้าได้กล่าวว่า “เดิมชื่อ “พลายแก้ว” ขึ้นระวางเป็นช้างต้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช้างพลายที่มีชื่อเสียงในด้านความฉลาด แต่มีอุปนิสัยดุร้าย และตกมันทุกปี แทงคนที่ไปล่อ(ล่อแพน)ตายหลายคน มีรูปภาพเขียนไว้ (อยู่ที่ในพิพิธภัณฑสถาน)” ส่วนในหมายรับสั่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ปรากฏชื่อพลายไฟพัทธกัลป์ในการขึ้นระวางช้าง สมเด็จกรมพระราชวังบวรฯ ปีพุทธศักราช ๒๓๕๗ ช้าง “พลายสิงทอง” ขึ้นระวางเป็น “พลายไฟพัทธกัลป์” ช้างต้นในกรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ช้างนี้ล้มในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้บันทึก กาญจนา โอษฐยิ้มพราย

ภาพพลายไฟพัทธกัลป์

ศิลปะ/อายุสมัย รูปแบบศิลปะ รัตนโกสินทร์

ชนิด สีฝุ่นบนกระดาษ

ขนาด กว้าง ๕๗ เซนติเมตร ยาว ๘๗.๕ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของอยู่ในวัดไพชยนต์พลเสพ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ มาแต่เดิม พระครูบวรวิมุติ เจ้าอาวาสวัดไพชยนต์พลเสพมอบให้พิพิธภัณฑสถาน

สถานที่เก็บรักษา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป

ภาพจิตรกรรมสีฝุ่นอยู่ในกรอบไม้ แสดงภาพช้างตกมันถูกผูกมัดเอาไว้กับเสาไม้ ไม่ทราบนามศิลปินและปีที่สร้างสรรค์ผลงาน

พลายไฟพัทธกัลป์ที่มีชื่อเสียงทั้งความฉลาดและความดุร้าย ได้ปรากฏชื่อในตำนานวังหน้าในส่วนพระประวัติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่เลื่องลือ ในคราวนั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงม้าเจ้าพระยาสายฟ้าฟาดเข้าล่อแพนช้างพลายไฟพัทธกัลป์ที่กำลังตกมัน ณ สนามภายในพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งนับว่าเสี่ยงอันตรายเป็นอย่างยิ่ง เหตุการณ์นั้น สะท้อนให้เห็นความมั่นพระทัยในการบังคับช้างม้าและพระอุปนิสัยอันห้าวหาญของพระองค์

ผู้บันทึก กาญจนา โอษฐยิ้มพราย

ม้าพระที่นั่งและคนเลี้ยง

ศิลปะ/อายุสมัย รูปแบบศิลปะ รัตนโกสินทร์

ชนิด ไม้และปูนปลาสเตอร์

ขนาด หุ่นม้า สูง ๑๖๘ เซนติเมตร ยาว ๑๗๒.๖ เซนติเมตร

หุ่นคนเลี้ยง สูง ๑๖๗.๕ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งปฤษฎางคภิมุข พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

หุ่นม้าพระที่นั่ง จำลองลักษณะม้ามงคลมีกายสีขาว ศีรษะสีดำ กีบเท้าสีแดง สวมบังเหียนและอานม้า หุ่นคนเลี้ยงม้านุ่งผ้าลายทองสั้น ผ้าสีแดง มีผ้าปักคาดทับสีนวล ปักดิ้นทอง ไม่สวมเสื้อ

ทั้งหุ่นม้าและคนเลี้ยงม้าจำลองขนาดเท่าจริง คาดว่าใช้เป็นแบบในการจัดทำเครื่องทรงม้า และเครื่องแต่งกายคนเลี้ยงม้า

ผู้บันทึก กาญจนา โอษฐยิ้มพราย

พัชนีด้ามงา

ศิลปะ/อายุสมัย สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒

ชนิด ผ้า และ งา

ขนาด สูง ๙๒ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือเมื่อทรงผนวช เดิมอยู่ที่วัดบวรนิเวศ

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งพรหมเมศธาดา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พัชนี เดิมเป็นเครื่องยศสำหรับคฤหัสถ์ ตั้งแต่ชั้นพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนาง ต่อมาถวายให้แก่พระสงฆ์ใช้เป็นสมณบริขาร สำหรับลูกศิษย์พัดวีปรนนิบัติ หรือถือแทนตาลปัตร จึงเกิดเป็นธรรมเนียมพระสงฆ์ผู้มียศชั้นพระราชาคณะ ฐานานุกรม และเจ้าอธิการ ต่างก็ถือพัชนีเป็นเครื่องยศแทนตาลปัตรสืบมาทุกแห่ง เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชเป็นสามเณร ในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๕) ทรงถือพัชนีด้ามงาเล่มนี้ ลักษณะหุ้มด้วยผ้าไหม บัวงาจำหลักรูปพานผลไม้ ด้ามงา ถือเป็นเครื่องยศ ต่อมาสมเด็จกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ประทานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือเมื่อทรงผนวชเป็นสามเณร แล้วจึงพระราชทานมาไว้ในหอพุทธสาสนสังคหะ[๑] ครั้นเมื่อพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ทรงผนวชเป็นสามเณร ได้ทรงถือพัชนีดังกล่าวนี้ทั้งสองพระองค์[๒]

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัวไม่โปรดใช้พัชนี เพราะมีลักษณะคล้ายจวักเป็นอัปมงคล จึงให้เลิกใช้พัชนีทั้งสิ้น และโปรดให้ใช้พัดขนนกถวายงานแทน พัชนีของหลวงจึงเลิกใช้ไป ต่อมาทอดพระเนตรเห็นพระสงฆ์บางหมู่ยังใช้พัชนีกันอยู่บ้าง จึงมีพระบรมราชโองการประกาศให้บรรดาพระสงฆ์ทั้งปวงเลิกใช้พัชนี พร้อมกับทรงพระราชดำริจัดสร้างพัดรองขึ้นสำหรับแทนพัชนีใช้โดยทั่วไป[๓]

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] **ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธสาสนสังคหะ แลหอสมุดสำหรับพระนคร** (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระอินทเบญจา (สะราคำ วัตถา) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๒), ๓๙.

[๒] ราชบัณฑิตยสภา, **อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณแลพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร** (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐, ๓๐.

[๓] เริง อรรถวิบูลย์, “พัดวาลวิชนี และพัดรอง,” **ความรู้เรื่องพิธีธรรมเนียมสงฆ์ เล่ม ๑** (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๒), ๑๗๘ - ๑๘๖.

ผ้ากราบปักลายพระปิ่นและอักษรพระบวรราชวัง

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔

ชนิด ผ้าสักหลาด

ขนาด กว้าง ๕๘.๕ เซนติเมตร ยาว ๑๐๕ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งพรหมเมศธาดา (บน) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้ากราบลายพระปิ่น ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า (พานทอง ๒ ชั้น) ภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร (ฉัตรขาว ๗ ชั้น) และอักษร “พระบวรราชวัง” ในกรอบลายพันธุ์พฤกษา เป็นตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งรับบวรราชาภิเษกเสด็จประทับยังพระบวรราชวัง สร้างขึ้นครั้งแรกเพื่อถวายเป็นไทยธรรมแก่พระสงฆ์ครั้งงานบวรราชาภิเษก พ.ศ. ๒๓๙๔ ใช้เป็นเครื่องยศสำหรับสงฆ์ตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศสังฆาณัติ ว่าด้วยเรื่องถือตาลิปัตแลห่มผ้า ในวันจันทร์เดือน ๗ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ให้พระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานไตรจีวร และกราบพระที่มีตราบรมราชาภิเษก และพระบวรราชาภิเษก ถ้าจะมีกิจธุระเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวังก็ให้ครองเข้ามา โดยความนิยมพระสงฆ์ไทยสมัยก่อนมักพาดผ้ากราบบนบ่าซ้าย เป็นเครื่องประกอบสำหรับยศ[๑]

นอกจากนี้ผ้ากราบตราพระปิ่นและอักษรพระบวรราชวัง ใช้เป็นเครื่องไทยธรรมในการพระราชพิธี และการบำเพ็ญพระราชกุศลฝ่ายพระราชวังบวร ปรากฏหลักฐานในเอกสาร พระราชพิธีฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล ครั้งรัชกาลที่ ๔ เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ถวายผ้ากราบแพรต่วนปักลายพระปิ่นและอักษรพระบวรราชวังแก่พระสงฆ์สวดพระปริต การพระราชกุศลเทศนามหาชาติและจตุราริยสัจ เครื่องกัณฑ์เทศน์ ถวายผ้ากราบลายพระปิ่นตีพิมพ์ แก่พระสงฆ์ถวายเทศนาอริยสัจและเทศนามหาชาติ เป็นต้น

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] ประกาศสังฆาณัติในรัชกาลที่ ๔ ปีกุญ พ.ศ. ๒๓๙๔ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕ แลปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๖.

ผ้าทรงพระพุทธรูป

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ผ้า

ขนาด กว้าง ๑๘ เซนติเมตร ยาว ๑๔๗ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งพรหมเมศธาดา (บน) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าห่ม หรือ ผ้าทรงพระพุทธรูป พุทธศาสนิกชนนิยมถวายเป็นการกุศลแด่พระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถ พระวิหาร หรือหอพระ ตัดเย็บเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวแบบผ้าสไบ ใช้ห่มเฉวียงบ่า ผ้าทรงพระพุทธรูปมักมีสีเดียวกับจีวร สำหรับผ้าทรงพระพุทธรูปของหลวง หรือของเจ้านายถวาย มักตัดเย็บด้วยผ้ามีราคาสูงที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ เช่น ผ้าเยียรบับ อัตลัด ผ้าแพร ตกแต่งลายปักด้วยไหมหลากสี หรือปักดิ้นเงิน ดิ้นทอง และติดชายกรุย

ผ้าทรงพระพุทธรูปของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมถวายพระพุทธรูปองค์ใดไม่ปรากฏหลักฐาน สันนิษฐานว่าถวายไว้สำหรับพระพุทธภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ หรือหอพระเจ้า ภายในพระบวรราชวัง ลักษณะเป็นผ้าทอพื้นสีเหลือง ยกดอกทรงพุ่มสีแดง ติดชายครุยดิ้นทอง ชายข้างหนึ่งมีร่องรอยปักเป็นตราพระปิ่นประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ภายใต้พระเศวตฉัตร อันตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

ผ้าทรงพระพุทธรูป

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ผ้า

ขนาด ๓๕ เซนติเมตร ยาว ๑๐๗ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งพรหมเมศธาดา (บน) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าทรงพระพุทธรูป เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายพระพุทธรูปองค์ใดไม่ปรากฏเดิมคงเป็นของถวายพระพุทธรูปภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ หรือหอพระเจ้า ภายในพระบวรราชวัง ลักษณะเป็นผ้าทอพื้นสีเหลือง ยกดอกทรงพุ่มสีแดง ยอดดอกสีเขียว ชายครุยดิ้นไหม ซับใน ผ้าแพรสีแดงเลือดหมูชายข้างหนึ่งมีร่องรอยปักเป็นตราพระปิ่น ประดิษฐานบนพานแว่นฟ้า ภายใต้พระเศวตฉัตร อันตราประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

พระแท่นบรรทมจีนประดับมุก

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะจีน พุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด ไม้ประดับมุก และหินอ่อน

ขนาด กว้าง ๑๒๓.๕ เซนติเมตร ยาว ๑๙๕ เซนติเมตร สูง ๒๓๑ เซนติเมตร

ประวัติ พระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานที่เก็บรักษา คลังกลางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ส่งให้ราชบัณฑิตยสภา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙[๑] นำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ พระนคร ต่อมาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา ได้ส่งมาเก็บรักษาในคลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

สถานที่เก็บรักษา คลัง ๒ ห้องประณีตศิลป์ คลังกลาง สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตำบลคลองห้า อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

พระแท่นบรรทมไม้ประดับมุก ขาคู้ มีเพดาน ฝีมือช่างจีน ตัวเสาสลักลายโปร่ง เป็นลายเครือเถาแบบจีน ตัวดอกไม้ประดับมุก บางดอกมีอักษร “ซังฮี” ซึ่งเป็นอักษรมงคลและเป็นสัญลักษณ์มงคลตามคติความเชื่อของชาวจีน หมายถึงความสุข ความยินดี ๒ เท่า นิยมใช้เป็นสัญลักษณ์ของงานแต่งงาน ตัวพระแท่นมีพนัก ๓ ด้าน พนักแบ่งเป็นช่อง ด้านกว้าง ๒ ช่อง และด้านยาว ๓ ช่อง ด้านในประดับหินอ่อน ด้านนอกไม่มีการตกแต่ง สภาพเพดานไม้แกะสลักด้านบนหักชำรุด

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] “แจ้งความราชบัณฑิตยสภา,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๔๓ ตอน ๐ง วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๖๙, ๑๖๕๐.

พระแท่นจีนของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะจีน พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

ชนิด ไม้จำหลักทาชาดปิดทอง

ขนาด กว้าง ๘๖ เซนติเมตร ยาว ๘๘ เซนติเมตร สูง ๑๕๔ เซนติเมตร

ประวัติ อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม (เดิมจัดแสดงในพระที่นั่งบวรบริวัติ)

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระแท่นราชบัลลังก์ทรงเก้าอี้จีน ทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองร่องชาด ขาคู้ ขาและที่นั่งจำหลักรูปมังกรดั้นเมฆกับมุกไฟ ตามคติจีนหมายถึงพลัง อำนาจ ความยิ่งใหญ่ เป็นลายมงคลสำหรับกษัตริย์และผู้ทรงศักดิ์สูง พื้นทาชาดทึบ พนักหลังและพนักข้างทรงสี่เหลี่ยมสูงหลั่นลงมาเป็นลำดับ ๓ ชั้น กรอบพนักสลักลายมังกร ปลายกรอบจำหลักเป็นรูปเศียรมังกร ตัวพนักสลักเป็นช่องปะกน ภายในทำลวดลายมงคลอย่างจีน พนักหลังด้านหน้าเป็นลายมงคลสำหรับกษัตริย์ กึ่งกลางจำหลักลายมังกร ๕ เล็บดั้นเมฆเล่นมุกไฟภายในกรอบทรงกลม มีรัศมีแผ่ออกโดยรอบล้อมรอบด้วยลายเมฆและลายค้างคาว ๕ ตัว ด้านล่างเป็นลายคลื่นหนุนเทือกเขา ยอดคลื่นประกอบด้วยลายเมฆแห่งความรุ่งเรือง หมายถึงลายคลื่นทะเลที่เกิดจากการเล่นน้ำของมังกร ชาวจีนเชื่อว่ามังกรจะขึ้นจากทะเลไปอยู่บนเมฆเหนือท้องฟ้าในฤดูใบไม้ผลิหรือฤดูชุง ครั้นถึงฤดูใบไม้ร่วงหรือฤดูชิวจึงกลับไปอยู่ที่สะดือทะเล ภาพนี้จึงมีความหมายถึงฤดูชุง อันเป็นฤดูแห่งความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ลายมังกรดั้นเมฆยังเป็นสัญลักษณ์ของการเกิดฝนมีความหมายโดยรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ ลายเมฆซึ่งล้อมรอบลายมังกร หมายถึง โชค สันติภาพและความสุข และลายค้างคาว ๕ ตัว ภาษาจีนเรียกว่า “โหงวฮก” หมายถึงความสุข ๕ ประการ คือ ความมีอายุยืน สุขภาพแข็งแรง ความมั่งคั่ง มีคุณธรรม และการตายดี เป็นการให้พรในสิ่งพึงปรารถนาสูงสุดสำหรับมนุษย์ ส่วนลวดลายคลื่นทะเลใหญ่หนุนเทือกเขาและมีลายเมฆรุ่งเรืองที่ปลายคลื่น มีความหมายมงคลสำหรับผู้ปกครองประเทศ ให้ทำคุณแก่แผ่นดิน

พนักด้านหลัง จำหลักรูปอักษรจีนตัว “ฮก” (บุญ) “ลก” (บารมี) และ “ซิ่ว” (อายุยืน) ค้างคาว ๒ ตัว เป็นคำอวยพรให้มีโชค ๒ เท่า หรือโชคซ้อน และลายมังกรคู่ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ส่วนพนักข้างด้านหน้า ๔ ช่อง สลักเป็นภาพมงคล“โป๊ยเซียน” หรือ เทพยดาทั้งแปด และลายสิ่งของมงคล คือ กระเช้าดอกไม้ พัดใบกล้วย ม้วนภาพวาด แส้ หนังสือคู่ ดาบ ความหมายของภาพสลักบนพระแท่นจีนทั้งสิ้นคือคำอวยพร สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ให้มีความสุขและปกครองอาณาประชาราษฎร์ด้วยความเป็นธรรม สะท้อนให้เห็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่นำแบบอย่างงานศิลปกรรม ตลอดจนคตินิยมอย่างจีนมาใช้ภายในพระบวรราชวัง

พระแท่นจีนสันนิษฐานว่าสร้างสำหรับพระที่นั่งเก๋งจีนองค์แรก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นใหม่เป็นพระราชมณเฑียรที่ประทับภายในพระราชวังหน้า ก่อนจะรื้อสร้างพระนั่งวังจันทร์ (พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์) อันเป็นอาคารแบบตะวันตก เป็นที่ประทับต่อมาจนเสด็จสวรรคต

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

福祉千秋人樂堯天
歆盛世
旹在辛亥
慶昇平
壽齡百載民欣舜日

พระป้ายถวายชัยมงคลอักษรจีน

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะจีน สมัยรัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้

ขนาด กว้าง ๕๒.๘ เซนติเมตร สูง ๒๒๙ เซนติเมตร

ประวัติ ไม่ปรากฏที่มา เดิมจัดแสดงในพระที่นั่งบวรบริวัติ

สถานที่เก็บรักษา เก๋งนุกิจราชบริหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระป้ายถวายชัยมงคล ๑ คู่ สร้างขึ้นตามธรรมเนียมจีนในวาระสำคัญอันเป็นมงคล ตัวป้ายแกะสลักจากไม้ กรอบจำหลักลาย "ก่วยจื่อหลง" หรือลายมังกรกลาย มีความหมายเป็นสิริมงคล[๑] คั่นด้วยลาย "หัวเมฆ" หรือ "อวิ๋นโถว" มีความหมายถึงความสมปรารถนา[๒] สลับกับลายดอกไม้สี่กลีบ ทาสีปิดทอง

ตัวป้ายแบ่งออกเป็นช่องลูกฟัก ๓ ช่อง ช่องบนและและช่องล่างจำหลักลาย "เครื่องตั้ง" หรือ เครื่องมงคลจีนต่างๆ หลายชนิด เรียกว่า "จ๋าเป่า" เชื่อว่ามีอำนาจในการขจัดภูติผีปีศาจและช่วยให้สมปรารถนา[๓] ช่องกลางขนาดใหญ่ จารึกอักษรจีนปิดทอง อันเป็นเครื่องหมายสำหรับผู้มียศศักดิ์สูง ใต้แถวอักษรตกแต่งลายทองรูปขุนนางถือเครื่องหมายมงคลอยู่เคียงกับสัตว์มงคล คือ นกกระเรียนและกวาง ซึ่งมีความหมายอวยพรให้มีอายุยืนยาวยิ่งด้วยยศศักดิ์ (นกกระเรียน เป็นสัญลักษณ์แห่งความยั่งยืน แทนคำว่า "ซิ่ว" ส่วนกวางเป็นสัญลักษณ์แห่งความมียศศักดิ์ แทนคำว่า "ลก"[๔]

ข้อความที่จารึกเป็นคำกลอนถวายพระพรชัยมงคล มีคำอ่านและแปลความได้ว่า

ป้ายแรก	อายุร้อยปี ประชาราษฎร์เกษมสำราญ เฉลิมฉลองสันติสุข
ป้ายที่ ๒	บุญบารมียืนยาวพันปี ประชาราษฎร์เกษมสุข สรรเสริญทั่วหล้า
ใต้ป้ายแรก	สถาปนาเมื่อฤดูร้อน
ใต้ป้ายที่ ๒	กาลเวลาปี ซิน ไฮ้ (นับเป็นรอบ ๖๐ ปี อาจได้แก่ พ.ศ. ๒๔๕๔ หรือ พ.ศ. ๒๓๙๔)[๕]

พระป้ายถวายชัยมงคล สันนิษฐานว่าเป็นของพระราชทานจากราชสำนักจีน แด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสมงคลบวรราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๔

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] พรพรรณ จันทโรนานนท์, **ฮก ลก ซิ่ว โชค ลาภ อายุยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), ๑๕๘ - ๑๕๙.

[๒] เรื่องเดียวกัน, ๒๙๔ - ๒๙๕.

[๓] เรื่องเดียวกัน, ๒๗๑ - ๒๗๒.

[๔] เรื่องเดียวกัน, ๒๔ - ๒๕.

[๕] สุธี เตชะวิริยะทวีสิน สำนักหอสมุดแห่งชาติ อ่านและแปลความ.

โคมส่องนำเสด็จ

ศิลปะ/อายุสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง และหวาย

ขนาด กว้าง ๒๓ เซนติเมตร สูง ๔๒ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา ตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

โคมส่องนำเสด็จของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหกเหลี่ยม ครอบบนและฐานทำด้วยไม้จำหลักลงรักปิดทองทึบ ครอบบนโคมแบ่งเป็นช่องตามรูปเหลี่ยม ภายในช่องจำหลักลายหน้าสิงห์ ขอบด้านข้างแกะเป็นแถวลายเนื่อง ๒ แถว แถวบนลายเม็ดประคำและแถวล่างลายกลมมีไส้ลาย ฐานโคมทำเป็นขาสิงห์ แกะลวดลายประดับที่กาบเท้าสิงห์ ปากสิงห์และนมสิงห์ บังลมสานด้วยไม้ไผ่ จับขอบด้วยไม้ลงรักปิดทอง บังลมข้างหนึ่งทำเป็นฝาเปิด – ปิดได้ เพื่อวางประทีป (เทียนหรือตะเกียง) ไว้ภายใน ใช้สำหรับส่องนำเสด็จภายในพระราชวังเวลากลางคืน มีพนักงานชวาลาเป็นเจ้าพนักงานหิ้วโคมนำเสด็จ ๒ คน เรียกว่า “ส่องโคม” โดยกำหนดธรรมเนียมเดียวกับพระราชวังหลวง ซึ่งบัญญัติให้ผู้สัญจรภายในพระราชวังต้องถือเทียนหรือโคมส่องสว่างเป็นเครื่องแสดงตน เป็นการระวังรักษาความปลอดภัยมิให้ผู้อื่นปลอมปนเข้าในพระราชฐาน

ธรรมเนียมพนักงานส่องโคมนำเสด็จ อาจได้รับแบบอย่างมาจากจีน เห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สั่งพนักงานส่องโคมเข้ามาจากประเทศจีน ๔ คน เป็นพนักงานส่องโคมอยู่จนถึงรัชกาลที่ ๕ พนักงานเหล่านี้แต่งตัวนุ่งผ้าลายใส่เสื้อห่มแพรตามสมัย[๑]

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] หม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล, **บันทึกความจำของหม่อมเจ้าหญิงจงจิตรถนอม ดิศกุล** (กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), ๗๒ - ๗๓.

皇清
顯考諱正鄭二王之神主

พระป้ายฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศิลปะ/อายุสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้

ขนาด กว้าง ๙ เซนติเมตร ยาว ๑๕ เซนติเมตร สูงพร้อมฐาน ๓๒ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระป้าย ภาษาจีนเรียกว่า “เจียเสริน” แปลตามศัพท์ว่า “เทพประจำบ้าน”[๑] หมายถึงป้ายชื่อบรรพบุรุษชาวจีนจัดทำไว้ประจำบ้านสำหรับให้ลูกหลานเคารพบูชา เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และเชื่อว่าผู้ปฏิบัติจะมีความสุขความเจริญ

พระป้ายฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สร้างบูชาในพระราชวังภายหลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ ตัวพระป้ายทำด้วยไม้แกะสลัก จารึกอักษรปิดทอง ฐานสิงห์ กรอบพระป้ายฉลุลายมังกร ๒ ตัว ทะยานขึ้นจากทะเล ชูมุกไฟที่กึ่งกลางยอด ตอนล่างเป็นลายคลื่นหนุนเทือกเขา อันเป็นภาพมงคลสำหรับผู้ปกครอง ตัวป้ายทำซ้อน ๒ ชั้น แยกเป็น ๒ แผ่น ชั้นนอกจารึกอักษรปิดทอง ๒ แถว แถวกลางจารึกพระปรมาธิไธยและแถวขวาจารึกผู้เซ่นสรวงบูชา ชั้นในหรือลิ้นพระป้าย เขียนอักษรจีนภาษาจีนด้วยหมึกสีดำ มีอักษร ๓ แถว แถวกลางเป็นพระปรมาธิไธย แถวขวาบอกวันประสูติ แถวซ้ายบอกวันสวรรคต มีข้อความ ดังนี้[๒]

๑. อักษรจีนที่ป้ายจารึกพระปรมาภิไธย แปลเป็นไทยว่า ป้ายสถิตพระวิญญาณของพระราชบิดา ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๒ ในสมัยราชวงศ์ชิง ทรงพระนามว่า เจิ้ง (เจี่ย) แซ่เจิ้ง (แต้) ชายผู้น้อยทั้งหลายซึ่งเป็นพระองค์เจ้า เรียกว่า วิชัย เป็นต้น ร่วมกันบวงสรวงเซ่นไหว้พระป้ายนี้

๒. อักษรจีนที่ลิ้นพระป้าย แปลเป็นไทยว่า มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามเจิ้ง (เจี่ย) แซ่เจิ้ง (แต้) ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์ที่สองแห่งประเทศสยามพระองค์หนึ่งที่ทรงเจริญพระชนมายุ

คำอ่านและคำแปลอักษรจีนที่ลิ้นพระป้าย แถวขวา จารึกวันพระราชสมภพ แปลความว่า พระราชสมภพเมื่อ ๑๕ (๑๕ ค่ำ) เดือน ๑๐ (เดือนแปดตามปฏิทินจีน) ปีมะโรง (ปีอู้เฉินตามปฏิทินจีน) เวลา ๕ ทุ่ม

คำอ่านและคำแปลอักษรจีนที่ลิ้นพระป้าย แถวขวา จารึกวันสวรรคต แปลว่า เสด็จสวรรคต เมื่อพระชนมายุได้ ๕๗ พรรษา ๔ เดือน ๕ วัน คำนวณเป็นเวลา ๒๐,๙๘๓ วัน กับ ๑ ชั่วโมง

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] สัมภาษณ์ นวรัตน์ ภักดีคำ วันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙.

[๒] นวรัตน์ ภักดีคำ อ่านและแปลความ วันที่ ๓๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙.

暹國
鎮王府顯神靈位
敬奉

ป้ายเทพารักษ์

ศิลปะ/อายุสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้

ขนาด กว้าง ๑๑ เซนติเมตร ยาว ๒๒ เซนติเมตร สูงพร้อมฐาน ๕๓ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ป้ายเทพารักษ์ ประดิษฐานร่วมกับป้ายฉลองพระองค์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจารึกระบุว่าสร้างขึ้นบูชาเทพประจำพระราชวังหน้า ซึ่งน่าจะได้แก่พระภูมิ ทั้งนี้โดยธรรมเนียมการตั้งศพและการเซ่นไหว้บูชาป้ายบรรพบุรุษของชาวจีน ต้องตั้งพระภูมิด้วย กล่าวคือเมื่อตั้งศพมีการเซ่นเวลาเช้าเย็น ต้องจัดเครื่องเซ่น ๒ ที่ เซ่นพระภูมิที่ ๑ และเซ่นศพที่ ๑ เมื่อฝังศพเสร็จแล้ว จึงจัดทำป้ายสำหรับเซ่นไหว้ ผู้ที่มั่งมีมักทำป้ายพระภูมิตั้งไว้ด้วย เวลาเซ่นไหว้ก็จัดเครื่องเซ่นเป็น ๒ ที่ คือ เซ่นพระภูมิที่ ๑ เซ่นป้ายผู้ที่ล่วงลับไปแล้วที่ ๑[๑]

ป้ายเทพารักษ์ประจำพระราชวังบวรสถานมงคล ตั้งบนฐานเท้าสิงห์ กรอบสลักลายลายพันธุ์พฤกษาซุ้มจำหลักลายฉลุโปร่งเป็นรูปมังกรห้าเล็บ ๔ ตัว กงเล็บกุมสิ่งของมงคลต่างๆ ของจีน กึ่งกลางจารึกอักษรจีนภาษาจีน ปิดทอง ๑ แถว อ่านและแปลความว่า พระป้ายบูชาเทพยดาอารักษ์ประจำพระราชวังอันเป็นฐานกำลังทหารของประเทศสยาม)[๒]

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จเล่ม ๒** (องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕), ๒๑๐.

[๒] นวรัตน์ ภักดีคำ อ่านและแปลความ วันที่ ๓๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙

彌勒殿

ป้ายบูชาพระศรีอาริยเมตไตรยบรมโพธิสัตว์

ศิลปะ/อายุสมัย รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

ชนิด ไม้

ขนาด กว้าง ๑๒ เซนติเมตร ยาว ๑๒ เซนติเมตร สูงพร้อมฐาน ๒๑ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ป้ายพระโพธิสัตว์ ตั้งอยู่บนฐานบัว ประดิษฐานในซุ้มเรือนแก้วแบบเก๋งจีน ผนัง ๓ ด้านฉลุโปร่ง เป็นลายแจกันดอกไม้ กับค้างคาวลายกระหนก มีความหมายถึง ความสุข ความมีอายุยืนนาน จารึกหนังสือจีน ๓ ตัว อ่านว่า “หมีเล่อเตี้ยน” แปลตามศัพท์ คือ “วังพระเมตไตรย” หรือที่สถิตของพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยนั่นเอง[๑]

พระโพธิสัตว์เมตไตรย คือพระอนาคตพุทธเจ้า ซึ่งจะบังเกิดสืบต่อจากพุทธกาลของพระศากยมุนี ได้รับความนิยมนับถือในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวจีนอย่างมาก มักประดิษฐานไว้บูชายังหิ้งพระประจำบ้าน แยกต่างหากจากที่บูชาป้ายบรรพบุรุษและพระภูมิ เดิมพระป้ายพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรย คงประดิษฐานไว้ยังหิ้งพระประจำพระที่นั่งบวรบริวัตร ต่อมานำมาเก็บรักษาไว้กับพระป้ายฉลองพระองค์และพระป้ายเทพารักษ์

ผู้บันทึก เด่นดาว ศิลปานนท์

---

[๑] นวรัตน์ ภักดีคำ อ่านและแปลความ วันที่ ๓๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙

พระแท่นบรรทมคู่

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะฟื้นฟูโกธิคแบบอังกฤษ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ – ๒๕

ชนิด ไม้แกะสลักทาสีเขียวอ่อน

ขนาด กว้าง ๑๑๔ เซนติเมตร ยาว ๒๔๓ เซนติเมตร สูง ๒๙๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระแท่นบรรทมนี้ เดิมพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสั่งทำมาจากต่างประเทศ[๑] ลักษณะเป็นเตียงไม้ ๔ เสา มีหลังคาคลุม ซึ่งโดยปกติจะมีพระวิสูตร(ม่าน) คลุมทั้ง ๔ ด้าน มีพนักหัวท้ายยกยอดตรงกลางชูดอกบัวตูม บนพนักของพระแท่นบรรทมทั้งด้านหัวและท้ายสลักตราช้างเผือกยืนแท่น[๒] ขนาบด้วยพระวิสูตรทั้งสองข้าง ในกรอบวงกลมบนโล่รูปสี่เหลี่ยมยอดแหลม อันเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ประดับอยู่ทั้งสององค์ เสาทั้ง ๔ ต้น สลักเป็นมัดต้นกกและหัวเสาสลักเป็นรูปใบปาล์ม รองรับหลังคาซึ่งยกขอบสูงที่ตกแต่งด้วยชายคาฉลุลาย

นอกจากการฉีกแนวออกไปจากขนบเดิมที่นิยมใช้พระแท่นแบบไทยหรือจีนแล้ว ยังแสดงถึงสุนทรียศาสตร์ของศิลปะในยุคฟื้นฟูในยุโรปอีกด้วย ซึ่งเป็นการนำจุดเด่นของศิลปะยุคเก่า อาทิเช่น ศิลปะอียิปต์โบราณ กรีกโรมัน เรอเนสซองส์ บาร็อค รอคโกโกและนีโอคลาสสิคในที่สุด มาปรับปรุงผสมผสานตามแบบรสนิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ซึ่งพระแท่นบรรทมนี้ประกอบกันได้อย่างลงตัวและงดงามยิ่ง เป็นการผสมผสานลวดลายสลักเลียนแบบผ้าฉลุโปร่งประดับโดยรอบหลังคาอย่างศิลปะโกธิค ในขณะที่เสาทั้ง ๔ ต้นสลักลายต้นกกมัดเข้าด้วยกันและที่ยอดเสานั้นเป็นรูปใบปาล์มอย่างอียิปต์โบราณ รวมทั้งยังใช้สีวรรณะเย็นที่นุ่มนวลอบอุ่นอย่างนีโอคลาสสิคมาทาตกแต่งอีกด้วย ที่สำคัญยังนำลวดลายแบบไทยมาออกแบบเป็นตรา (Coat – of – Arm) ประดับบนพนักได้อย่างกลมกลืนและลงตัวที่สุด ทั้งนี้อาจนับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำตราแบบนี้มาใช้ในสยามเป็นพระองค์แรกก็เป็นได้

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

---

[๑] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานวังหน้า**, (๒๕๓๖), ๑๓๑.

[๒] **เรื่องเดิม.** หน้าเดียวกัน.

พระฉาย

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะฟื้นฟูบารอก-รอคโกโก อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕

ชนิด ไม้แกะสลักทาสีทอง, กระจก

ขนาด กว้าง ๑๑๙ เซนติเมตร สูง ๒๖๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มาแต่เดิม เคยนำไปจัดแสดงที่พระรามราชนิเวศน์ เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๕ และภายหลังนำกลับมาจัดแสดง ณ ห้องบรรทมใหญ่ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๓๗

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กระจกบานใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในกรอบไม้จำหลักลาย ด้านบนแกะเป็นพรรณพฤกษาทอดยอดตีวงโค้งม้วนเป็นยอดสูงสุด (Rocaille) แล้วทอดกิ่งก้านลงมาคลุมทั้งซ้ายขวาของกรอบกระจก เชื่อมลวดลายระหว่างกรอบนอกด้วยลายรักร้อยเป็นสายลงมาบรรจบกับกรอบด้านในซึ่งมีจุดศูนย์กลางเป็นรูปมงกุฎที่วางบนเปลือกหอยมุก (Rocaille) และพรรณพฤกษายอดของมงกุฎประดับด้วยไม้กางเขน กรอบกระจกรองรับด้วยขาตั้ง ๒ ขา ขนาบด้วยเสาเกลียวซึ่งมียอดเป็นแจกันฝรั่ง (Urn) ที่ลายด้านล่างสลักลายเปลือกหอยมุก ลายรักร้อยและพรรณไม้ที่ทอดเลื้อยรองรับกรอบทั้งสองข้างจนจรดกับขาตั้ง นอกจากนี้ยังปรากฏว่า มีการแทรกลายประจำยามรอบกรอบทั้งสี่ด้านอีกด้วย

สำหรับลวดลายที่ปรากฏบนกรอบกระจกซึ่งมีการผสมผสานระหว่างลวดลายจากศิลปะตะวันตกอย่างบารอก – รอคโกโก กับลวดลายไทย แสดงให้เห็นว่า เป็นการออกแบบและสั่งทำ ไม่ใช่สินค้าที่มีจำหน่ายทั่วไปในขณะนั้น ทั้งนี้อาจมีความเกี่ยวเนื่องกับคณะศาสนาจารย์ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ก็เป็นได้ เนื่องจากสัญลักษณ์ไม้กางเขนกับมงกุฎ (Cross and Crown) หมายถึง รางวัลจากสวรรค์ (มงกุฎ) ที่ได้มาจากการผ่านการทดสอบ (กางเขน) บนโลกมนุษย์ อันเป็นสัญลักษณ์ของนิกายโรมันคาธอลิก รวมทั้งอัศวินเทมพลาร์ (Knight Templar) กับกลุ่มฟรีเมสัน (Freemasonary) ด้วย

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

แท่นวางประติมากรรม

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะแบบอดัม สมัยพระนางเจ้าวิคตอเรีย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด ไม้มะฮอกกานีแกะสลัก

ขนาด สูง ๑๑๔.๕ เซนติเมตร

ประวัติ ไม่ทราบที่มา

สถานที่เก็บรักษา ห้องทรงพระอักษร พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ลักษณะเป็นไม้เสาเดียวตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลำต้นเสาสลักเซาะร่อง รองรับยอดทรงหม้อน้ำ ซึ่งมีแผ่นรองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสำหรับวางสิ่งของอีกชั้นหนึ่ง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มีการฟื้นฟูรูปแบบศิลปะโบราณมาปรับปรุงใหม่โดยมีพี่น้องตระกูลอดัมเป็นต้นแบบ ทำให้มีการนำลวดลายและจุดเด่นของสมัยต่างๆ มาใช้ร่วมกัน และแพร่หลายออกไปในทวีปยุโรปและประเทศต่างๆ ในเอเชียที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตกด้วย แท่นประติมากรรมนี้เป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการนำเสาเซาะร่องแบบกรีกโรมันมาใช้ร่วมกับหม้อน้ำหรือแจกันฝรั่ง (Urn) ผ่านการออกแบบที่เรียบง่ายและเหมาะกับหน้าที่ใช้สอยได้อย่างดี

ผู้บันทึก นางสาวศุภวรรณ นงนุช

โต๊ะกลมสามขา

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะแบบนีโอคลาสสิค อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด งาแกะสลักฝังลายไม้

ขนาด เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔๙ เซนติเมตร กว้าง ๔๙.๗ เซนติเมตร สูง ๗๒ เซนติเมตร

ประวัติ ไม่ทราบที่มา

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ลักษณะเป็นโต๊ะกลม ๓ ขา ตัวโต๊ะ เสา และขารองทำจากงาแกะสลัก ด้านหน้าโต๊ะเป็นพื้นงาตกแต่งด้วยการฝังไม้และงาช้างเป็นรูปหกเหลี่ยม ตรงกลางฝังเส้นงาเป็นรูปช้างเผือกยืนแท่นอย่างที่พบบนพนักแท่นพระบรรทมของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เทคนิคการฝังลวดลายบนเนื้อไม้หรืองาช้าง นี้ เรียกว่า marquetry หรือ marqueterie

เทคนิคฝังลายไม้นี้ เกิดขึ้นในเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และกลับมานิยมแพร่ในสหราชอาณาจักร ประเทศฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ – ๒๔ ซึ่งวัตถุที่จะนำมาฝังตกแต่งบนผิวโต๊ะนั้นมักจะใช้แผ่นไม้สีเข้มและอ่อน งาช้าง เปลือกหอยมุก รวมทั้งกระดองเต่าด้วย ลวดลายที่นิยมใช้มักเป็นตราต่างๆ วงกลมรูปพัด พรรณพฤกษา โดยเฉพาะรูปทรงสมมาตรต่างๆ และยังนำมาผสมผสานกับการตกแต่งขอบเครื่องเรือนด้วยทองเหลืองอีกด้วย สำหรับโต๊ะสามขาตัวนี้คงสั่งทำมาจากทางสหราชอาณาจักร ซึ่งมีช่างทำเครื่องเรือนที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะแบบนีโอคลาสสิคที่แพร่หลายในห้วงเวลานั้น

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

แท่นสามขา

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะตะวันตกแบบฟื้นฟูบารอก - รอคโกโก อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด ไม้มะฮอกกานีแกะสลัก

ขนาด เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓๒ เซนติเมตร กว้าง ๕๐ เซนติเมตร สูง ๑๐๕ เซนติเมตร

ประวัติ ไม่ทราบที่มา

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

แท่นหรือขาตั้งกระถางต้นไม้นี้ ทำจากไม้แกะสลัก ซึ่งประดับลวดลายผสมผสานกันระหว่างศิลปะแบบตะวันตกผสมผสานกับศิลปะตะวันออก กล่าวคือ ขารอง ๓ ขานั้นสลักเลียนแบบรูปร่างของช้างที่ยื่นงวงออกมาค้ำยัน รองรับเสาเกลียวที่หุ้มด้วยกาบใบอะแคนธัสและรองรับวงห่วงด้วยดอกบัวที่คอเสา และก้านพวงมะกอกซึ่งยื่นออกมารองรับเอาห่วงสำหรับรัดปากกระถาง

การนำรูปแบบศิลปะอย่างตะวันออก โดยเฉพาะแบบจีนมาผสมผสานกับศิลปะตะวันตกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นมา นั้น เรียกว่า Chinoiserie คือ การสร้างงานศิลปะแบบตะวันตกที่มีอิทธิพลแบบจีนเข้ามาผสมทั้งในงานจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม อย่างไรก็ตาม ความนิยมที่ยาวนานก็ส่งผลออกมาในงานที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ เช่นกัน

ผู้บันทึก นางสาวศุภวรรณ นงนุช

ตะเกียงน้ำมัน

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะแบบวิคตอเรียน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด ทองเหลือง

ขนาด สูงพร้อมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระราชวังบวรสถานมงคลมาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ตะเกียงทองเหลืองคู่นี้ทำจากทองเหลืองหล่อเป็นเสา ซึ่งตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม ส่วนยอดรองรับโคมตะเกียงที่มีช่องใส่น้ำมันและมีปุ่มไขทำเป็นรูปจุกกลมและดอกไม้ ๖ กลีบ เพื่อปรับเพิ่มลดไส้ตะเกียง จะช่วยให้สว่างขึ้นหรือมืดลงได้

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

เชิงเทียนพร้อมโคมแก้ว

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะแบบฟื้นฟูในอังกฤษ ยุคอาณานิคม อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด ทองเหลือง,แก้ว

ขนาด สูง ๗๕.๕ เซนติเมตร

ประวัติ ไม่ปรากฏที่มา

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เชิงเทียนพร้อมโคมแก้ว มีด้ามทำจากแก้วหล่อประกอบกับก้านทองเหลืองลายใบอะแคนธัสแตกออกเป็นสองกิ่งสามช่อ ครอบด้วยโคมแก้วทรงทิวลิปสลักลายช่อดอกไม้ทั้งสามโคม

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ มีความตื่นตัวอย่างมากในการนำรูปแบบศิลปะใหม่ๆ มาผสมผสานกัน สำหรับเชิงเทียนชุดนี้ มีความนิยมแพร่หลายอยู่ในสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส เบลเยี่ยม และอีกหลายประเทศในยุโรป ความสวยงามขึ้นอยู่กับการเจียระไนที่ด้ามและการตกแต่งลวดลายบนโคมแก้วด้วยการกัดกรด แหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ในเมืองบัคคาราต์ (Baccarat) ประเทศฝรั่งเศส รวมถึงเมืองอื่นๆ ในยุโรปด้วย

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

พระฉาย

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะยุคฟื้นฟูในอังกฤษ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด กระจกและปูนปั้น

ขนาด กว้าง ๑๑๖ เซนติเมตร สูง ๒๐๐ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มาแต่เดิม

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กระจกสี่เหลี่ยมโค้งภายใต้กรอบที่ปั้นขึ้นจากปูนปลาสเตอร์ ลวดลายปูนปั้นด้านบนสุดเป็นภาพดอกไม้ในกระเช้า จากนั้นทอดกิ่งก้านวนไปตามกรอบของกระจกพร้อมกับพวงผลไม้ตลอดแนว ซึ่งทั้งหมดนี้ถูกพันด้วยริบบิ้นอย่างสวยงาม

การนำลวดลายจากศิลปะในอดีตมาปรับใช้กับเครื่องเรือนต่างๆ นั้น นิยมแพร่หลายเป็นอย่างมากช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ สำหรับกรอบกระจกนี้เป็นการผสมผสานระหว่างลวดลายอย่างกรีกโรมัน ลวดลายของยุคบารอก - รอคโกโก กลายมาเป็นศิลปะฟื้นฟูในแบบต่างๆ กัน

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

ภาพเหมือนประธานาธิบดีเยอร์ช วอชิงตัน

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะนีโอคลาสสิค อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด สีน้ำมันบนผ้าใบ

ขนาด กว้างพร้อมกรอบ ๗๙ เซนติเมตร สูงพร้อมกรอบ ๙๓ เซนติเมตร

ประวัติ เครื่องราชบรรณาการจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาไทย - อเมริกา เมื่อ พ.ศ.๒๓๙๙

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพเหมือนประธานาธิบดีเยอร์ช วอชิงตัน วาดโดยศิลปินชาวอเมริกัน ชื่อ เรมบรานท์ พีล (Rembrandt Peale, 1778–1860) เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๙๓ เทคนิคสีน้ำมันบนผ้าใบ โดยศิลปินได้รับแรงบันดาลใจจากภาพของศิลปินชื่อ กิลเบิร์ต สจ๊วร์ต (Gilbert Stuart) ซึ่งวาดภาพประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ ซึ่งต่อมากลายเป็นต้นแบบที่พิมพ์ลงในธนบัตร ๑ ดอลล่าร์

ภาพนี้เป็น ๑ ใน ๗๙ ภาพ ซึ่งเรมบรานท์ พีล ได้วาดไว้ในช่วงที่เขามีชีวิตอยู่ โดยสร้างมาตรฐานของท่วงท่าและหน้าตาของประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกาให้กับศิลปินรุ่นต่อๆ มาด้วย

เครื่องราชบรรณาการจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกา ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสลงพระปรมาภิไธยในสนธิสัญญาไทย - อเมริกา เมื่อ พ.ศ.๒๓๙๙

ผู้บันทึก ศุภวรรณ นงนุช

กระจกเงารูปวงรี

ศิลปะ/อายุสมัย ศิลปะตะวันตกพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ชนิด กระจกเงา กรอบทำด้วยไม้

ขนาด กว้าง ๑๖๔ เซนติเมตร สูง ๑๔๕ เซนติเมตร หนา ๑๖ เซนติเมตร

ประวัติ เป็นเครื่องราชบรรณาการจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ (Franklin Pierce) แห่งสหรัฐอเมริกา ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินสยาม องค์ที่ ๒

สถานที่เก็บรักษา พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

เป็นกระจกเงา รูปวงรีหรือรูปทรงไข่ มีขนาดใหญ่ กรอบกระจกทำด้วยไม้เนื้อแข็งแกะสลักอย่างประณีตและปิดทอง

ในบันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส[๑] กล่าวว่า *"วันอังคารที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) เปิดกล่องบรรจุกระจกส่องรูปไข่สำหรับถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง เพื่อลบรอยเครื่องหมายบางรอยซึ่งทำไว้ เพื่อแยกให้ทราบว่าเป็นของถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์ไหนในระหว่างสองพระองค์ ข้าพเจ้าโล่งใจไปทีเดียว เมื่อเปิดกล่องแล้วพบว่ากระจกเงาอยู่ในสภาพเรียบร้อยดี และกรอบทองยังวาววะยับเหมือนเมื่อข้าพเจ้าได้เห็นในนิวยอร์ค ข้าพเจ้าเคยเกรงว่าการถูกกระทบกระเทือนจากการยิงสลุตของเรืออาจทำให้แผ่นกระจกแตก (เหมือนที่มีกรณีเช่นนี้บ่อยๆ) แต่ทุกสิ่งทุกอย่างก็เรียบร้อย"*[๒]

ผู้บันทึก รักชนก โคจรานนท์

---

[๑] นายเทาเซนด์ แฮรีส ได้รับการแต่งตั้งจากประธานาธิบดีแฟรงกลิน เพียร์ซ แห่งสหรัฐอเมริกาให้เป็นทูตมาประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙

[๒] กรมศิลปากร, **บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส**, (โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕), ๖๖.

บรรณานุกรม

กรมแพทย์ทหารเรือ. **เทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : กรมแพทย์ทหารเรือ, ๒๕๔๗.

กรมศิลปากร. **ข้อคิดเห็นสื่อมวลชน เรื่อง คณะทูตสยาม ณ ประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๐๐ – พ.ศ. ๒๔๐๑).** กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๕๖.

________. **บันทึกรายวันของเซอร์ จอห์น เบาริง.** กรุงเทพฯ : หจก. ไอเดีย สแควร์, ๒๕๓๒.

________.**บันทึกรายวันของเทาเซนด์ แฮรีส.** โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

________.**ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๑, ๕๑, ๕๒**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสุดา พันธุ์คงชื่น, ๒๕๓๔.

________.**ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๒ เรื่อง ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. คณะข้าราชการกระทรวงต่างประเทศพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ลดานนท์. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖.

________.**ประชุมภาพประวัติศาสตร์แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

________.**ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ.** พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๘.

________.**ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย**. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๘.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์ เธอพระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต พงศาวดาร ๙ รัชกาลแห่งราชวงศ์จักรี**. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์ริเวอร์ บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๔.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **กษัตริย์วังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๒.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา ดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๑**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ตำนานวังหน้า.** พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพบรรณาคาร, ๒๔๘๐.

________.**นิทานโบราณคดี**, กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์ (๒๐๐๖), ๒๕๕๖.

________.**เรื่องประวัติวัดมหาธาตุ.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๑.

________.**ความทรงจำ**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๖.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔**. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔.

ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

น.ม.ส. **ผสมผสานชุดที่ ๑.** อักษรเพชรเกษม : กรุงเทพฯ, ๒๕๑๔

นันทนา ตันติเวสส แปล. **บันทึกรายวันของ เซอร์จอห์น เบาริง**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๒.

ฝ่ายจัดการสัมมนาทางวิชาการด้านสนธิสัญญาและการต่างประเทศ งานฉลอง ๒๐๐ ปี วันคล้ายวันประสูติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท. **เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สนธิสัญญาและการต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ผลสืบเนื่องจากสยามเก่าสู่โลกาภิวัตน์**. ปทุมธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

พิทยาลงกรณ์, กรมหมื่น. **สามกรุง.** กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๑๖.

พระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการต่างประเทศ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล. กรุงเทพฯ : บริษัท จันวาณิชย์ จำกัด, ๒๕๓๔.

เพ่ง พ.ป. บุนนาค. **หนังสือเรื่อง เซอร์ยอนโบว์ริงเข้ามาเมืองไทย.** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมนุ่ม วัฒนวงศ์ ณ อยุธยา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๙. โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๙.

ราชบัณฑิตยสภา. **อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณ และพิพิธภัณฑสถาน สำหรับพระนคร.** พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐.

สมบัติ พลายน้อย. **เจ้าฟ้าจุฑามณี : พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๗), ๒๕๓๖.

________.**พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวกษัตริย์วังหน้า**.กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๓

สมมตอมรพันธุ์, กรมพระ. จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

สุขุมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี, สมเด็จพระนางเจ้า. **สุขุมาลนิพนธ์ / พระนิพนธ์กาพย์กลอนและร้อยแก้วของสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลย์มารศรีพระอัครราชเทวี.** พระนคร : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐

สุนิสา มั่นคง. **พระราชวังบวรสถานมงคล.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๖.

อรุณ สันธนาภรณ์ ผู้เรียบเรียงและรวบรวม. **พระบวรราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศ มหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ๗ มกราคม ๒๕๕๔.** กรุงเทพฯ : ชมรมกองทุนพระบวรราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๔.

เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองศุภวาระ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง **พระอัจฉริยคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

อำพัน ตัณฑวรรธนะ. **พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศมหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว**. พระนคร : โรงพิมพ์จันหว่า, ๒๕๑๑

คำสั่งสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

คำสั่งสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ที่ ๓ /๒๕๕๗

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานจัดนิทรรศการพิเศษ

เรื่อง "เมื่อตะวันตกพบตะวันออก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า" ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ตามที่ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้กำหนดจัดนิทรรศการพิเศษ เรื่อง เรื่อง "เมื่อตะวันตกพบตะวันออก : พิพิธสมบัติพระราชา ณ วังหน้า" ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในระหว่างเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม ๒๕๕๗ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว "วังหน้า" ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงดำรงพระเกียรติยศเทียบเท่าพระมหากษัตริย์ และเพื่อการพัฒนาภาพลักษณ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในฐานะสถาบันแห่งการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ แหล่งเรียนรู้แก่ประชาชนในชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ นั้น

ดังนั้น เพื่อให้การจัดนิทรรศการพิเศษดังกล่าว ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ จึงขอแต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	ประธานกรรมการ
๒. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์	กรรมการ
๔. หัวหน้ากลุ่มวิจัย	กรรมการ
๕. หัวหน้ากลุ่มทะเบียน คลังพิพิธภัณฑ์และสารสนเทศ	กรรมการ
๖. หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาพิพิธภัณฑ์	กรรมการ
๗. หัวหน้ากลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์	กรรมการ
๘. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป	กรรมการ
๙. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	กรรมการ
๑๐. หัวหน้ากลุ่มเทคนิคและศิลปกรรมและการจัดแสดงนิทรรศการ	กรรมการ
๑๑. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น	กรรมการ
๑๒. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี	กรรมการ
๑๓. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนาภิเษก	กรรมการและเลขานุการ
๑๔ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๕. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

/ให้คณะกรรมการ...

-๒-

ให้คณะกรรมการฯ มีหน้าที่

๑. พิจารณาและกำหนดแนวทางของนิทรรศการ และควบคุมการดำเนินงานของคณะทำงาน ของคณะทำงานทุกฝ่าย ให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงาน เพื่อให้การจัดนิทรรศการพิเศษและกิจกรรมต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ ให้คำปรึกษา แนะนำ และพิจารณาแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันอาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติงาน

๒. กำหนดแผนปฏิบัติการ การเตรียมการและการดำเนินงาน และติดตามผลการดำเนินงานของคณะทำงานแต่ละฝ่าย

๓. สรุปและประเมินผลการปฏิบัติงานในภาพรวมของสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๔. แต่งตั้งคณะทำงานอื่นๆ เพื่อช่วยปฏิบัติงานได้ตามความเหมาะสม

คณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ ประกอบด้วย

คณะทำงานฝ่ายวิชาการ

๑. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ		ที่ปรึกษา
๒. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนาภิเษก		ประธานคณะทำงาน
๓. หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาพิพิธภัณฑ์		คณะทำงาน
๔. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น		คณะทำงาน
๕. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี		คณะทำงาน
๖. นายดิษพงศ์ เนตรล้อมวงศ์	ภัณฑารักษ์ชำนาญการ	คณะทำงาน
๗. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร		คณะทำงานและเลขานุการ
๘. นางสาววัชรี ชมภู	ภัณฑารักษ์ชำนาญการ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๙. นางสาวศุภวรรณ นงนุช	ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. นำเสนอเนื้อหาการจัดแสดงนิทรรศการ และจัดทำบทนิทรรศการ

๒. คัดเลือกโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเพื่อการจัดแสดงนิทรรศการ

๓. จัดทำต้นฉบับหนังสือประกอบนิทรรศการ

๔. พิจารณาแนวทางการออกแบบและติดตั้งนิทรรศการ ร่วมกับฝ่ายออกแบบนิทรรศการ

๕. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๑. หัวหน้ากลุ่มทะเบียน คลังพิพิธภัณฑ์และสารสนเทศ		ประธานคณะทำงาน
๒. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร		รองประธานคณะทำงาน
๓. นางกัญญ์ศมนต์ กะมุทา	ภัณฑารักษ์ชำนาญการ	คณะทำงาน

/๔.

-๓-

๔. นางดรุณี มาบพา เจ้าพนักงานพิพิธภัณฑ์ชำนาญงาน คณะทำงาน
๕. นางสาวขนิษฐา อ่วมอิ่มพืช เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน คณะทำงาน
๖. นางสาวเกศรินทร์ อินทะจักร เจ้าพนักงานพิพิธภัณฑ์ปฏิบัติงาน คณะทำงาน
๗. นายยุทธนาวรากร แสงอร่าม ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ คณะทำงานและเลขานุการ
๘. นางสาวจุฑารัตน์ เจือจิ้น ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๙. นางสาวจันทราภรณ์ นาคอมร พนักงานประจำพิพิธภัณฑ์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๐.นางสาวอาทิตยา ถิระโชติ ภัณฑารักษ์ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. จัดทำทะเบียนและถ่ายภาพโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สำหรับจัดแสดงและจัดทำหนังสือประกอบนิทรรศการ
๒. ดำเนินการเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เพื่อการอนุรักษ์และการจัดแสดง
๓. บันทึกภาพกิจกรรมในพิธีเปิดนิทรรศการฯ
๔. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๑. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ ที่ปรึกษา
๒. หัวหน้ากลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ ประธานคณะทำงาน
๓. นายสรรินทร์ จรัลนภา นักวิทยาศาสตร์ปฏิบัติการ คณะทำงาน
๔. นางสาวณฐมน อยู่ดี นายช่างศิลปกรรมปฏิบัติงาน คณะทำงาน
๕. นายสุชาติ บูรณะ เจ้าพนักงานวิทยาศาสตร์ปฏิบัติงานคณะทำงาน
๖. นางสาวขนิษฐา อยู่สวัสดิ์ ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๗. นางสาวสุดาพร ศรทัตต์ ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๘. นายวันชัย โอฬารโชคชัย ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๙. นางสายพิณ อ่อนมั่ง ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๑๐.นางสายใจ หลวงหาญ ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๑๑.นางสาวสุภาพร สันตะโยธิน ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๑๒.นางสาวน้ำค้าง หว่างเบีย ช่างซ่อมเอกสารและศิลปวัตถุ คณะทำงาน
๑๓.นางวาสนา สายัณห์สมิตร พนักงานพิมพ์ คณะทำงาน
๑๔.นางสาววันวิสาข์ มณีฉาย นักวิทยาศาสตร์ คณะทำงาน
๑๕ นางสาวโสภิต ปัญญาขัน นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ คณะทำงานและเลขานุการ
๑๖.นางพวงพร ศรีสมบูรณ์ นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗.นางรัชนี ชิวปรีชา เจ้าพนักงานวิทยาศาสตร์ชำนาญงาน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

/คณะทำงาน

-๔-

คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. ดำเนินการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สำหรับจัดแสดง

๒. ประสานและให้ข้อแนะนำในการเคลื่อนย้ายและติดตั้งวัตถุจัดแสดง วิธีการควบคุมอุณหภูมิ ความชื้นและแสงสว่างในห้องนิทรรศการและตู้จัดแสดง

๓. กำหนดแบบฟอร์มการตรวจสอบสภาพวัตถุจัดแสดงให้แก่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เพื่อดำเนินการตรวจสอบสภาพวัตถุจัดแสดงในนิทรรศการพิเศษ

๔. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายเทคนิคการจัดแสดง

๑. หัวหน้ากลุ่มเทคนิคและศิลปกรรมและการจัดแสดงนิทรรศการ		ประธานคณะทำงาน
๒. นายสุรพล นราพงศ์	นักวิชาการช่างศิลป์ชำนาญการ	คณะทำงาน
๓. นายปัญญา สุวรรณนุพงษ์	นายช่างศิลปกรรมชำนาญงาน	คณะทำงาน
๔. นายบุญชัย บุญธรรม	นายช่างโยธาปฏิบัติงาน	คณะทำงาน
๕. นายพ่ยัคฆ์ บุญแล	พนักงานประจำห้องพิพิธภัณฑ์	คณะทำงาน
๖. นายเดชา ศรีบุญเรือง	ผู้ช่วยช่างทั่วไป	คณะทำงาน
๗. นางกชพร ธรรมจริยา	นักวิชาการช่างศิลป์ชำนาญการ	คณะทำงานและเลขานุการ
๘. นายธีรศักดิ์ แป้นรส	นักวิชาการช่างศิลป์ปฏิบัติการ	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๙. นายพจศกร ศรีจันทร์กาศ	นายช่างศิลปกรรมชำนาญงาน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. ออกแบบนิทรรศการ ตามบทจัดแสดง โดยประชุมพิจารณาร่วมกับคณะทำงานฝ่ายวิชาการ

๒. ติดตั้งและถอดถอนนิทรรศการ

๓. ตกแต่งห้องจัดแสดงและสถานที่บริเวณอื่นๆ เนื่องในพิธีเปิดการแถลงข่าว การประชาสัมพันธ์และเพื่อการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยนิทรรศการพิเศษในช่วงระยะเวลาที่กำหนด

๔. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายพิธีการและปฏิบัติคม

๑. หัวหน้ากลุ่มทะเบียน คลังพิพิธภัณฑ์และสารสนเทศ		ประธานคณะทำงาน
๒. หัวหน้ากลุ่มวิจัย		รองประธานคณะทำงาน
๓. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรือพระราชพิธี		คณะทำงาน
๔. หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างต้น		คณะทำงาน
๕. นางสาวศรินยา ปาทา	ภัณฑารักษ์ชำนาญการ	คณะทำงาน
๖. นางสาวปัทมา ก่อทอง	ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ	คณะทำงาน
๗. นายกมลาศ เพ็งชะอุ่ม	ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ	คณะทำงาน

/๘.

-๕-

๘. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร คณะทำงานและเลขานุการ

๙ หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๑.นางสาวทองสุข แจ่มจำรูญ เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๒.หัวหน้างานธุรการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๓.นางสุรัญชนา เก่งการค้า นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. จัดทำกำหนดการ คำกล่าวรายงานและคำกล่าวเนื่องในพิธีเปิดนิทรรศการฯ

๒. จัดส่งบันทึก หนังสือและบัตรเชิญผู้เข้าร่วมในพิธีเปิด

๓. ให้การต้อนรับแขกผู้มาร่วมงาน รับลงทะเบียนและอภินันทนาการหนังสือแก่ผู้มาร่วมงาน

๔. จัดเตรียมของที่ระลึกแก่ประธานในพิธีเปิด

๕. ปฏิบัติพิธีการในงานพิธีเปิด

๖. ประสานกับฝ่ายสถานที่ ฝ่ายจัดเลี้ยง และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาร่วมงาน

๗. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายจัดกิจกรรม

๑. หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ประธานคณะทำงาน

๒. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร รองประธานคณะทำงาน

๓. นางสาวดวงใจ พิชิตณรงค์ชัย ภัณฑารักษ์ชำนาญการ คณะทำงาน

๔. นายกมลาศ เพ็งชะอุ่ม ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ คณะทำงาน

๕. นางสาวนิชนันท์ กลางวิชัย ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ คณะทำงาน

๖. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร คณะทำงานและเลขานุการ

๗. นางสาวสมลักษณ์ คำตรง ภัณฑารักษ์ชำนาญการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๘. นางสาวศุภวรรณ นงนุช ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๙ นางสาวมัณฑนา ยุบล เจ้าพนักงานพิพิธภัณฑ์ชำนาญงาน คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. ดำเนินการจัดกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาการจัดแสดงนิทรรศการ เพื่อการเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับนิทรรศการแก่ผู้ข้าชม รวมถึงสื่อบริการการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน

๒. ประสานกลุ่มเผยแพร่ฯ จัดเตรียมข้อมูลเพื่อการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์นิทรรศการและกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ

๓. ร่วมกำหนดแผนการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กับกลุ่มงานเผยแพร่ฯ การจัดแถลงข่าวและการจัดทำเอกสารเผยแพร่และสื่อต่างๆ

๔. บันทึกภาพ รวบรวมข้อมูล สถิติ การเข้าชมนิทรรศการและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ

๕. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

/คณะทำงาน...

-๖-

คณะทำงานฝ่ายรักษาความปลอดภัยและสถานที่

๑. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	ประธานคณะทำงาน
๒. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	คณะทำงาน
๓. หัวหน้ากลุ่มเทคนิคและศิลปกรรมและการจัดแสดงฯ	คณะทำงาน
๔. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป	คณะทำงาน
๕. นายศาณิชย์ โหมดสมพงษ์ เจ้าพนักงานพิพิธภัณฑ์ชำนาญงาน	คณะทำงาน
๖. เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	คณะทำงาน
๗. หัวหน้างานรักษาความปลอดภัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	คณะทำงานและเลขานุการ
๘. หัวหน้างานธุรการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๙ นางสาวอุทัยวรรณ นิยมแก้ว เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติงาน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. จัดระบบการรักษาความปลอดภัยห้องจัดแสดงนิทรรศการ อาคารสถานที่ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในการจัดแสดง

๒. จัดหาและสนับสนุนอุปกรณ์ ครุภัณฑ์และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อการติดตั้งและถอดถอนนิทรรศการ การปฏิบัติหน้าที่ของคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ

๓. จัดหาสถานที่จอดรถให้บริการและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ แก่ผู้มาร่วมงานในพิธีเปิด

๔. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

คณะทำงานฝ่ายจัดเลี้ยงและการเงิน

๑. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป		ประธานคณะทำงาน
๒. นางสุรัญชนา เก่งการค้า	นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ	คณะทำงาน
๓. นางสาวเพ็ญศิริ แน่นอุดร	เจ้าพนักงานพัสดุชำนาญงาน	คณะทำงาน
๔. นางสาวทองสุข แจ่มจำรูญ	เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน	คณะทำงาน
๕ นางสุวารี ภคะธนสมบัติ	เจ้าพนักงานการเงินและบัญชีชำนาญงาน	คณะทำงานและเลขานุการ
๖. หัวหน้างานธุรการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร		คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ
๗. เรือตรีหญิง สมสิริ เพิ่มสุข	เจ้าพนักงานการเงินและบัญชีชำนาญงาน	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้..

-๗-

ให้คณะทำงานฯ มีหน้าที่

๑. ขออนุมัติจัดซื้อ-จัดจ้าง สำหรับการจัดงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ

๒. รับผิดชอบการเงินและค่าใช้จ่ายทุกประเภทที่เกิดขึ้นทั้งโครงการ

๓. จัดทำใบสำคัญ ติดตามและตรวจสอบเอกสารการเบิกจ่ายและหักล้างบัญชี

๔. ดำเนินการจัดเลี้ยงเนื่องในพิธีเปิด และกิจกรรมต่าง ๆ

๕. ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๗

(นางสุนิสา จิตรพันธ์)
ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง รักษาราชการแทน
ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

กระทรวงวัฒนธรรม กรมศิลปากร
Ministry of Culture, Fine Arts Department